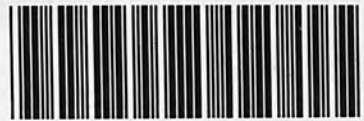

ΣΠ. Β. ΚΟΡΩΝΗ

Καθηγητού τῆς Πολιτικῆς Οικονομίας εἰς τὸ Ε. Μ. Πολυτεχνεῖον

Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1909 - 1918

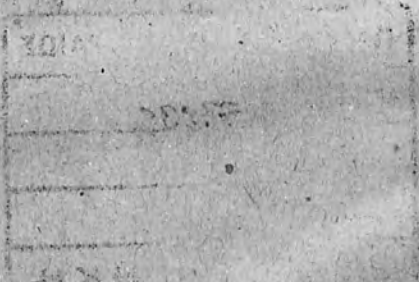
331 / 32
K

00173939

Π	ΑΙΟΣ
ΑΡ.	73939
	Η Κ Η

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚΔΟΤΗΣ: ΑΡΓ. ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ
1944

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ:
Π. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ & Γ. ΘΩΜΙΑΝ
ΕΥΜΟΡΦΟΠΟΥΛΟΥ 4

ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατὰ τὴν 10ετίαν 1909—1918 ἐπεβλήθη ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ παρεμβατισμοῦ εἰς τὰς μεταξὺ ἐπιχειρήσεως καὶ ἐργασίας σχέσεις. Ἡ ἐργατικὴ πολιτικὴ, ἄγνωστος ἕως τὸ 1909, ἐθεμελιώθη κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, μάλιστα κατὰ τὰ πρῶτά της ἔτη ἕως τὸ 1915. Τὰ κατόπιν ἔτη εἶναι ἔτη ὀργανικῆς τῆς ἐξελίξεως καὶ διευρύνσεώς της εἰς κοινωνικὴν πολιτικὴν. Αὕτῃ ἡ πολιτικὴ μαζὺ μὲ τὴν ἐνσαρκώνουσαν αὐτὴν νομοθεσίαν ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς παρουσίας μελέτης. Κοινωνικὴν πολιτικὴν εἴμπορεῖ νὰ ἀσκοῦν καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις καὶ ἀσκοῦν τοιαύτην περισσότερον ἄλλοῦ, ὀλιγότερον εἰς τὴν χώραν μας. Αὕτῃ ὁμῶς ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς μελέτης αὐτῆς.

Εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς ὁρμηθῆν κυρίως ἀπὸ τὴν σκέψιν, ὅτι εἶναι ἀνάγκη ἐθνικὴ καὶ ἱστορικὴ διὰ τὸν τόπον μας νὰ μελετηθῇ ἡ περίοδος αὕτη ἀπὸ ὄλων τῶν πλευρῶν, διότι νομίζω ὅτι μὲ αὐτὴν πρῶτα εἰσηλθὲν ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὸ προσεπάθησα νὰ κάμω διὰ τὸν τομέα αὐτόν. Ἄλλὰ εἶναι καὶ τόσοι ἄλλοι τομεῖς! Κατόπιν μὲ παρεκίνησε καὶ τοῦτο. Ὁ ἀνοίγων τὴν συλλογὴν τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας βλέπει πολλὰ νομοθετήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀλλοιωμένα (κωδικοποιήσεις) κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν νόμων, τὴν χρονολογίαν καὶ τοὺς τίτλους των, ὥστε νὰ μὴν ἀναγνωρίζῃ πλέον εὐκόλα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ τρίβων τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ νομίζῃ ὅτι ἔσφαλε δεχόμενος τὸ 1909 ὡς τὸ γενέθλιον ἔτος ἐργατικῆς πολιτικῆς εἰς τὴν χώραν μας. Αὐτὸ συμβαίνει εἰς ἐκείνους πού ἐξῆσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ μάλιστα πού συνέπραξαν κατὰ τὴν ἀσκήσιν αὐτῆς.

Κατ' ἀνάγκην φθάνων εἰς τὸ 1918 δὲν εἴμποροῦσα νὰ κόψω ἀπότομα τὸ νῆμα τῆς μελέτης, διὰ τοῦτο ὅπου τὸ ἐνόμισα ἀναγκαῖον συνέχισα δι' ὀλίγων μέγρι τὸ πολὺ τοῦ 1935.

Ἐῴχομαι νὰ ὀλοκληρωθῇ σύντομα ἡ μελέτη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τομεῖς, λαμπρυνθέντας κατ' αὐτὴν καὶ μάλιστα τῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ λόγους τοὺς ὁποίους εἰς τὸ τέλος τῆς μελέτης ὡς εἰς ἐπίλογον διατυπώνω.

Ἀθῆναι, Ἰανουάριος 1944

ΣΠ. Β. ΚΟΡΩΝΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Α.

ΑΙ ΠΡΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ 1909 ΖΥΜΩΣΕΙΣ

Ἡ 15η Αὐγούστου 1909 σημειώνει ἕνα σταθμὸν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἱστορίαν τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος. Ἡ ἡμερομηνία αὕτη, συνδεδεμένη μετὰ τὸ στρατιωτικὸν κίνημα τοῦ Γουδί, ἀπετέλεσε τὴν ἀφετηρίαν μιᾶς ἐξορμήσεως πρὸς νέους ὀρίζοντας μεγαλοπνύου ἐσωτερικῆς ἀναπλάσεως πρὸς κάθε κατεύθυνσιν καὶ τολμηροτέρας ἐθνικῆς πολιτικῆς πρὸς τὰ ἔξω.

Τὰ ἐλατήρια τοῦ κινήματος αὐτοῦ πρέπει ἀναμφισβήτητὰ νὰ τὰ ζητήσωμεν εἰς τὴν ἡτταν τοῦ 1897, εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐτῶν 1897-1908 (1), εἰς τὴν πρόκλησιν τοῦ ἐθνικοῦ φιλότιμου, ἡ ὁποία, ἐρεθιστικὴ εἰς μεγάλον βαθμὸν, προήλθεν

(1) Χαρακτηρίζομεν τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 1898-1909 ὡς περίοδον ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἐλευθέρως ἐξελίξεως τῶν ἐτῶν 1882-1897, τὰ ὁποία ἦσαν ἔτη συνεχοῦς ἐξωτερικοῦ δανεισμοῦ καὶ πληθωρισμοῦ. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη μετὰ σταμάτημα τῶν ἐξωτερικῶν δανείων (μόνον δύο δάνεια δι' εἰδικοὺς σκοποὺς, ὅπως ἡ ἐκκαθάρισις τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου τοῦ 1897—πολεμικὴ ἀποζημίωσις—καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ Λαρισσαϊκοῦ), στασιμότητα κυκλοφορίας, ἀσήμαντον ἐξωτερικὸν δανεισμὸν ἰδιωτικοῦ χαρακτήρος, περισυλλογὴν καὶ συγκράτησιν τῶν δαπανῶν (δὲν λέγομεν οἰκονομίας, διότι, ἄσχετα πρὸς τὸν νόμον τῶν ἀξιομένων δαπανῶν τοῦ Κράτους, ἀπεδείχθη ὅτι παρ' ἡμῖν δὲν εἰμποροῦν νὰ ἐπιτυγχάνωνται σοβαραὶ τιαυταί), περιορισμὸν τοῦ προϋπολογισμοῦ (ἐκυμάνθη ἐπὶ δεκαετίαν μετὰ σχετικὸν ταυτισμὸν ἐσόδων καὶ ἐξόδων μετὰ 104 καὶ 124 ἐκ. δραχμῶν), ἐπικράτησιν τῶν ἐξ ἐμμέσων φόρων

ἀπὸ τὴν νεοτουρκικὴν μεταρρύθμισιν καὶ τὴν ἐθνικιστικὴν πολιτικὴν τῆς.

Φορεὺς τοῦ ὑπῆρξεν ὁ στρατιωτικὸς κόσμος, ἀκολουθήσας ὁμῶς καὶ αὐτὸς ζωηροτάτας ὁμαδικὰς διαμαρτυρίας ὠργανωμένας ἀπὸ τὸν ἐμπορικὸν κύρια καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὸν ἐπαγγελματικὸν ἐν γένει κόσμον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς, ἀλλὰ συγκεντρωτῆς καὶ χειριστῆς, ταυτόχρονα καὶ δαμαστῆς (ὑπενθυμίζομεν τὸ ζήτημα ἂν ἡ Βουλὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι συντακτικὴ ἢ ἀναθεωρητικὴ), τῆς προοδευτικῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν τὸ κίνημα ἐξεμαίευσεν ἐγκυμονουμένην κατὰ τὰ ἔτη αὐτά, ὑπῆρξεν ἡ προελθοῦσα ἐντεῦθεν νέα πολιτικὴ κατάστασις, τῆς ὁποίας σηματοφόρος ὑπῆρξεν ὁ Ἐ. Βενιζέλος.

Μετὰ δώδεκα μῆνας μεταβατικῆς Κυβερνήσεως ἐντολοδόχου τοῦ στρατιωτικοῦ συνδέσμου (1), δύο ἐκλογαὶ δι' ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν (Αὐγούστου 1910 καὶ Νοεμβρίου 1910) ἐθεμελίωσαν τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν, ἐκπροσωπούμενην ἀπὸ ἕνα νέον πολιτικὸν κόμμα, συγκεντρώσαν νέας τῶρα ἐμφανιζομένας εἰς τὴν χώραν πολιτικὰς δυνάμεις καὶ μέρος παλαιῶν τοιούτων πού ἐθεωρήθησαν ἐξελίξιμοι, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι παλαιαὶ πολιτικαὶ μερίδες ὀξύτατα μέχρι τοῦδε μεταξύ των συγκρούμεναι ἀπέτελεσαν εἰς ἀγαστὴν πλέον ὁμοφωνίαν (χαρακτηριστικὸν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀδυναμίας καὶ τοῦ ὄγκου τῆς ἀντιπάλου κινήσεως) τὴν νέαν ἀντιπολίτευσιν, τῆς ὁποίας ἡ ἐμφάνισις ἦτο ἐφεξῆς συγκεχυμένη καὶ ἐξαιρετικὰ ἀσθενής.

Ἄστικὴ ἦτο καὶ παρέμεινεν ἡ βᾶσις τῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως. Ἡ προηγουμένη ὁμῶς (μικροαστικὴ) ἄπέρρει περισσότερον ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν παλαιῶν πολιτευομένων οἰκογενειῶν, ἦτο συντηρητικώτερα, ἀγνοοῦσα — καλύτερα νὰ εἴπωμεν ἐχθρευομένη — κάθε κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν, ἔχουσα καὶ τοὺς δύο πόδας εἰς συστήματα ἀσυγχρόνιστα πλέον, ἐμπειρικώτερα, ὀλιγώτερον φιλελευθέρα.

(δασμοὶ) ἐσόδων, περιορισμένας ἐμπορικὰς ἐργασίας, κρίσιν τιμῶν τῶν κυρίων προϊόντων, μικρὰν ἀύξησιν ἐξαγωγῆς, σχετιζομένην μετὰ τὸν ἀντιπληθωρισμὸν (τιμὴ συναλλ. 1,90 χαρτ. τοῦ 1898 κατέληξε τὸ 1907 εἰς 1,08 χαρτ. δραχμ.). Ἀποτέλεσμα μόνιμος γενικὴ δυσφορία, συνοδευομένη μετὰ νευρικότητα συνεχῶς ἀύξανομένην.

(1) Ὑπὸ τὸν Στέφανον Δραγοῦμην.

Ἡ μετὰ τὸ 1909 (μεγαλοαστική) περισσότερον φιλελευθέρα, νεωτεριστική, ζητοῦσα τὰς κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις, ὄχι πάντοτε διότι τὰς κατενοοῦσεν ὡς ἀναγκαίας, ὅσον διότι ἔρρεπε πρὸς τὸ νέον μὲ τάσιν ὀδηγοῦσαν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων πρὸς ἀνώτερον κεφαλαιοκρατισμόν, ἐγκολπυμένη τὰς ἐμφανισθείσας ἤδη κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ αὐτῆς ἔτη ποικίλας, βραχυβίους πάντοτε ὀργανώσεις, διεσπαρμένας καὶ διεσπασμένας, ἀλληλομαχομένας μέχρις ἀναρχικότητος καὶ τὰς ἀσαφεῖς, ὄχι ἀκόμη συνειδητάς, εἰμὴ εἰς πολὺ ὀλίγους ἐγκεφάλους σκεπτομένων ἢ αἰσθανομένων ἀνθρώπων, σοσιαλιστικὰς ἢ ἀπλᾶ προοδευτικὰς ἀρχάς.

Τὸ νέον κόμμα ἐπιζητοῦσεν οὕτω τὴν ἐφαρμογὴν μιᾶς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, νέας ἐξ ὀλοκλήρου, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς δυναμικότητος, ποῦ ἐξεπορεύετο μηχανικὰ ἀπὸ τὴν τριπλῆν ἐκείνην ἐξέλιξιν τῶν ἐτῶν 1898 - 1909 καί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν ἰδίων ἐτῶν, κατ' ἀνάγκην φιλοδοξοῦν ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ αὐτὴν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο καὶ καταδικάζον αὐτὴν εἰς κάθε βῆμα ὡς καθυστερημένην. Δὲν ἀπέμεναν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν ἐκείνην παρὰ δύο δρόμοι, καὶ ἐδιάλεξε τὸν χειρότερον ἀντὶ τοῦ προοδευτικοῦ, τὸν δρόμον τῆς ἐμμονῆς εἰς τὸν παλαιὸν τρόπον σκέψεως καὶ πράξεως.

Φιλελευθερισμὸς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος μὲ ροπήν πρὸς κινητοποίησιν κάθε δυνάμεως φανερᾶς ἢ λανθανούσης τῆς χώρας πρὸς κρατισμόν καὶ συγχρονισμόν, συντηρητικότης καὶ ἀδυναμία κατανοήσεως τῆς ἀνάγκης κάθε προόδου ἀπὸ τὸ ἄλλο. Αἱ συζητήσεις ἐπὶ τῶν μεγάλων ζητημάτων εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὸν τύπον ἀποδεικνύουν καθαρὰ τὴν ἀντίθεσιν.

Ἡ ὁρμὴ τῆς νέας καταστάσεως ἦτο τόση, ὥστε μπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἄφηναν καὶ ἄλλον δρόμον εἰς ἀντιπολίτευσιν συνδεομένην στενὰ μὲ τὸ παρελθόν. Ὁ Βενιζέλος συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις ποῦ ἐκρύπτοντο καὶ ἐξεδηλώνοντο ἄτακτα καὶ συγκεχυμένα, γεννημένας ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς ὄρους ποῦ ἐζοῦσεν ἡ Ἑλλὰς ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀτυχίαν τοῦ 1897, ἐρευνημένους πλέον μὲ τὸ πρῖσμα νέων διὰ τὸν τόπον ἰδεῶν (σοσιαλισμὸς, ὕλιστικαὶ θεωρίαι, ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κράτους) πρὸς ἓνα θετικώτερον γνῶθι σ' αὐτόν, ὡς πρὸς τὰ προβλήματα τῆς γλώσσης, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου,

της κατανομής του πλούτου, της έπαρκειας δια την ζωήν, των αναγκών του αγρότου, της θέσεως του έργατου. Τας συνεκέντρωσε και προσεπάθησε να τας ίκανοποιήση.

Τò επέτυχεν ; άπαντώμεν ναί. Με τοῦτο έννοοῦμεν, ότι τολμηρά έβαλε τὰ πράγματα εις τόν δρόμον προς συγχρονισμένην λύσιν, τήν όποίαν ό παλαιός πολιτικός κόσμος, από έσωτερικήν ανάγκην κινούμενος, παντοίότροπα, και επί του πεδίου άκόμη της έξωτερικής πολιτικής, κατέβαλλε προσπαθειάς δια να τήν ματαιώση. Δέν κατώρθωσεν ειμή μόνον να τήν επιβραδύνη ή και να τήν στραβώση, χωρίς να επιτύχη να τήν στρέψη προς άλλον δρόμον, διότι τὰ πράγματα άντετίθεντο.

Υπήρξε λοιπόν ένας μεγάλος άναμορφωτής και άν άκόμη έσφαλεν εις πολλά πράγματα ; πιθανόν εις μερικά να έξοπέλυσε δυνάμεις, αι όποiai κατόπιν, συντρεχόντων των φυλετικών μας έλαττωμάτων (τὰ όποια ριζωμένα μέσα εις τὸ αίμα κατ' αντίθεσιν των ίστορικών, είναι πολύ δυσχερές άν όχι αδύνατον, να έκριζωθοῦν), δέν ήτο δυνατόν να συγκρατηθοῦν χωρίς άλλας συνεπειάς. Όπως όμως τὸ έργον όλων όσοι δρώσιν εις τήν δημοσίαν ζωήν της Ελλάδος οὔτω και τὸ έργον αυτού πρέπει να τὸ κρίνωμεν και από τήν πλευράν των έμποδίων που έχουν να υπέρπηθήσουν, πρώτιστα δέ των προερχομένων από τας ιδιότητας της φυλής μας, άν μπορεί να λεχθῆ ότι έχομεν άποκτήσει πλήρη φυλετικήν ένότητα (1). Ιδιότητας καταλλήλους ίσως μέσα εις άκρατον φιλελευθεριαμόν, άσυμφόρους δια μίαν περίοδον κρατισμοῦ (παρεμβατισμοῦ) και μίαν πολιτικήν υπέρ του συνόλου λόγω της διαλυτικότητας των συστατικών των στοιχείων.

(1) Σημειώνομεν, ότι και πρό του 1453, από τὸ 800 μ. Χ. και έντεῦθεν, εισήλθαν εις τήν Ελλάδα εις μεγάλους όγκους τόσον διαφόρου προελεύσεως φύλα μέχρις άκόμη του 1770, ώστε να έρωτᾶται άν ό χρόνος που διέρρευσεν ήτο άρκετός, ώστε να έχη φυλετικά δημιουργηθῆ αυτή ή πλήρης φυλετική ένότης περί της όποίας όμιλοῦμεν. Αποτελέσματα αυτών επάνω εις τὸ γεωγραφικόν αυτό σταυροδρόμι ήσαν τὸ πολυσύνθετον βιολογικόν και φυλετικόν υπόστρωμα επί του όποίου ένωφθαλμίσθησαν τὰ λείψανα, άνάμικτα και αυτά, του επίζησαντος εις όλίγα σημεία της άκτης Έλληνισμοῦ υπό τήν επίδρασιν της εκκλησίας και τήν αγγλήν του ελληνικοῦ ονόματος, υπό τήν ίδιαν πάντοτε, τήν αίωvίαν και άμετάβλητον δια κάθε μόνιμον εισβολέα, επίδρασιν της γεωγραφικής θέσεως, της διαμορφώσεως της επιφανείας, της πτωχείας του εδάφους και του κλίματος, υπό τόν ίδιον λαμπρόν ήλιον.

Αὐτὰς τὰς ἰδιότητες τὰς ἀποδίδομεν συνήθως εἰς τὴν ἐπὶ 400 ἔτη δουλείαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, τῶν ὁποίων βλέπομεν καὶ διδασκόμεθα τὰ προτερήματα καὶ ποτὲ τὰ ἐλαττώματα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιστεύσαμεν ὡς εἰς δόγμα.

Β'

Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Αὐτῆς τῆς δημιουργικῆς περιόδου καρπὸς εἶναι καὶ ἡ προστατευτικὴ τῶν ἐργαζομένων πολιτικὴ, ὅπως ἐξεδηλώθη διὰ τῆς εἰδικῆς νομοθεσίας καὶ διὰ τῆς ὀργανώσεως διοικητικῆς ὑπηρεσίας διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς, τὴν παρακολούθησιν καὶ τὴν μελέτην τῶν σχετικῶν μὲ τοὺς ὄρους τῆς συμβάσεως ἐργασίας ὄρων καὶ τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας διαβιοῦν οἱ ἐργαζόμενοι.

Μέχρι τοῦ 1911 ἡ οἰκονομία ἐμπορίου, βιομηχανίας, ἐργασίας καὶ κοινωνικῆς προνοίας ἦτο πεδῖον ἐλευθέρως ἀπεριορίστου δράσεως τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομικῆς ἀρχῆς, τῆς ἐλευθέρως τῶν ἀτόμων ἀποφάσεως βάσει τοῦ ὑπολογιστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ (πλὴν τοῦ διὰ τοῦ τελωνειακοῦ δασμολογίου ἀσκουμένου ἐπιρροασμοῦ) καὶ τῶν φιλαλλήλων διαθέσεων τοῦ ἀτόμου, μὴ ἀπασχολοῦσα διόλου τὸ Κράτος.

Ἡ μέριμνα περὶ αὐτῶν ὄλων καὶ τῆς γεωργίας ἦτο συγκεντρωμένη εἰς τὸ ὑφιστάμενον ἀπὸ τὸ 1834 Τμῆμα Δημοσίας Οἰκονομίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν (ἀρχικὰ: τῆς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν γραμματείας).

1) Πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ 1861 διὰ νὰ εὐρωμεν τὴν πρώτην μεμονωμένην νομοθετικὴν μέριμναν διὰ μίαν κατηγορίαν ἐργαζομένων, τῶν μεταλλευτῶν, καὶ κατόπιν εἰς τὸ 1882, κυρίως δὲ εἰς τὸ 1901 διὰ νὰ ἴδωμεν συστηματοποιουμένην τὴν μέριμναν διὰ τὴν κατηγορίαν αὐτήν. Ἐπίσης εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος 1861, ὅταν διὰ τοῦ νόμου ΧΛΘ' ἰδρῦθη τὸ ναυτικὸν ἀπομαχικὸν ταμεῖον διὰ τοὺς ἐργάτας θαλάσσης, μέριμνα ἐξηγουμένη διὰ τὰς δύο εἰδικὰς αὐτὰς περιπτώσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πέραν τῶν δύο

αυτών μέτρων, αργότερα συναντώμεν τὸν νόμον ΓΣΚ' τῆς 19 Μαΐου 1907 περί ταμείου συντάξεων τῶν σιδηροδρομικῶν τοῦ ΣΠΑΠ, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ὁποίου ἐλήφθησαν μέτρα διὰ τὸ προσωπικὸν καὶ ἄλλων σιδηροδρομικῶν, ἐπιχειρήσεων. Μὲ τὴν ἀσφαλιστικὴν αὐτὴν μέριμναν ἐξαντλεῖται ἡ κρατικὴ ἐπέμβασις κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 1861 - 1901, ἡ ὁποία εἶναι ἐντελῶς στεῖρα ἀπὸ ἀπόψεως ἀμέσου προστατευτικῆς πολιτικῆς τῶν ἐργαζομένων.

Ἀκολουθεῖ ἡ περίοδος 1909 - 1918, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται τὸ πλεῖστον τῆς ὑφισταμένης σήμερα ἐργατικῆς νομοθεσίας.

Ἡ γονιμότης τῶν χρόνων μετὰ τὸ 1909 πρέπει νὰ ἀποδοθῇ πρῶτον εἰς πολιτικὰ καὶ κατόπιν οἰκονομικὰ αἷτια, ὅπως ἀνωτέρω σύντομα ἐξεθέσαμεν, ἤτοι πολιτικὰ μὲν σχετιζόμενα μὲ τὰς ζυμώσεις τῶν γύρω τοῦ 1909 ἐτῶν, τὴν πάλιν νέων καὶ παλαιῶν ἀντιλήψεων, οἰκονομικὰ δὲ σχετιζόμενα μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰς συμπαρομαρτούσας εἰς αὐτὴν μεταβολὰς τῆς ὑφῆς τοῦ κοινωνικοῦ συγκροτήματος καὶ τῆς σχέσεως καὶ ἀλληλεξαρτήσεως τῶν κοινωνικῶν ομάδων, αἱ ὁποῖαι τὸ ἀποτελοῦν.

Ἐννοοῦμεν οὕτως ἐκφραζόμενοι, ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1898 - 1909 τὸ σύστημα τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ὀργανώσεως εἰσέδουσε περισσότερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου πτωχεῖα ἐγχωρίων ὄρων, κρίσις πληθυσμοῦ καὶ κρίσις παραγωγῆς ἐπέβαλε τὴν ἔλकुσιν κεφαλαίων. Τὸ φαινόμενον τῆς μεταναστεύσεως, ἡ ὁποία εἰς διάστημα 50 ἐτῶν ἔφθασε μὲν κατὰ τὸ ἔτος 1907 τὸ ζενίθ μὲ 46282 μετανάστας τοῦ ἔτους αὐτοῦ (κατὰ τὴν μελέτην τοῦ Ἐμμ. Ρέπουλη), ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐξαντλήσει ἐν τούτοις τὸ τότε δημογραφικὸν περίσσευμα, ἡ ὄγκωσις τῆς ἀστυφιλίας, μὲ ρυθμὸν ταχύτερον ἀπὸ ὅ,τι εἰς ἄλλας χώρας, τὸ πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς, εἶναι βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς. Ὁ ὀξύτερος κεφαλαιοκρατικὸς τόνος μαζῶ μὲ τὸν ἀρχόμενον διαφορισμὸν τάξεων εἶναι σαφῆς διὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται κατὰ τὴν ἀναλογουσαν μερίδα ἡ ταχεῖα οἰκονομικὴ πρόοδος τῆς χώρας.

Τύποι ὀργανώσεως ἀνώτεροι, πολυπρόσωποι ἐπιχειρήσεις καὶ δὴ τύπου ἀνωνύμου ἐταιρίας, ἀριθμὸς ἐργοστασίων, συνεταιριστικὴ δραστηριότης (λόγω, ἀδυναμίας ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς δυνάμεως ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ νέα μεγέθη ἐπιχειρήσεων), ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέκυψε κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον ἰδρυτικὴ

κίνησις συνεταιρισμών εἰς τοὺς κύκλους τῶν μικροῖδιοκτητῶν γεωργῶν, ἐπαγγελματικὴ ὀργάνωσις τῶν μισθωτῶν, ἐξερχομένη ἀπὸ τὰ συνήθη μέχρι τοῦδε ὄρια μιᾶς πρωτογόνου ἀλληλοβοηθείας, περισσότεραι ἀπεργίαι ὁμαδικωτέρας φύσεως, κίνησις πρὸς συνεργασίαν τῶν μικροεπαγγελματιῶν (ἄλλο χαρακτηριστικὸν ἀμύνης κατὰ τῶν ἐμφανιζομένων μεγάλων κεφαλαιοκρατικῶν μονάδων), σχετικὴ πύκνωσις τῶν συγκοινωνιῶν. Ὅλα αὐτὰ εἶναι στοιχεῖα δεικνύοντα, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ὀργάνωσεως εἰσέδυσεν ὅλον ἐν βαθύτερον μετὰ τὰς κυριαρχήσεώς της ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ ὁποία ὡς παράλληλον φαινόμενον εἶχε τὴν δημιουργίαν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ὁμαδικῶν ἀνησυχιῶν.

Ἡ οἰκονομία μας ἔβαινε γρήγορα πρὸς τὴν ἀφομοίωσίν της μετὰ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν ὀργάνωσιν τῶν ἄλλων οἰκονομικῶν προηγμένων χωρῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας καθυστερημένας χώρας συνέβη, ἐσύρετο πρὸς αὐτήν, ἐπομένως ἡ μόνωσις ἡ ὁποία ἕως τότε τῆς ἐπέτρεπε νὰ διατηρῆ τὸ ἔνδυμα τῆς παλαιᾶς ὀργάνωσεως ἔτεινε νὰ ἐκμηδενισθῇ.

Τότε δημοσίᾳ εἰς τὸν τύπον καὶ εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συζητήσεις ἐτίθετο τὸ ἐρώτημα, ἂν ἔχομεν ἐργατικὸν ζήτημα, ἂν ἔχομεν κεφαλαιοκρατικὴν ὀργάνωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄν καὶ ἐργατικὸν ζήτημα ὑπὸ μίαν κοινὴν ἔννοιαν ὑπῆρχε καὶ διὰ τὰς καθυστερούσας ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων βιομηχανικᾶς χώρας καὶ πρὶν ὑπάρξῃ κεφαλαιοκρατικὴ ὀργάνωσις ἀνωτέρου βαθμοῦ.

2) Τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα εἶχεν ἀρχίσει νὰ εἰσβάλλῃ καὶ εἰς τὸν τόπον μας ἀπὸ τὸ 1882 περίπου, ἐντατικώτερα μετὰ τὸ 1898, γύρω δὲ εἰς τὸ 1910 εἶχεν ὑπερισχύσει εἰς πολλὰ σημεῖα, ὥστε ὑπῆρχεν ἤδη καὶ ἐδῶ ἀναμφισβήτητα ἐργατικὸν ζήτημα λόγῳ προηγηθείσης προκεφαλαιοκρατικῆς ὀργάνωσεως. Τὸ μόνον θέμα πού ἐπετρέπετο νὰ συζητεῖται ἦτο ποῖα ἢ βαθμὶς εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε φθάσει, βαθμὶς πάντοτε ἀνάλογη μετὰ τὸν βαθμὸν ἐξαπλώσεως τοῦ συστήματος. Ἐκεῖνος πού ἠρνεῖτο τὴν ὑπαρξίν ἐργατικοῦ ζητήματος ὥφειλε νὰ ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν κεφαλαιοκρατικῆς ὀργάνωσεως καὶ τὴν προοδεύουσαν ὁλοκληρωσίν αὐτῆς.

Ὅτι τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα ἐξηπλώνετο εἰς τὴν χώραν μας προκύπτει ἀπὸ τὰ ἑξῆς στοιχεῖα : Οἱ τύποι τῆς οἰκονο-

μικῆς ὀργανώσεως καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἐπιχειρήσεων ἐδείκνυαν κατὰ τὴν τριακονταετίαν ἐκείνην τάσεις σταθερᾶς ἐξελίξεως προκεφαλαιοκρατικῆς. Εἰς τοῦτο τὸ δασμολόγιον Χ. Τρικοῦπη δὲν εἶναι ἀμέτοχον. Ἰσχύσαν ἀπὸ τὸ 1882 ὡς φιλελεύθερον μὲ βᾶσιν δασμῶν 5 - 10 - 15 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας, (πρῶται ὕλαι, ἡμιεπεξεργασμένα, πλήρη βιομηχανήματα), ἐξελίχθη κυρίως ἀπὸ τὸ 1892 ὡς πολὺ προστατευτικὸν μὲ προστατευτισμὸν σταθερὰ αὐξάνοντα μέχρι τοῦ 1923 καὶ πολὺ περισσότερον μετὰ τὸ ἔτος αὐτό. Τὸ σταμάτημα τῆς μεταναστεύσεως (λόγφ ξένων περιορισμῶν οἱ ὅποιοι κατέληγαν κατ' οὐσίαν εἰς ἀπαγόρευσιν) ἐπετάχυνε τὴν προσαρμογὴν.

Ἡ εἵσδυσις καὶ ἐπικράτησις τοῦ τύπου τῆς πολυπροσώπου ἐπιχειρήσεως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐν γένει δραστηριότητα, πλὴν τῆς γεωργίας, καὶ ἡ μεγάλη ἐπιχειρήσις εἰς τὰς βιομηχανίας καὶ τὰς μεταφορὰς μὲ μεγάλα πάγια κεφάλαια προελεύσεως κύρια ξενικῆς. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, παραθέτομεν τὸν ἐξῆς πίνακα, καταστρωθέντα κατὰ πληροφῶριαν ἐπισήμους διὰ τὴν περίοδον πού μᾶς ἐνδιαφέρει.

Κατὰ τὰ ἔτη	Ἄνων. Ἐταιρεῖαι	Μὲ καταβεβλημένα κεφάλαια δραχ.
1840 - 1890 (50 ἔτη)	14	84.000.000
1891 - 1900 (10 ἔτη)	8	21.800.000
1840 - 1900 (60 ἔτη)	22	105.800.000
1901 - 1910 (10 ἔτη)	28	130.000.000
1911 - 1915 (5 ἔτη)	29	72.500.000
1916 - 1919 (4 ἔτη)	54	210.000.000
1901 - 1919 (19 ἔτη)	111	418000000

Αἱ ἰδρυθεῖσαι κατὰ τὰ πενήκοντα ἔτη (1840 - 1890) εἶναι σχεδὸν ὅλαι συγκοινωνιακαὶ, σιδηροδρομικαὶ καὶ κυρίως μεταλλευτικά. Τὰ ἔτη 1891 - 1900 εἶναι ἔτη κρίσεως. Αἱ ἰδρυόμεναι κατὰ τὰ δέκα ἔτη 1901 - 1910 εἶναι ποικίλων ἐργασιῶν, ὡς μεταλλευτικά, ἐμπορικά, τραπεζικά, κατὰ τὰ ἔτη ὁμῶς 1911 - 1919, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, βιομηχανικά καὶ τραπεζικά (ἐμπορικά ἐπίσης ἄλλ' ἀσημάντων κεφαλαίων).

Κατ' ἄλλην διάκρισιν, μεταξὺ τῶν σπουδαιωτέρων ἐκ τῶν ἐταιρειῶν τῶν ἐτῶν 1901 - 1919 εἶναι 15 τραπεζικά κεφαλ.

119.000.000, 46 βιομηχανικά εν γένει κεφαλαίου 124.000.000, 17 ναυτιλιακά κεφαλαίου 114.000.000, 18 μεταλλευτικά κεφαλαίου 39.000.000 δραχμών. Αποτελούν οικονομικούς νεοσχηματισμούς ή αναδιοργανώσεις ατομικών επιχειρήσεων υπό την νέαν μορφήν της ανωνύμου εταιρείας.

Ασφαλώς ενδιαφέρει νά γνωρίζωμεν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀνών. εταιρείαν καὶ κατὰ ποῖον βαθμὸν ἀναπτύσσεται μέσα εἰς αὐτὰς τὸ «ἀπρόσωπον» στοιχείον, διότι δὲν ἀρκεῖ τὸ ἐξωτερικὸν ἔνδυμα μόνον του, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εὐκόλον. Γεγονὸς εἶναι, ὅτι ἡ φύσις τοῦ θεσμοῦ ὠθεῖ πιεστικὰ πρὸς τὸ ἀπρόσωπον, δηλ. τὴν συνεργασίαν κεφαλαίων καὶ οὐχὶ προσώπων, καὶ πρὸς τὸν σαφέστερον χωρισμὸν τῆς ιδιότητος κεφαλαιούχου ἀπὸ τὴν ιδιότητα ἐπιχειρηματίου. Τὸ ἀπρόσωπον οὕτω στοιχείον παραμένει ἰσχυρόν, ὠθοῦν πρὸς πλέον ὀλοκληρωμένην καί, κατ' ἀνάγκην συστήματος, ἐντατικωτάτην ἐκμετάλλευσιν (ρασιοναλισμός!) ὄλων τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων καὶ τῆς ἐργασίας χάριν τοῦ μεγαλυτέρου κέρδους. Εἶναι τοῦτο μία ἀναμφισβήτητη μέθοδος τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος, ἐφ' ὅσον δὲν τοῦ παρεντίθενται φραγμοὶ ἄλλοθεν (Κράτος!). Αὐτὴν τὴν ἀξίαν ἔχουν διὰ τὸ θέμα μας τὰ δοθέντα στοιχεῖα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν κεφαλαίων τῶν ἀνωνύμων εταιρειῶν περὶ τὸ 1910 καὶ ἐξακολουθητικὰ κατόπιν.

Διὰ τὸ θέμα δίδομεν ἰδιαίτεραν σημασίαν εἰς τὰς παρατηρήσεις τῆς παραγράφου αὐτῆς, ἐξαίροντες ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸν τὴν ἰδρυτικὴν δραστηριότητα τῶν τελευταίων 19 ἐτῶν (1901—1919) ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ προηγηθέντα 60 ἔτη⁽¹⁾.

3) Ὡς πρὸς τὸ δεῦτερον (μικραὶ ἢ μεγάλα ἐπιχειρήσεις) ἡ

(1) Πρὸς περαιτέρω παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως παραθέτομεν τοὺς ἐξῆς ἀριθμοὺς. Ἰδρύθησαν κατὰ τὴν ὀκταετίαν 1924—1932 Ἀνόνημοι Ἐταιρεῖαι 604 μὲ μετοχικὰ κεφάλαια 4,1 δισεκατομμύρια δραχμάς. Κατὰ τὴν ὀκταετίαν 1933—40 Ἀνόνημοι Ἐταιρεῖαι 863 μὲ μετοχικὰ κεφάλαια 3,1 δισεκατομμύρια δραχμάς. Ἀπὸ τὰς ἰδρυθείσας κατὰ μὲν τὴν πρώτην ὀκταετίαν (νομοματικὴ σταθερότης) 53 οἱ ἦσαν βιομηχανικαὶ καὶ 34 οἱ ἐμπορικαί, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν (πτῶσις νομοματικῆ) 40 οἱ ἦσαν βιομηχανικαὶ καὶ 50 οἱ ἐμπορικαί. Ἐς σημειωθῆ διὰ μίαν γενικωτέραν ἐνημέρωσιν, ὅτι κατὰ στοιχεῖα ὄχι ἐντελῶς πλήρη τοῦ Α. Ο Συμβουλίου αἱ ὑφιστάμενα τὸ 1940 ὁμόρρυθμοι ἔταιρεῖαι ἦσαν 6.140 μετοχικῶν κεφαλαίων 2,2 δισεκατομμυρίων, ἑτερόρρυθμοι δὲ 528 μετοχικῶν κεφαλαίων 552 ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

παραβολή των στοιχείων, τὰ ὁποῖα μᾶς δίδει ὁ Α. Μανσόλας (Πολιτειογραφικαὶ πληροφορίες κλπ. 1867), μετ' ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς βιομηχανικῶν ἐργοστασίων τοῦ 1920 ἢ καὶ τοῦ 1917, εἶνε ἔξαιρετικά ἐπίσης ἐνδιαφέροντα διὰ τὸ θέμα. Ὁ Μανσόλας ἀπαριθμεῖ 21 ἐργοστάσια, κυρίως ἀλευρομύλους καὶ μεταλλουργεῖα, κινητηρίου δυνάμεως μόνον 296 ἵππων⁽¹⁾.

Κατὰ τὴν πρώτην εἰδικὴν ἐπαγγελματικὴν ἀπογραφὴν, ἡ ὁποία ἐνηργήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν 19ην Δεκεμβρίου 1920⁽²⁾, ἀπριθμήθησαν βιομηχανικαὶ καὶ βιοτεχνικαὶ ἐπιχειρήσεις: μικραὶ (1·5 ἐργατῶν) 31.987, μετ' ἐργάτας 85.000, μέσαι (6·25 ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων) 2.413, μετ' ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους 28.608 καὶ μεγάλαι (ἄνω τῶν 26 προσώπων) 492 μετ' ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους 41.658. Ἦτοι, συνολικὰ μόνον μέσαι καὶ μεγάλαι 2.905, ἀριθμοῦ ἐργαζομένων 70.266 μετ' κινητήριον δύναμιν 60.347 ἵππων. Ἡ διαφορὰ εἶναι σημαντικὴ ἐν συγκρίσει μετ' ἅτ' ἔτη 1867 καὶ 1892. Πρόκειται δὲ μόνον περὶ τῶν βιομηχανικῶν ἐγκαταστάσεων αἱ μεταλλευτικαὶ, σιδηροδρομικαὶ καὶ ναυτιλιακαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν συμπεριλαμβάνονται. Ἡ ἴδια ἀπογραφή δίδει γενικὸν ἀριθμὸν τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὰς μεταφοράς, τὰς μεταλλευτικὰς καὶ οἰκοδομικὰς ἐργασίας 380.000 καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον 151.000 μισθωτῶν.

Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοί, καίτοι ἀφοροῦν ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, ἐν τούτοις δίδουν κατὰ τὸ πλεῖστον στοιχεῖα τῆς πολὺ περισσό-

(1) Κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκθεσιν τοῦ Ε. Λόου. (Περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ χρηματιστικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος, Ἐθν. Τυπογρ 1893) τὸ 1892 μόνον 208 ἐργοστάσια ἐλειτούργοσαν μετ' κινητήριον δύναμιν 1.546 ἵππων, ἀλλὰ 118 ἦσαν ἀλευρομύλοι. Βλέπομεν ἤδη μίαν ἀξίαν λόγου διαφορὰν μεταξὺ τοῦ 1867 καὶ τοῦ 1892.

(2) Αἱ μεγάλαι διαφοραὶ τοῦ παρουσιάζονται μεταξὺ τῶν ἀριθμῶν τῆς ἀπογραφῆς αὐτῆς καὶ τῶν ἀριθμῶν τῆς προχείρου βιομηχανικῆς ἀπογραφῆς τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1917 δὲν στηρίζονται εἰς τὴν ἀκρίβειαν. Ἡ ἀπογραφή αὐτὴ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀσφαλῆς διὰ πολλοὺς λόγους σχετικῶς μετ' τὴν κατάστασιν τῆς χώρας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἢ ἴσως μόνον διὰ τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις. Δίδει βάσει τοῦ ἰδίου κριτηρίου 1188 μικράς, 743 μέσας καὶ 282 μεγάλας ἐπιχειρήσεις βιομηχανίας μετ' 36.000 ἐργάτας, ἀξίαν ἐγκαταστάσεων 260 ἑκατομμυρίων δραχμῶν καὶ ἀξίαν παραγωγῆς ἔτους 871 δισεκατομμυρίων δραχμῶν. Νομίζομεν ὅτι εἰς νέας ἀπογραφὰς τὸ κριτήριον τῶν 25 καὶ ἄνω ἐργατῶν διὰ τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις πρέπει νὰ μεταβληθῆ ἢ νὰ δίδονται χωριστὰ αἱ ἐπιχειρήσεις μετ' 50 καὶ ἄνω ἐργάτας.

τερον βιομηχανικά και έμπορικά προηγμένης παλαιάς Ελλάδος, απέχουν δὲ μόνον μίαν δεκαετίαν ἀπὸ τὸ 1910, καὶ μάλιστα διάστημα πλήρες μεταβολῶν ἐσωτερικῶν καὶ πολεμικῶν, κατὰ τὸ ὁποῖον μικρὰ σοβαρὰ ἰδρυτικὴ δραστηριότης ἐνεφανίσθη.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας εἶναι μεγίστη, ὅπως βλέπομεν παραλληλίζοντες τὰ δεδομένα τῶν ἐτῶν ἀπὸ τὸ 1867 μέχρι τοῦ 1920 εἰς τοὺς τρεῖς χρονολογικοὺς σταθμοὺς διὰ τοὺς ὁποίους διαθέτομεν ἐπισήμους πληροφορίας (1867, 1892, 1920). Ἐξαιρετικὴ εἶναι ὅμως ἢ μετὰ τὸ 1920 ἐξέλιξις λόγῳ τοῦ ὑπερδιπλασιασμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς χώρας καὶ τῆς χρησιμοποίησεως μεγάλων κεφαλαίων προερχομένων ἐκ πολλῶν πηγῶν (ἐκτακτὰ πολεμικὰ κέρδη, ναυτιλίας καὶ ἄλλων κλάδων, ἀποταμίευσις μεταναστῶν, εἰσροὴ ἄλλων ξένων κεφαλαίων) καὶ τῆς αὐξημένης γενικῆς δραστηριότητος (1).

4) Πέραν αὐτῶν τῶν στοιχείων (τύποι ὀργανώσεων, μεγέθη ἐπιχειρήσεων) καὶ ὄλα τὰ συμπτώματα τῆς συγκροτήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἐπίσης ἔπειθαν, ὅτι τὸ οἰκονομικόν μας σύστημα εἶχεν ἀλλάξει. Οὕτω, παραβάλλοντες τὴν συγκρότησιν εἰς γενικοὺς κλάδους ἐπαγγελμάτων (γεωργία, βιομηχανία, ἐμπόριον) τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὰς ἀπογραφὰς τῶν ἐτῶν 1870, 1879, 1907 παρατηροῦμεν συντρεχούσας μετὰ τῆς βιομηχανικῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐξελιξέως σοβαρὰς μετατοπίσεις τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν γεωργίαν πρὸς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἐπίσης καὶ σημαντικὴν ἐσωτερικὴν μετανάστευσιν, ἧτοι μεταβολὴν εἰς τὴν σχέσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου χώρας πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀστικῶν κέντρων. Ἐνῶ τὸ 1870 εἶχαμεν 166, τὸ ἔτος 1907 εἶχαμεν 430 συνοικισμοὺς πληθυσμοῦ ἄνω τῶν 1000 κατοίκων ἕκαστος. Κατ' ἄλλην ὄψιν τοῦ αὐτοῦ στοιχείου, κατοικοῦσαν εἰς πόλεις μεγαλυτέρας τῶν 5.000 κατοίκων τὸ 1861 τὰ 16,5 καὶ τὸ 1907 τὰ 24,8 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας.

Βέβαια σημαίνει κάτι διὰ τὸν μελετῶντα τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα ὁ ξηρὸς ἀριθμὸς ὁ ὁποῖος δεικνύει, ὅτι ἐνῶ κατὰ τὸ

(1) Εἰς πίνακα τῆς σελίδος 522 τοῦ ἐκδοθέντος τὸ 1931 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας βιβλίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἑλληνικὴ Βιομηχανία» ἀριθμοῦνται (διὰ τὸ 1930) 3901 ἐργοστάσια ἀξίας ἐγκαταστάσεων 8.500.000.000 δραχμῶν, κινητηρίου δυνάμεως 225.000 ἵππων καὶ ἀριθμοῦ ἐργατῶν 101.000.

1870 τὰ 4.8 % του πληθυσμού ἀπασχολούντο εἰς τὰ βιομηχανικά καὶ ἐμπορικά ἐπαγγέλματα, κατὰ τὸ 1907 τὸ ποσοστὸν αὐτὸ ἀνήλθεν εἰς 10.3 % καὶ ὁ ἀριθμὸς κατὰ τὸν ὅποιον, ἐνῶ κατὰ τὸ 1870 τὰ 12.1 % του πληθυσμού ἀπασχολούντο καὶ ἐξοῦσαν ἀπὸ τὰ βιομηχανικά καὶ ἐμπορικά ἐπαγγέλματα, κατὰ τὸ 1907 τὸ ποσοστὸν αὐτὸ ἀνήλθεν εἰς 36.7 %.

Ἀναλυτικώτερα, κατὰ τὰς γενικὰς ἀπογραφὰς πληθυσμοῦ τῶν ἐτῶν 1870 - 1879 (πλὴν τῆς Ἑπειροθεσσαλίας) καὶ 1907 ἀπασχολούντο καὶ ἐξοῦσαν ἐκ τῶν ἀπασχολουμένων προσώπων εἰς μὲν τὴν βιομηχανίαν τὸ ἔτος 1870 τὰ 8.6, τὸ ἔτος 1879 τὰ 8.5, τὸ ἔτος 1907 τὰ 25.6 του πληθυσμοῦ, εἰς δὲ τὸ ἐμπόριον, τὸ ἔτος 1870 τὰ 3.5, τὸ ἔτος 1879 τὰ 8.7, τὸ ἔτος 1907 τὰ 11.1 του πληθυσμοῦ (1). Διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ὁμοῦς ἡ ἀξία τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι αἱ ἀπογραφαὶ χαρακτηρίζουν σημαντικὸν ποσοστὸν τοῦ πληθυσμοῦ «ὡς ἀνικάνους, μαθητὰς, εἰσοδηματίας καὶ γυναικας περὶ τὰ οἰκιακὰ ἀσχολουμένας», γενικὰ δὲ ὅτι ὀλίγον βοηθοῦν ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ αὐτοῦ θέματος.

Προσεκτικῆ ἐπομένως παρακολούθησις τῶν μεταβαλλομένων ἀριθμῶν τῶν προσώπων ποὺ ἀπασχολοῦνται εἰς τὴν βιομηχανίαν (περιλαμβανομένης καὶ τῆς βιοτεχνίας) καὶ τὸ ἐμπόριον δεικνύει σημαντικὴν αὐξήσιν τῆς ἐκμισθουμένης ἐργασίας, ἡ ὁποία οὕτω σταθερὰ μεταβάλλεται εἰς ἐξηρητημένην μὲ πάγιον μισθόν, περαιτέρω δὲ ἕνα αὐξανόμενον ἐμπορικὸν παρασιτισμὸν παριστάνοντα αὐξανόμενῃ ἀλληλεκμετάλλευσιν καὶ ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἰδιοσυγκρασίαν (ταχὺς πλουτισμὸς, ἄκοπα κέρδη, ἀποφυγὴ τῆς βαρείας ἐργασίας!) καὶ, πρᾶγμα ποὺ μᾶς διαφεύγει, εἰς τὴν ἐκ μέρους τῶν τραπεζιτικῶν μας ὀργανισμῶν ὑπερβολικὴν ἐνίσχυσιν τῶν κακὰ νοουμένων ἐμπορικῶν ροπῶν

(1) Κατὰ δημοσιευόμενον εἰς τὴν Ἐπιθεώρησιν Κοιν. καὶ Πολ. Ἐπισημῶν 1916 πίνακα, ἀπασχολούντο κατὰ τὸ ἔτος 1914 εἰς τὴν παλαιάν Ἑλλάδα εἰς βιομηχανικά ἐργαστᾶσια 13.850, εἰς μεταλλευτικὰς ἐν γένει ἐπιχειρήσεις 8.340 καὶ εἰς σιδηροδρομικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ μεταφορὰς λιμένος Πειραιῶς 3.900 ἐργάται, ἧτοι ἐν συνόλῳ 32.400 ἐργάται. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ δὲν ἔχουν πλήρη στατιστικὴν ἀξίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν μελέτην αὐτὴν ἀναφέρεται. Ἀπὸ πίνακα τῆς ἰδίας μελέτης καταφαίνεται ἡ διαφορά ποὺ ὑπάρχει εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν συγκρότησιν τοῦ πληθυσμοῦ μεταξύ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν χωρῶν καὶ ἰδιαίτερα τῆς Βουλγαρίας.

του πληθυσμοῦ εἰς βάρος τοῦ συνόλου, ἀλλὰ καὶ τοῦ γεωργικοῦ χαρακτηῆρος τῆς χώρας εἰς τὴν ὁποίαν ἡ γεωργία εἰς μικρὸν δυσανάλογα βαθμὸν ἀκόμη καὶ σήμερα συμμετέχει τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἀποταμιεύσεως. Ἀντίθετα, ἠγνόησαν τὴν βιομηχανίαν μέχρι τοῦ 1914. Διὰ τὸν ἐμπορικὸν πληθωρισμὸν, ἡ τραπεζικὴ ὁργάνωσις φέρει βαρεῖαν εὐθύνην.

Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα πληθυσμοῦ, μεταναστεύσεως (πρὸς τὰ ἔξω καὶ τὰ ἔσω), μεγέθους ἐπιχειρήσεων καὶ πυκνοτέρας ἐμφανίσεως τοῦ τύπου τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας ἔχουν ἐσωτερικὴν συνάρτησιν, πού ἐξηγεῖ τὴν ἄποψιν περὶ τῶν ἔκτοτε ἐπιταχυομένων τάσεων ὀλοκληρώσεως πρὸς ὑπερκεφαλαιοκρατισμὸν εἰς τὴν χώραν μας. Δὲν εἶναι ἄσχετα μὲ τὴν ὀπισθοδρόμησιν τῆς χειροτεχνίας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου (ζήτημα πωλήσεως ἐγχωρίων προϊόντων ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν ἐργοστασίων ἢ διὰ τοῦ ἐμπορίου!), τὴν αὔξησιν τῆς μεγάλης βιομηχανίας, τὴν εὐθηνὴν ἐργασίαν, τὴν τάσιν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς ὑπὸ τῆς βιομηχανίας (ἀρχικὰ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν τελωνειακῶν δασμῶν ἰδίως ἀπὸ τὸ 1923 καὶ κατόπιν μὲ τὴν ἐπενέργειαν τῶν συμψηφισμῶν). Τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς ἀποδεικνύουν διὰ τὰ κατόπιν ἔτη καὶ πέρα τοῦ 1935 αἱ ἐκθέσεις τοῦ Ἄν. Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου (Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὰ ἔτη 1938, 1939)⁽¹⁾. Ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ὁμῶς τῶν τάσεων φαίνεται ζωηρὰ ἀπὸ τὸ 1909.

Ἡ ποικίλη ἐκ τούτου ἀντλουμένη δύναμις τῶν μεγαλοβιομηχάνων εἶναι αἰσθητὴ εἰς τὴν καθόλου οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς χώρας ἀπὸ τὸ 1915 καὶ ἐντεῦθεν. Ἐπιθυμοῦμεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι συγκεκριμένα μετὰ τὸ 1923 οἱ χειρισμοὶ τοῦ δασμολογίου

(1) Κατὰ τὸ 1938 ἡ συμμετοχὴ τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας εἰς τὴν κατανάλωσιν βιομηχανικῶν προϊόντων τῆς χώρας ἦτο 78,4 οἰο καὶ κατὰ τὸ 1939 81,6 οἰο, τοῦ μικροῦ ὑπολοίπου καλυφθέντος δι' ἀλλοδαπῶν προϊόντων. Σημειώνομεν καὶ ἓνα ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας. Τὴν τάσιν συγκεντρώσεώς της εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ περίχωρα. Οὕτω τὸ 1939 τὰ 35 οἰο τῆς κινητηρίου δυνάμεως εἶχαν συγκεντρωθῆ εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτήν, ἂν δὲ περιορισθῶμεν εἰς τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις (25 ἐργάται καὶ ἄνω) τὰ 50 οἰο, εἰδικὰ τῆς χημικῆς βιομηχανίας τὰ 78 οἰο ἀπὸ ἀπόψεως δὲ ὄγκου καὶ ἀξίας παραγωγῆς τὰ 60—70 οἰο (ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ Ἄνωτ. Οἰκον. Συμβουλίου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς συγκεντρώσεως τῶν βιομηχανιῶν 1940).

ἦσαν κατὰ μεγάλων βαθμῶν εἰς χεῖρας των⁽¹⁾. Ἡ ταχύτης τῆς ἐξελιξέως ὑπῆρξε γοργή χάριν εἰς τὴν ὀρμητικότητα τῶν ἐπιχειρηματιῶν μας⁽²⁾.

5) Πλὴν αὐτῶν, ἡ συντελουμένη ἀπὸ τὸ 1882 πρόοδος τῶν ἐσωτερικῶν συγκοινωνιακῶν συνδέσμων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν συνδέσμων τῆς μετὰ τὴν Δύσιν συνέσφιγξε περισσότερο ἀπὸ πρὶν εἰς μίαν «ἐσωτερικὴν ἀγορὰν» τὰ τμήματα τῆς χώρας, ἐξ ἄλλου δ' ἔφερεν εἰς στενωτέραν ἐπαφὴν τὴν ἑλληνικὴν μετὰ τὴν λοιπὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ παγκόσμιον οἰκονομίαν, λόγω τῆς ὁποίας δὲν ἦτο πλέον δυνατόν ἢ παλαιὰ ὀργάνωσις νὰ μείνῃ εἰς τὴν μόνωσιν ἔξω τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν νέαν, τὴν κεφαλαιοκρατικὴν.

Περὶ τῆς ἀληθείας τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς πείθει ἐν βλέμμα εἰς τὴν σιδηροδρομικὴν μας πολιτικὴν καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἑλληνικῆς ἀτμοπλοῖας. Κατὰ τὰ ἔτη 1900 - 1915 αἱ ἐσωτερικαὶ θαλάσσιαι συγκοινωνίαι τῆς χώρας ἦσαν πολὺ πυκνότεραι παρὰ ἄλλοτε.

Ἐν γένει, ἡ χωρητικότης τοῦ ἀτμήρου ἐλληνικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου, ἐγκαταλείψαντος ὀριστικὰ τὰ ἱστία, ἀπὸ 45 χιλ. τόννους τοῦ 1890 ἔφθασε τοὺς 169 χιλ. τόννους τὸ 1900, τοὺς 356 χιλ. τόννους τὸ 1905, τοὺς 434 χιλ. τόννους τὸ 1912. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν χερσαίων καὶ θαλασσιῶν συγκοινωνιακῶν μέσων μας ἐσημείωσε σημαντικὰς προόδους μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1890 καὶ 1910 μετὰ τὸ σύνθημα τοῦ νέου συστήματος (κεφαλαιοκρατία) καὶ ἐξ ἴσου βέβαια ἔφερεν ἢ ἤρχισε νὰ φέρῃ τὰς ἀναγκαίας οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς συνεπείας.

Ἐν τούτοις, προκειμένου περὶ τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς τὸ ἔργον τοῦ ἐνδιαφέρει ὀλιγώτερον ὡς μέσον ἑλληνικῶν συγκοινωνιῶν καὶ πολὺ περισσότερο ὡς ἔργον σημαντικοῦ παραγωγικοῦ κλάδου σημαντικὰ συντελοῦντος εἰς τὴν ἀπασχόλησιν μέρους τοῦ πληθυσμοῦ καὶ

(1) Ἐπανελημμένα μετὰ τὸ 1922 τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας διηρθύνετο ἀπὸ μεγαλοβιομηχάνους ἢ μεγαλεμπόρους. Ἴδε καὶ ὕποσημ. σελ. 23.

(2) Ὁ W. Sombart χαρακτηρίζει τὸ ἐβραϊκὸν στοιχεῖον, ὡς ἓνα παράγοντα τῆς προόδου τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος ἀνὰ τὸν κόσμον. Εἰς ἡμᾶς δὲν ἐχρειάζετο τὸ στοιχεῖον αὐτό.

κατά μέγιστον βαθμόν εις αύξησιν τοῦ ἐθνικοῦ ἀποταμιεύματος, πού χρησιμοποιεῖται πάλιν περισσότερον διὰ τὴν πρόοδον τοῦ ἰδίου κλάδου.

6) Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφίβολία, ὅτι μόνον μετὰ τὸ 1880 ἡ Ἑλλάς προσφέρει ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ξένα κεφάλαια, τῶν ὁποίων τόσῃν εἶχεν ἀνάγκην διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς. Τοῦτο δὲ ὕστερα ἀπὸ χρονικὸν διάστημα 50 καὶ πλέον ἐτῶν ξηρασίας μετὰ τὰ δάνειά τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὸ ἕνα δάνειον τῆς πρώτης δυναστείας, διάστημα κατὰ τὸ ὅποιον ἡ Ἑλλάς ἐξειλίσσεται μέσα εἰς τὰς ἰδικὰς τῆς ἐξαιρετικὰ πτωχὰς οἰκονομικὰς δυνατοτήτας, διότι μικρὰ ἀνάμιξις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μικρῶν ξένων κεφαλαίων ἢ ἑλληνικῶν (πλοῦσιοι ὁμογενεῖς) εἰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις δὲν παρουσιάζει γενικώτερον ἐνδιαφέρον ἄξιον λόγου. Πρόκειται περὶ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ Ἑλλάς ταλανίζεται ἀπὸ τὰς ὄνειροπολήσεις, πού ἀνέδιδεν ἡ μεγάλη ἰδέα εἰς μέγιστον βαθμόν, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὁποίων καμμία κυβέρνησις δὲν εἶχε τὸ ἀναγκαῖον κύρος διὰ νὰ εἴπῃ καὶ ἐπιβάλλῃ μερικὰς ὀφθαλμοφανεῖς "ἀληθείας. Παρασιθῆσεις ὡς πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὑπερτίμησις τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ διηνεκῆς πάλη μεταξὺ φανταστικῶν ἀξιώσεων καὶ πτωχείας μέσων. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δημοσίου χρέους τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ συντριπτικὸν βᾶρος του, ἐν συγκρίσει μὲ τὰς ἄλλας βαλκανικὰς χώρας, ὀφείλεται εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἑδαφικὴν πτωχείαν τῆς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς, βασίμους ἢ ἀβασίμους.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων κεφαλαίων ἀρχίζει νὰ πραγματοποιεῖται μετὰ τὸ 1882 (δευτέρα Κυβέρνησις Τρικούπη) ἀπέναντι τῆς Δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς Οἰκονομίας (1).

(1) Τὰ ἔτη 1870—1880 ἐμφανίζουσι ὄχι μόνον πολιτικὸν σάλον μὲ πολλὰς κυβερνητικὰς μεταβολὰς, ἀλλὰ καὶ πυκνὰς ἐπαφὰς χρηματιστικὰς μὲ ποικίλους ξένους ὁμίλους εἰς τοὺς ὁποίους συμμετέχουν καὶ ἑλληνικὰ στοιχεῖα (τραπεζίται Κωνιπόλεως), προσφερομένους διὰ τὴν χρηματοδότησιν καὶ τὴν ἀνάληψιν ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων, ἐκμετάλλευσιν μεταλλείων κ.λ. Ἡ κερδοσκοπικὴ ὑπόθεσις τῶν Λαυριακῶν συνεκίνησεν ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα μὴ ἐξαιρουμένου οὔτε τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ἐνδιαφέρουσα, διότι περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην δεικνύει συμπικνωμένα μὲ πόσῃν τότε ἀχαλίνωτον φαντασίαν μέσα εἰς ἀτμόσφαιραν γεμάτην παρακρούσεις συνεζητοῦντο καὶ

Μόλις τὰ τελευταῖα ἔτη μετὰ τὸ 1898 σημειώνεται ἡ εἴσοδος καὶ ἀξίων λόγου ἑλληνικῶν κεφαλαίων ζητούντων χρησιμοποίησιν, προερχομένων δὲ ἀπὸ τὴν μετανάστευσιν, ἢ ὅποια ἔφθασεν εἰς τὸ ζενίθ τὸ 1907 καὶ ἀπὸ τὸ ἀποταμιευτικὸν ἔργον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, εὐρισκομένης κατὰ τὸ σύνολόν της σχεδὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ξένων ἡπειρῶν καὶ χωρῶν, ποτισμένης μὲ κεφαλαιοκρατικὸν καὶ κοσμοπολιτικὸν πνεῦμα ὅσον κανεὶς ἄλλος κλάδος. Ἡ δανειακὴ ἐποχὴ ἀρχίζει μὲ ὑπεροχὴν τῶν γαλλικῶν, ἀργότερα τῶν ἀγγλικῶν καὶ ὀπισθοδρόμησιν τῶν γαλλικῶν κεφαλαίων, μετὰ τὸ 1920 (πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος) μὲ καταφανῆ πλεόν δραστηριότητα τῶν ἀμερικανικῶν κεφαλαίων.

Τὰ ἔτη ἀπὸ τὸ 1882 μέχρι τοῦ 1900 χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴν ξένων κεφαλαίων⁽¹⁾ διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν δημοσίων δανείων χάριν δημοσίων ἀναγκῶν μέσα εἰς τὰς ὁποίας πρωτεύουσας θέσιν κατεῖχε καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συγκοινωνιακῶν συνδέσμων (ὁδῶν, σιδηροδρόμων, λιμένων, διωρύγων) ἢ δι' ἐπιχειρήσεις νεοσυνιστώμενας (π. χ. σιδηροδρομικαί). Ὅσα ἀναφερόμεν εἰς ὑποσημείωσιν τῆς σελ. 127 δεικνύουν, ὅτι ἡ ἐπιθυμία δανεισμοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐφαίνετο ἀναγεννωμένη καὶ διὰ λόγους ἑλληνικούς, ἀλλὰ καὶ διότι περὶ τὸ ἔτος αὐτὸ παρατηρεῖται μία ἐξόρμησις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κεφαλαίου, μὴ παρατηρούμενη ἄλλοτε, πρὸς κατάκτησιν Ἀγορῶν, λόγῳ ἀφθονίας διαθεσίμων κεφαλαίων καὶ τῶν χαμηλῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπιτοκίων ($2\frac{1}{2}\%$ — $3\frac{1}{2}\%$).

Μετὰ τὸ 1915 ὅμως ἐμφανίζεται καθαρὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων κεφαλαίων καὶ εἰς τὴν ἀνάμιξιν των εἰς ἐργασίας ἰδιωτικῆς φύσεως, διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς ἐπιχειρήσεις ἢ ἀναλήψεις

ἐκρίνοντο ἀπὸ μορφωμένους καὶ ἀμορφώτους μεγάλα ζητήματα, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν προέκυψε καμμία σοβαρὰ ὠφέλεια. Εἶναι ὅμως ἔτη χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν στενοχωρίαν τῆς χώρας ἀπὸ οικονομικὴν ἔποψιν καὶ διὰ τὴν ἀνταλλαγὴν γνωμῶν, πού ἐγινε κατ' αὐτάς ἐπὶ διαφόρων σοβαρῶν ζητημάτων. Αἱ λύσεις ἐπεφυλάσσοντο διὰ τὰ μετὰ τὸ 1882 ἔτη.

(1) Ὁ Mirko Lamer, Die Wandlungen der ausländischen Kapitalanlagen auf dem Balkan (εἰς τὸ Weltwirtsch. Archiv, 1938 σελ. 523) διακρίνει ἕξ περιόδους εἰσόδου ξένων κεφαλαίων εἰς τὰς βαλκανικὰς χώρας ἐκ τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσταὶ χαρακτηρίζονται ἀπὸ δάνεια διὰ στρατιωτικοὺς σκοποὺς, μόνον δὲ εἰς τὴν περίοδον 1880—1910 καὶ τὴν μετὰ τὸν πόλεμον (1914—1918) προεξάρχουν οἱ οικονομικοί.

τοιούτων. Πρὸ τοῦ 1915 οὔτε κἀν αἱ ἑλληνικαὶ Τράπεζαι, ὡς ἔμπορικαὶ τοιαῦται πισταὶ εἰς τὴν παλαιὰν τραπεζικὴν ἀρχήν, ἔδεικνυον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας καὶ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων. Κατόπιν μετέβαλαν ἀντιλήψεις καὶ οὕτως εἶναι φυσικόν, ὅτι καὶ πρσεκάλεσαν τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τοιαύτας ἀναμίξεις τῶν ξένων κεφαλαίων, τῶν ὁποίων εἶναι πλέον οἱ τοποτηρηταὶ εἰς τὴν χώραν. Κυρίως διὰ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς ἢ καὶ δι' ἄλλων ἐπιχειρήσεων (ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια, ὁδοποιΐα) ἀρχίζει ἔκτοτε νέα περίοδος εισόδου κεφαλαίων. Εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἢ εἰσοδος αὐτῶν χαρακτηρίζεται μὲ τάσεις μονοπωλιακὰς καὶ αὐτοτελείας ἀπέναντι τοῦ Κράτους κατὰ τρόπον γνωστὸν ἕως τότε μόνον εἰς ἀποικιακὰς ἐκμεταλλεύσεις (Πάουερ).

Ὡς πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ποιοτικῆς φύσεως τῶν δημοσίων δανείων, τῶν ὁποίων ἡ μερικὴ χρησιμοποίησις διὰ τὰς ἐσωτερικὰς συγκοινωνίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν συναλλαγῶν, περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ὅσα ὁ καθηγητὴς Α. Ἀγγελόπουλος (εἰς τὸ ἐνδιαφέρον σύγγραμά του «Τὸ Δημόσιον Χρέος τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1937, σελ. 59) λέγει, ἐκφέρων τὴν ἐξῆς γενικὴν καταδικαστικὴν κρίσιν διὰ τὰ ἑλληνικὰ ἐξωτερικὰ δάνεια: Ἡ Ἑλλάς, λέγει, καίτοι ἀνελλιπῶς ἐκπληρώσασα τὰς ὑποχρεώσεις της δὲν ἔτυχεν ἀναλόγου μεταχειρίσεως ὑπὸ τῶν ξένων χρηματαγορῶν. Τὰ συναφθέντα δάνεια, ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, παρεχωρήθησαν ὑπὸ ὄρους πολὺ βαρυτέρους τῶν συνήθως ἰσχυόντων. Τοῦτο καθίσταται ἄλλωστε φανερόν, ἂν συγκρίνη τις τὴν ὑπηρεσίαν πρὸς τὸ ὀνόμαστικόν ποσὸν τοῦ δημοσίου χρέους ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς ἄλλας χώρας». Καὶ εἰς τὸν πίνακα τὸν ὁποῖον παραθέτει δίδεται ὡς σχέσις ὑπηρεσίας πρὸς τὸ χρέος $\frac{0}{100}$ διὰ τὴν Πολωνίαν 5.5, διὰ τὴν Βουλγαρίαν 5.6, διὰ τὴν Ρουμανίαν 4.2 καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα 9.6.

Ἡ εὐθύνη πίπτει πρῶτιστα ἐπὶ τῶν κυβερνήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐχειρίσθησαν τὰ δανειακὰ ζητήματα, κατόπιν ἐπὶ τῶν προσώπων ἢ ὀργανισμῶν εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀνατεθῆ ἢ διαπραγματεύσις καὶ εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα τὰ ὁποῖα ἐνέκριναν (1).

(1) Ἀτυχῶς ἡ ἐμπιστοσύνη εἰς πρόσωπα ἀνεύθυνα κατὰ νόμον καὶ ἢ ἀνάμιξις αὐτῶν εἰς δανειακὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα εἰς σοβαρὰ οἰκονομικὰ ζητήματα τοῦ Κράτους ἦτο πάντοτε ὑπερβολικὴ. Εἰς πολλὰ κρίσιμα σημεῖα τῆς ἱστορίας μας τὸ Κράτος ἐνεπιστεύθη τὸ

Ούτως ἢ ἄλλως, ἡ σύναψις δανείων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δεσπόζει ἔκτοτε τῆς οικονομικῆς ἐν γένει πολιτικῆς τῆς χώρας μέχρι τοῦ 1898, χαλαρωθεῖσα ἐπὶ μίαν 12ετίαν διὰ τὴν ἐπαναληφθῆ ἀπὸ τὸ 1910 μέχρι τοῦ 1930 μὲ μεγαλυτέραν ἔντασιν, ὡς πολιτικῆ ἄχρι τοῦ 1918 δημοσίων δανείων κυρίως διὰ κρατικὰς ἀνάγκας, κατόπιν δὲ δανείων δημοσίων ἀλλὰ δι' ἀνάγκας τῆς ἐθνικῆς οικονομίας (π. χ. ἀποκατάστασις προσφύγων, μεγάλα ἔργα, προμήθεια ὑλικῶν, μηχανῶν, κατασκευὴ ὁδῶν, σιδηροδρόμων, λιμένων).

Μετὰ δὲ τὸ 1918 καὶ ὡς πολιτικῆ ἀμέσων ἐνδύσεων ξένων κεφαλαίων εἰς ἑλληνικὰς ἐπιχειρήσεις νέας ἢ ὑφισταμένας.

7) Οὕτως, ἡ Ἑλλάς ἐφθασε τὸ 1910 νὰ εὑρίσκηται ἐξωπλισμένη μὲ ἐπιχειρήσεις παραγωγικὰς καὶ συγκοινωνιακὰς ἄσφαρου ποσοῦ παγίου κεφαλαίου, τύπου «ἀπροσώπου», ὅλον ἐν περισσότερον ἀνερχομένας εἰς τὴν θέσιν τῆς κορυφῆς τῆς οικονομικῆς πυραμίδος τῆς χώρας, μὲ τὴν ἡγεσίαν τῆς οικονομικῆς ζωῆς εἰς τὰς χεῖρας τῶν, μὲ συγκοινωνίας ἐνοποιούσας πλέον εἰς μίαν ἐνιαίαν καθισταμένην μονάδα—Ἄγορὰν τὰ τμήματα καὶ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς οικονομίας (15 ἔτη ἀργότερα μὲ τὴν εἰσβολὴν τῆς μηχανῆς ἐσωτερικῆς καύσεως—αὐτοκίνητον, βενζινόπλοιον—ἡ ἐνοποίησις αὐτὴ εἶναι αἰσθητοτέρα), μὲ κρίσεις ὄχι μόνον καταναλωτικοῦ, ἀλλ' εὐρυτέρου χαρακτήρος, μὲ πληθυσμὸν ἐξηρημένου εἰσοδήματος αὐξάνοντα καὶ τείνοντα πρὸς προλεταριοποίησιν, μὲ τὴν τάσιν τοῦ κερδοσκοπικοῦ πνεύματος

Ἐπισημαστέον ὅτι τὰ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν εἰς χεῖρας τραπεζιτῶν προθύμων πάντοτε νὰ προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας τῶν. Τὸ ἀποκορύφωμα συναντᾶται πολὺ ἀργότερα εἰς μίαν Κυβέρνησιν τῆς ὁποίας τέσσαρα μέλη ἦσαν τραπεζίται. Εἰδικὰ διὰ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Κράτους ἦτο πάντοτε ἀπεριόριστος καὶ τυφλή. Καὶ ἐν τούτοις τίποτε περισσότερον ἀλάθητον ἀπὸ τὸ Εὐαγγελικόν: ἐκεῖ ὅπου ὁ θησαυρὸς ὑμῶν ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶνε ἓνα σύμπτωμα ὑπερκεφαλαιοκρατικῶν μεθόδων αἰ ῥοπαὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως οὕτως ἐπιταχύνονται καὶ ὀξύνονται μὲ τὰς μεθόδους αὐτάς. Ἔχει δὲ τοῦτο κάποιον σύνδεσμον μὲ τὴν ἀναφερομένην εἰς τὸ κείμενον κρίσιν τοῦ Α. Ἀγγελοπούλου.

Ὁ Th. Gomperz εἰς τὸ βιβλίον του *Griechische Denker*, τόμος I σελ. 415, ἀναφέρει νόμον ἰσχύοντα εἰς τὰς ἀρχαίας Θήβας, κατὰ τὸν ὅποιον ἀπηγορεύετο ἡ ἀνάθεσις δημοσίου ἀξιώματος εἰς πρῶτον τὸ ὅποιον δὲν ἔμεινεν ἐπὶ δέκα τοῦλάχιστον ἔτη μακρὰν τῆς Ἄγορᾶς καὶ τοῦ Ἐμπορίου. Καὶ ὁ Θηβαῖος νομοθέτης εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸν στενὸν τότε ὀρίζοντα κινδύνων ποῦ συνεπήγετο τοιαύτη ἀνάθεσις.

όξυνομένην, διότι τοῦτο ἐπέβαλλεν ὁ ταχύτερος ἀνταγωνισμὸς καὶ ἡ οἰκειοποίησις τῶν συνεχῶς μεγαλυτέρων προόδων τῆς τεχνικῆς, ποῦ τείνουν διαρκῶς ν' ἀχρηστεύουν τὸ πάγιον κεφάλαιον. Μετὰ τὸ 1920 βλέπομεν ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ προχωρεῖ μὲ μεγαλύτερα καὶ ταχύτερα πλέον βήματα.

Τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα ἀρχίζει νὰ φαίνεται ἐπισημότερα μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του, ἀπαρχῆς γενομένης εἰς τὴν δημοσιονομικὴν (τελωνειακοὶ δασμοὶ) καὶ τὴν νομισματικὴν πιστωτικὴν πολιτικὴν, διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ Διεθνoῦς οἰκονομικοῦ ἐλέγχου, ἐπιστατήσατος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀντιπληθωρισμοῦ καὶ τὴν ἱκανοποιητικὴν ἐξασφάλισιν τοῦ συμφέροντος τῶν ὁμολογιούχων. Εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησεν [ἔκτοτε εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν τραπεζῶν καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἐπιχειρήσεων, εὐρύτερα δὲ εἰς ὅλην τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ὅπου ἄρχισε νὰ γεννᾶται σιωπηρὰ ἡ ἐμπλοκὴ εἰς ἀγῶνα μετὰ τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ κρατισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐμφανίσῃ ἐπιτυχίαν μετὰ τὸ 1909.

8) Τὸ πνεῦμα τοῦ κέρδους ζωηρότερα πλέον περιβάλλει τὸ χρησιμοποιούμενον κεφάλαιον, εἰς τὸ συμφέρον τῆς προσόδου τοῦ ὁποῖου τὸ πᾶν κατ' ἀνάγκην ὑποτάσσεται, ἢ ἐργασία εἶνε περισσότερον πρᾶγμα παρὰ ποτὲ ἄλλοτε καὶ αἱ ἀπεργαίαι τῶν ἐτῶν πρὸ καὶ μετὰ τὸ 1909 μαρτυροῦν περὶ αὐτοῦ. Δὲν εἶνε ὁ τεχνικὸς ἐπιχειρηματίας, αὐτὸς εἶνε μόνον ὁ ἐφαρμοστής, ἀλλ' ὁ ἐκπρόσωπος τῶν κεφαλαιούχων ἐπιχειρηματίας, ὁ ὁποῖος ἐκτελῶν τὰς ἐπιταγὰς τῶν ξένων κεφαλαίων κατευθυνομένων ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιν τῶν τοποτηρητῶν τῶν ἢ τοῦ διεθνοποιηθέντος ἑλληνικοῦ κεφαλαίου (πρόσοδοι ἐμπορ. ναυτιλίας), ἐπιδιώκει διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐξασφάλισιν τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς προσόδου. Ἐπιδιώκεται κατ' ἀνάγκην ἢ ἐπικράτησις τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ μὲ τὰ τέκνα του, ἥτοι ὅπου εἶνε ἀνάγκη τὰς ἰδιωτικὰς μονοπωλιακὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ ἀντίθετα ἢ παρεμπόδισις κάθε προσπάθειας ἐπεκτάσεως τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κράτους καὶ ἐξαπλώσεως τοῦ δημοσίου χαρακτήρος εἰς τὴν νομοθεσίαν. Οὕτω, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ συμφέρον τοῦ κεφαλαίου ζητοῦντος τὸ ἰδικόν του κέρδος, ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν μείωσιν ἢ τὴν ἀνάλογον αὔξησιν τῶν εἰσοδημάτων ἄλλων τάξεων, ἢ ἐργατικὴ δύναμις - ἐμπόρευμα ἀπετέλεσεν ἐντονώτερα ἐν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ

κόστους. Και παρ' ἡμῖν τὸ κεφάλαιον ἔκτοτε ἄρχισε ν' ἀγρυπνεῖ, ὅπως ἡ μοῖρα, ἐπάνω ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ δὲν τοὺς ἀφήνει περισσοτέραν ἐλευθερίαν ἐνεργείας ἀπ' ὅσην ἀφήνει εἰς τὴν ἀτμάμαξαν ὁ ἀτμός ποῦ τὴν ὠθεῖ πρὸς τὰ ἐμπρός. Αὐτὴ ἡ τάσις κυοφορηθεῖσα τὰ ἔτη μεταξὺ 1882—1900 ἄρχισε μετὰ τὸ ἔτος 1909 νὰ χαρακτηρίζη τὴν ἐφεξῆς οἰκονομικὴν ἱστορίαν τῆς χώρας μὲ ρυθμὸν ὀλονέν γοργότερον.

Αἱ προϋποθέσεις ἐπομένως διὰ τὴν θέσιν μιᾶς ἐργατικῆς νομοθεσίας καὶ γενικώτερα μιᾶς πολιτικῆς τοῦ κράτους ὑπὲρ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ὑπῆρχαν ἔκτοτε.

Γ'

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

1) Τὸ κίνημα, ὅθεν, τῆς 15 Αὐγούστου ἐγενήθη ἀπὸ μίαν ὀρισμένην κατάστασιν ψυχῶν, πνευμάτων καὶ οἰκονομίας καὶ δι' αὐτὸ ἐχαιρετίσθη ἀπὸ ὅλας τὰς ἐργαζομένας μέσα εἰς τὴν οἰκονομίαν τάξεις τῶν μεγάλων καὶ μέσων πόλεων εἰς τὴν ἀρχὴν, κατόπιν δὲ καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν οἰκονομικὰ καὶ διοικητικὰ δυσφορούντων ἀγροτῶν. Αὐτὴν τὴν ἀνατρεπτικὴν καὶ δεκτικὴν προοδευτικῆς χαλιναγωγήσεως δύναμις ἐπῆρεν ἀμέσως εἰς χεῖρας τῆς ἡ νέας πολιτικῆς κατάστασις.

Τὸ πρὸ τοῦ κινήματος ψήφισμα τῶν συντεχνιῶν τῆς 3 Δεκεμβρίου 1908, τὸ ὁποῖον ἐπεδόθη εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ ἄλλο τῶν ἰδίων ὀργανώσεων, ἐπιδοθὲν τὴν 18 Φεβρουαρίου 1909 εἰς τὸν βασιλέα, ποῦ ἐσυνοδεύθησαν μὲ ὁμαδικὰς διαδηλώσεις ἐξ ἀφορμῆς ἐπιβληθεισῶν νέων καὶ αὐξήσεις παλαιῶν φορολογιῶν κρινομένων ἀπὸ τὸν ἐμπορικὸν κόσμον, ὡς δυσβαστάκτων, χαρακτηρίζει τὴν κατάστασιν. Τέλος, τὸ ἱστορικὸν λαϊκὸν ψήφισμα τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1909 (μετὰ τὸ στρατιωτικὸν κίνημα) φέρει λαϊκώτερον καὶ γενικώτερον χαρακτήρα, ζητεῖ προστασίαν ὄλων τῶν ἐργαζομένων τάξεων, ἴδρυσιν γεωργικῶν τραπεζῶν καὶ συνδικάτων, προτίμησιν τῶν ἐγχωρίων προϊόντων (βιομηχανικὸν αἴτημα) κατὰ τὰς κρατικὰς προμηθείας,

«πρόνοιαν βελτιώσεως τῆς τύχης τοῦ ἐργάτου δουλεύοντος ἤδη τὴν χειρίστην τῶν δουλειῶν πρὸς τὸ κεφάλαιον . . . .» καὶ θέτει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ψηφίσματος δύο γενικωτέρας ἀξιώσεις, «τὴν κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς συναλλαγῆς (!) καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν στρατιωτικῶν τῆς χώρας δυνάμεων εἰς ὅς τὸ ἐθνικὸν μέλλον στηρίζεται».

Διὰ νὰ νὰ κλείσωμεν τὴν διάμεσον αὐτὴν περίοδον μεταξύ τοῦ πρώτου ψηφίσματος τῶν συντεχνιῶν τῆς 3 Δεκεμβρίου 1908 καὶ τῆς πρώτης ἐμφάνισεως τοῦ ἐλθόντος μετὰ πρόσκλησιν τοῦ στρατιωτικοῦ συνδέσμου καὶ ἀποδοχῆν τῆς ἀναθεθείσης εἰς αὐτὸν ἐντολῆς Βενιζέλου, παραθέτομεν ἀπόσπασμα προγραμματικοῦ λόγου του πρὸς τὸν ὑποδεχθέντα αὐτὸν λαὸν τὴν 5ην Σεπτεμβρίου 1910. «Ἀδιαφορία ἐντελής πρὸς τὰς ἐργατικὰς καὶ ἀγροτικὰς τάξεις, ἀποτέλεσμα ἔχουσα τὸ νὰ ἐξάπτωνται εἰς ἐπικίνδυνον πολλάκις ἀνταγωνισμὸν ἢ ἀντίθεσις μεταξύ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας μεταξύ ἰδιοκτῆτου καὶ καλλιεργητοῦ, ἐξ ἄλλου ἔλλειψις πάσης οἰκονομικῆς πολιτικῆς ἐκ μέρους τοῦ Κράτους ἀποβλέπουσης εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν παραγωγικῶν τῆς χώρας δυνάμεων. Δημοσιονομικὴ πολιτικὴ, ἥτις πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀπ' αὐτῶν ἐλλειμμάτων κατέφευγεν ἀνεπισημόνως καὶ ἐμπειρικῶς εἰς τὴν αὔξησιν τὴν ὑπερβάλλουσαν τῶν ἐμμέσων φόρων δι' ὧν τὰ δημόσια βάρη ἐπιτίπτουσιν ἐπὶ τῶν ἀπορωτέρων τάξεων δυσαναλόγως πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτῶν».

2) Ἡ κίνησις γύρω ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τοῦ τόπου μας μόλις ἀπὸ τὸ 1907 γίνεται δημοσιωτέρα καὶ ἐξωτερικὰ ἀντιληπτὴ εἰς εὐρύτερα στρώματα. Φρονοῦμεν, ὅτι ἡ ἐπίδρασις

(1) Φαινόμενον γνωστὸν ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ὀξύτερον εἰς ἡμᾶς ἕνεκα εἰδικῶν λόγων, ὅπως εἶναι π. χ. οἱ στενοὶ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ φθάνοντες πολὺ μακρύτερα ἢ ἀλλάχου (μακρυνοὶ βαθμοὶ συγγενείας, ἀγχιστείας, πνευματικῆς συγγένεια). Φυλετικὴ ἰδιότης ἀποτελοῦσα κακὸν ἀθεράπευτον. Αἱ διατάξεις τοῦ Νόμου ΦΜ' τοῦ 1875, αἱ ὁποῖαι θέτουν κώλυμα ἐντοπιότητος, μὴ ἐπιτρέπον νὰ ὑπηρετοῦν ὠρισμένοι κατηγορίαι ὑπαλλήλων εἰς τὸν τόπον ἐκ τοῦ ὁποῖου κατάγεται ὁ ὑπάλληλος ἢ ἡ σύζυγός των ἢ ἡσκησεν ἢ ἀσκεῖ τὰ πολιτικὰ του δικαιώματα εἶναι πολὺ ὀρθαί ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικά. Ἄν δὲν ἀπατώμεθα, εἶναι καὶ αὐτόχθον προῖον ἐλληνικῶν ἀποκλειστικὰ συνθηκῶν. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1823 εἶχεν εἰσαχθῆ διὰ τοὺς ἐπάρχους. Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ κώλυμα συγγενείας τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων.

της διδασκαλίας και της πολιτικής της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας συνετέλεσε πολύ εις τοῦτο, ὅπως φαίνεται και ἀπὸ τὴν κατάρτισιν ἐκείνων ποῦ πρωτοστατοῦσαν εις τὴν ἐμφάνισιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ.

Τὰ προηγούμενα ἔτη εἶναι ὡς πρὸς τὴν κίνησιν αὐτὴν οἰοῦναι μυθολογικά παρα ἱστορικά ἔτη, ἐμφανίζοντα μερικοὺς φανατισμένους μονολογοῦντας χωρὶς ἀκροατήριον. Μέσα εις τὰ ἔτη αὐτὰ ὅμως ἔδρασε μία προσωπικότης, ὅπως ὁ Βλ. Γαβριηλίδης, μετὴν ἐφημερίδα Ἀκρόπολιν και τὸ περιοδικόν του Νέον πνεῦμα, μετὰ μεταφράσεις, ὅπως π. χ. ἡ δημοσιευθεῖσα μετάφρασις (τὸ 1892) τοῦ ἔργου τοῦ Α. Bebel, Ἡ γυνὴ και ὁ κοινωνισμός⁽¹⁾. Ὁ πνευματικὸς σπόρος ποῦ ἔσπειρεν ἐπὶ ἔτη πολλὰ πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα συνετέλεσε, νομίζομεν, ὅσον καμμία ἄλλη προσπάθεια εις τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐτῶν μετὰ τὸ 1907, διότι εἶχεν ἀρχίσει μετὰ τὰ δημοσιεύματά του νὰ ξυπνᾷ τὰς ψυχὰς και νὰ δημιουργῇ εις αὐτὰς τὰς καρποφόρους ἐκείνας ἀνησυχίας ποῦ γεννοῦν τὰς μεγάλας κινήσεις.

Οὕτω, μετὰ τὸ 1907 ἐμφανίζεται μία ἐξαιρετικὰ ζωηρὰ και γενικωτέρα κίνησις, καταλαβοῦσα κάθε μορφωμένον νέον ἄνθρωπον μετὰ κύρια πρόσωπα ἐπιστήμονας ποικίλης καταρτίσεως και κατὰ δεῦτερον λόγον κινήσις ἐργατικὴ. Τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν αὐτῆς τῆς κινήσεως εἶναι ὅτι μᾶς παρουσιάζεται ἀναμειγμένη μετὰ γλωσσικά ζητήματα και μετὰ πνοὴν ἐθνικιστικὴν βασισμένην ὄχι πλέον εις τὸ δόγμα τῆς καταγωγῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπὶ 80 ἔτη ἠντλεῖτο κάθε ἐπιχείρημα και δι' οἰονδήποτε σκοπόν, ἀλλ' εις τὴν ἀντίληψιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς ἔχει ἰδικὴν του ὑπόστασιν πάντοτε μέσα εις τὸ πλαίσιον τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ⁽²⁾. Οἱ ἡγέται τῆς συνδέουσαν στενὰ κοινωνικά, γλωσσικά και ἐκπαιδευτικά ζητήματα⁽³⁾.

(1) Ἀρχηγὸς τῶν κοινωνιστῶν ἐν τῷ γερμανικῷ κοινοβουλίῳ, ὅπως ἀναγράφεται εις τὸ ἐξώφυλλον.

(2) Ὁ Σκληρὸς εις τὸ βιβλίον του «Τὸ κοινωνικὸν μας ζήτημα», 1907, ἔδωκε τὰς ἀνησυχίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης και διετύπωσε τὰ προβλήματα τῆς σύμφωνά μετὰ τὰς νεωτέρας τότε ἐξελικτικὰς ἀντιλήψεις, ἀσκήσας ἐπιρροὴν μεγάλην ἐπὶ τῆς κινήσεως διὰ τῶν συζητήσεων τὰς ὁποίας προεκάλεσε τὸ βιβλίον του.

(3) Οἱ μεταρρυθμισταὶ τοῦ Παρθεναγωγείου τοῦ Βόλου (Δελμοῦζος, Σαράτης), ὅλοι οἱ ἀσχολούμενοι μετὰ νεοελληνικά γράμματα, μικροὶ

Ἐφ' ὅσον πλησιάζομεν πρὸς τὸ 1910, ἡ κίνησις προσλαμβάνει καὶ ὀλονέν ζωηρότερον ἐργατικὸν χαρακτήρα καὶ αἱ ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ ἐργατικοῦ καὶ ἀγροτικοῦ ζητήματος ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν. Ἄλλὰ καὶ πάλιν ἡ πρωτοβουλία δὲν εἶναι εἰς χεῖρας τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων ἀλλὰ ἰδεολογούντων μεταρρυθμιστῶν.

Αἱ συζητήσεις δεικνύουσιν ἕνα imbroglio σκέψεων (δὲν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτάς, θὰ ἦτο τόλμημα, ἂν ἠθέλαμε π. χ. νὰ εἴπωμεν ποῖος καὶ πότε εἰσήγαγε τὸν σοσιαλισμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα!), ἀλλὰ καὶ κατευθύνσεων ἀλληλοσυγκρούομένων, ἀσταθῶν καὶ χωρὶς συνέχειαν. Ἀπὸ αὐτὰς—ὅμως προέκυπτε μίᾳ συνισταμένη· ὅτι δὲν ἐπετρέπετο τὸ σταμάτημα, ὅτι ἔπρεπε νὰ κινηθῶμεν πρὸς τὰ ἐμπρός, ὄχι πρὸς τὰ ὀπίσω, ὅτι ἡ ὀργάνωσις τοῦ τόπου ἐχρειάζετο μεταρρυθμίσεις σύμφωνα μὲ τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις, καὶ εἰδικώτερα—εἰς τὸ θέμα μας—ὅτι τὸ κράτος πρέπει νὰ ρυθμίζῃ τὸ ἐργατικὸν ζήτημα. Αἱ ἀξιώσεις ἦσαν πλέον διατυπωμέναι εἰς τὰς γενικὰς τῶν γραμμὰς⁽¹⁾.

Οἱ ἀγωνισταί, φανεροὶ καὶ ἀφανεῖς, ὑπῆρξαν πολλοὶ εἰς τὴν κίνησιν αὐτήν, καὶ καθένας τῶν ἔβαλεν ἕνα ἢ περισσότερα πετράδια εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἀναπλάσεως τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐκτίσθη ἀπὸ τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν⁽²⁾.

3) Ἡ πρωτοβουλία τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τῆς περιόδου αὐτῆς ἀνήκει κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ νέον Ὑπουργεῖον τὸ

καὶ μεγάλοι, τὸ περιοδικὸν Νουμάς (ἐπὶ ὀλίγον καιρὸν τὸ μισὸν περιοδικὸν εἶχεν διατεθῆ διὰ τὴν συζητήσιν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν θεμάτων εἰς τὴν δημοτικὴν καὶ ὁ γράφων τὴν μελέτην αὐτὴν π. χ. εἶχε δημοσιεύσῃ εἰς αὐτὸ σειρὰν ἄρθρων ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ), ἐκπαιδευτικοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ποικίλης εἰδικότητος ἐπιστήμονες καὶ λογοτέχναι ἦσαν μετὰξὺ τῶν πρωτοστατούντων εἰς τὴν κίνησιν.

(1) Σοβαρὰν συνθετικὴν ἱστορικὴν προσπάθειαν κατέβαλεν ὁ Ι. Κορδάτος μὲ δύο τοῦ βιβλία, τὴν «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κεφαλαιοκρατίας», Ἀθῆναι 1930 καὶ τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐργατικοῦ Κινήματος», Ἀθῆναι 1932. Παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις πού ἔχομεν ἐπὶ κρίσεων τοῦ πρώτου καὶ κάποιαν σύγχισιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν σειρὰν πού μᾶς παρηκολούθησε μελετώντας τὸ δεύτερον, συνιστῶμεν τὴν μελέτην τῶν εἰς καθένα ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ σχετικὰ ζητήματα.

(2) Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται οἱ ἀποθανόντες Α. Παπαναστασίου, Π. Ἀραβαντινός, Θ. Κουτούπης καὶ Θ. Πετιμεζᾶς, συμπήξαντες (1908)

όποιον ήρχισε νά λειτουργή τὸ 1911, ὄχι ὁμως ἐξ ὀλοκλήρου. Ἄλλαι προτάσεις νόμων ὀφείλονται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸ 1909 ἀναληφθεῖσαν πρωτοβουλίαν ἀτόμων ἢ συλλόγων, συνεργαζομένων μετὸ Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν (Κυριάκῃ ἀργία)⁸, ἄλλαι καὶ εἰς τὴν πρωτοβουλίαν πολιτευομένων (νόμος περὶ υγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας), ἄλλαι ὑποβληθεῖσαι ὁμοίως ἀνετράπησαν ὑπὸ τῶν εἰσηγητικῶν ἐπιτροπῶν τῆς Βουλῆς λαβοῦσαι ἄλλην ἐντελῶς διατύπωσιν (νόμος περὶ γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων), ἄλλαι τέλος εὐρέθησαν νά ἔχουν ὑποβληθῆ, ὅταν ήρχισεν ἡ λειτουργία τοῦ νέου Ὑπουργείου καὶ ὑπέστησαν τὸν ἐφεξῆς χειρισμόν ὑπ' αὐτοῦ ἢ (νόμος ἐκδικάσεως τῶν ἐργ. διαφορῶν) ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης καὶ τέλος ἄλλαι προήλθαν ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν καὶ κατόπιν τὸ νεοῖδρυθὲν Ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας (π. χ. περὶ ἀτμολεβήτων, ὄρων ἰδρύσεως ἐργοστασίων κλπ. κανονισμοὶ τοῦ σιδηροδρ. προσωπικοῦ). Ἄλλὰ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα ἦσαν ἐνιαῖα, προήρχοντο ἀπὸ τὴν κατάστασιν ποῦ ἐγεννήθη εἰς τὸ Γουδί τὸ 1909.

4) Εἰς αὐτὸν τὸν λόγον καὶ τὰς ἀνωμαλίας τῶν πρώτων χρόνων τῆς κινήσεως ὀφείλεται καὶ ἡ ἔλλειψις συσχετισμοῦ ποῦ χαρακτηρίζει πολλὰ ἀπὸ τὰ νομοθετήματα αὐτά, τὸ διάφορον σύστημα διατυπώσεως ἐκάστου ἐξ αὐτῶν καὶ ἕνας βαθμὸς κακοτεχνίας περὶ τὴν διατύπωσιν διατάξεων τῶν. Εἰμποροῦμεν ὁμως καὶ γενικώτερα νά εἰπώμεν, ὅτι ἐφεξῆς ἡ τεχνικὴ διατύπωσις τῶν νόμων λόγῳ τοῦ ἀνατρεπτικοῦ πνεύματος τῶν ἐτῶν καὶ τῆς ταχυτέρας κινήσεως τοῦ νομοθετικοῦ μηχανισμοῦ εἶναι ὀλιγώτερα ἰκανοποιητικὴ βαίνουσα συνεχῶς πρὸς χειροτέρευσιν.

μαζὶ μετ' ἄλλους ὁμοϊδεάτας ὁμάδα γνωστὴν τότε ὡς ὁμάς κοινωνιολόγων, πραγματικὰ συγκροτημένην ὡς σύλλογος ὑπὸ τίτλον «Κοινωνιολογικὴ Ἐταιρεία», εἰς τὴν ὅποιαν συμμετεῖχαν καὶ ἄλλα μέλη. Τὸ πρόγραμμά της συνεπυκνώθη εἰς ἕνα τεύχος «Τὶ πρέπει νά γίνη», Ἀθῆναι 1909, ἐπραγματοποιήθη δὲ εἰς πολλὰ σημεῖα του διὰ τοῦ κατ' οὐσίαν υἱοθετήσαντος αὐτὸ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Συνέχισαν ἐκ τῆς ἀνεπισήμου δράσεως μετ' ἐπιμονὴν τὴν δρᾶσιν τῶν ἐπισήμων, εἰσελθόντες εἰς τὴν πολιτικὴν μέχρι τέλους τοῦ βίου των, πλὴν τοῦ τελευταίου, ὁ ὁποῖος ἀπεσύρθη τὸ 1912 (διορισθεὶς καθηγητὴς τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν).

Ἐχάραξαν πρόγραμμα ἐργατικῆς πολιτικῆς, τὸ ἐπροπαγάνδισαν - τὸ ἐκήρυξαν εἰς δημοσίας συγκεντρώσεις εἰς τὰς βιομηχανικὰς πόλεις,

II

Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1909 - 1918 (1)

A'

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΖΕΣΘΑΙ ΚΑΙ Η ΑΠΕΡΓΙΑ

1) Από το 1900, ιδίως όμως από το 1909, εμφανίζονται πολλαί απεργίαι, τούτο δ' έχει εσωτερικόν σύνδεσμον με τὰς επεκτεινομένας κεφαλαιοκρατικάς τάσεις ὀργανώσεως, περί τῶν ὁποίων ἐκάμαμεν ἤδη λόγον καὶ μετὰ τὴν ἀφύπνισιν ἐγωϊστικῶν συναισθημάτων, ἂν ὄχι ἀκόμη «συναισθήματος τάξεων», εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐργάτας. Ἐν τούτοις δὲν φανερώνουν τὴν ὑπαρξιν αἰσθημάτων ἐπαγγελματικῶν καὶ ἐργατικῶν ὀργανώσεων. Αἱ ἀπεργίαι ἦσαν ἄμεσον προῖόν τῆς πιέσεως τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας

συμμετέσχον ἐνισχυτικῶς διὰ τοῦ λόγου εἰς ἀπεργίας, ἐνεφανίζοντο ὡς μάρτυρες ἢ ὡς συνήγοροι εἰς σχετικὰς δίκας (δίκη τροχιοδρομικῶν 1911), ὑπέβαλαν προτάσεις νόμων εἰς τὴν Βουλὴν, συμμετείχαν εἰς εἰσηγητικὰς ἐπιτροπὰς ὡς εἰσηγηταὶ καὶ ὡς μέλη, ὕψωναν τὴν φωνὴν τῶν ἐντὸς τῆς Βουλῆς, καὶ ἀπέναντι ἐνὸς Βενιζέλου, διεκδικοῦντες τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως.

Πλὴν αὐτῶν, ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἐπιβάλλει νὰ μνημονεύσωμεν τὸν Α. Μιχαλακόπουλον (δεύτερον μετὰ τὴν ἴδρυσιν Ὑπουργὸν Ἐθνικῆς Οἰκονομίας), ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ ἔχη νὰ ἐπιδείξῃ καὶ τὴν ζωηρὰν προπαγανδιστικὴν δρᾶσιν ἐκείνων, μετὰ τὴν θετικὴν καὶ προσθετικὴν γενικὴν μόρφωσιν ποὺ τὸν ἐχαρακτήριζεν, μετὰ τὴν ἔμμονον φιλοδοξίαν νὰ θεμελιώσῃ εἰς τὴν ἀρμοδιότητά του τὸ ἔργον αὐτό, ἔδωκε τὸν ρυθμὸν τῆς ἐργασίας εἰς ζητήματα ἐργατικῆς πολιτικῆς μέσα εἰς τὴν Βουλὴν.

(1) Ὅπου ἐξήλθομεν ἀπὸ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα διὰ νὰ δώσωμεν γενικὴν γραμμὴν τῆς ἐξελιξέως μερικῶν θεσμῶν εἰς τὰ κατόπιν ἔτη μέχρι τοῦ 1935, τούτο τὸ ἐκάμαμεν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ὑποσημειώσεις.

Πρέπει νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἐκ τοῦ ὅτι ἀναπτύσσεται ὠρισμένον περιεχόμενον τῶν θεσμῶν, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν, δὲν ἐπεται, ὅτι κατ' ἀνάγκην ἰσχύει τοῦτο καὶ σήμερον, ὡς περιεγράφῃ.

έξοδσαν οί μισθωτοί, τής αϋθαιρεσίας τών προϊσταμένων των, έξερρηγνύοντο δέ χάρις εις τήν ύπαρξιν τολμηρών μελών των, άτομικά αϋτών έχόντων άντιαστικὰς σκέψεις ή προσώπων ιδεολόγων ή μή, εύρισκομένων έξω από τὰς όργανώσεις.

Αί πρώται έργατικά ένώσεις έμφανίζονται άρχικά με άλληλοβοηθητικούς σκοπούς, έπήγασαν δέ από τó κοινόν συναίσθημα που ύπάρχει μεταξύ προσώπων ανηκόντων εις τó αϋτό έπάγγελμα, προθέσεις όμως αί όποίαι εις τὰς ένώσεις αϋτάς δέν εύρον καμμίαν άλλην άπήχησιν, πλὴν τής πνοής ένός γενικού, άορίστου πνεύματος φιλαλληλίας, τó όποίον έκάστοτε έπεκαλείτο τó πάσχον μέλος τής ένώσεως. Τόσον δέ έπικρατούσεν ó χαρακτήρ αϋτός, ώστε αί ένώσεις περιελάμβανον μέλη του αϋτου έπαγγέλματος, άναμιξ προϊσταμένους και έργάτας κατά κάθετον δηλαδή γραμμήν και κατά τρόπον ó όποίος άνταποκρίνεται εις τὰς άτομικάς έπιχειρήσεις παλαιου τύπου, εις μικράς έν γενεί έπιχειρήσεις όπου ó σύνδεσμος μεταξύ του άρχηγου και τών έργαζομένων όλων τών βαθμίδων ήτο προσωπικός, δι' αϋτό και αί άραιά παρουσιαζόμεναι όπωςδήποτε άξια λόγου άπεργία άφοροϋν έπαγγέλματα πολυπληθους προσωπικού ή έπιχειρήσεις σκληροτράχηλα διευθυνομένας (π. χ. τροχιόδρομοι).

Ό προορισμός τών ένώσεων αϋτών έξηντλείτο εις μερικά φιλανθρωπικά βοηθήματά τών πασχόντων ή άναξιοπαθούντων έν γενεί μελών, που έκάλυπτοντο κατά τó πλείστον όχι με τακτικούς πόρους τής ένώσεως, αλλά με έκτάκτους έράνους ή και με ένισχύσεις τών έργοδοτών και εις μίαν κατ' έτος έορτήν συνοδευομένην από γεϋμα εις τó όποίον συνεκεντρώνοντο τὰ μέλη τής ένώσεως γύρω από μίαν σημαίαν με ζωγραφισμένην τήν είκόνα του προστάτου τής ένώσεως άγίου.

Ή πρόοδος όμως τών κεφαλαιοκρατικών μεθόδων, ή μεγέθυνσις τών έπιχειρήσεων, ή αύξησις του άριθμου τών έργαζομένων εις μίαν έπιχείρησιν, παρέλυσαν τους δεσμούς επάνω εις τους όποιους έστηρίζοντο αί ένώσεις αϋται. Ή άποσύνθεσις αϋτή άρχίζει νά φαίνεται κάπως καθαρά περίπου από τó 1910, όποτε αί ένώσεις σιγά σιγά τείνουν νά εξαφανισθουν και νά κάμουν τόπον εις έπαγγελματικάς ένώσεις χωριστά κατά έπάγγελμα, κατά γραμμήν δηλ. ή όποία χωρίζει πλέον όχι τόσον τὰ έπαγγέλματα, όσον τó προσωπικόν καθενός έπαγγέλματος από τους προϊσταμένους. Και ή τάσις αϋτή, φυσικά, ένεφανίσθη πρώτα εις τους

κύκλους τοῦ ἐργατικοῦ προσωπικοῦ διὰ νὰ ἐπεκταθῆ καὶ εἰς τὸ ὑπαλληλικόν, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἀρχὴν συνδέεται περισσότερον μὲ τὸν ἐπιχειρηματιάν, κολακευόμενον διὰ τοῦτο καὶ ποζάρων ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, διὰ νὰ φθάσῃ τέλος ἡ τάσις ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων καὶ εἰς ἐνώσεις τῶν ἐργοδοτῶν.

Ἡ ζύμωσις αὐτὴ εἶχε προχωρήσει, ὅταν ὁ νόμος 281 τῆς 21 Ἰουνίου 1914 περὶ σωματείων ἔθεσε νομικοὺς κανόνας περὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐνώσεων. Ἐπομένως, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός τὴν ἐργατικὴν ὀργάνωσιν, ὅπως τότε ἐλέγετο μὲ τὸ γενικὸν πνεῦμα ποῦ ἐχαρακτήριζε τὰς ἐργοδοτικὰς τάξεις, ποῦ ἦσαν δύσπιστοι πρὸς κάθε παρεμβατικὸν μέτρον ἐπιζητοῦν τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ἐργαζομένων.

2) Ὁ νόμος διεδέχθη τὰς ἐλλειπεστάτας διατάξεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ ἐζήτησε κυρίως νὰ θέσῃ κανόνας δικαίου διέποντας τὴν ζωὴν τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων, νὰ ρυθμίσῃ τὸν μηχανισμόν ἐσωτερικῆς λειτουργίας των καὶ νὰ υπαγάγῃ αὐτὰς εἰς ἐνιαίαν ἐποπτεῖαν τῆς ἀρμοδίας ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Ἡ πρόθεσις ὅμως αὐτὴ ἠδύρνηται καὶ οὕτως ὁ νόμος περιέλαβεν ὑπὸ τὰς διατάξεις του κάθε σωματεῖον οἰουδήποτε σκοποῦ, διότι ρυθμίσεις τῶν ζητημάτων τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων, ὡς σύστημα, προϋπέθετε κατ' ἀρχὴν τὴν θέσιν ὁμοίας πνοῆς διατάξεων γενικῶν διὰ πᾶν σωματεῖον καὶ διότι ὁ εἰσηγητὴς νομικὸς Ὑπουργὸς ἐφιλοδοξοῦσε νὰ λάβῃ γενικώτερον χαρακτήρα τὸ νομοθέτημα.

Ἀπὸ ὅλας τὰς διατάξεις τοῦ νόμου αὐτοῦ προκύπτει μίαν πολὺ λεπτολόγος τάσις ρυθμίσεως καὶ λεπτομερειῶν ἀκόμη. Εἶναι ὁ μόνος ἐργατικὸς νόμος τῆς περιόδου 1909—1917, ὁ ὁποῖος ἔχει σταχυολογήσει διατάξεις ἐκ δεκάδος νομοθεσιῶν ἀκόμη καὶ τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, τῶν ὁποίων ἡ συναρμογὴ εἰς μίαν ἐνότητα δὲν ἦτο ἔργον ἀπλοῦν καὶ ἔγινεν ἀπὸ ἐπιτροπὴν ὀρισθεῖσαν πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὸν Ὑπουργόν, προεδρεύοντα αὐτῆς.

Οἱ πλέον συγκεκριμένοι σκοποὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐργατικῆς πολιτικῆς, ποῦ ἐπεδιώκοντο διὰ τοῦ νόμου αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, ἦσαν οἱ ἑξῆς: α) ἡ δημιουργία καθαρῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων τῶν μισθωτῶν ἐν γένει διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς συμμετοχῆς ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν εἰς

ένα και τὸ αὐτὸ σωματεῖον (ἄρθρ. 19), β) ἡ ἀξίωσις, ὅπως τὰ μέλη ἀσκοῦν συνήθως «τὸ αὐτὸ ἢ συναφῆς βιομηχανικόν, ἐμπορικόν ἢ γεωργικόν ἢ ἄλλο οἶονδῆποτε ἐπάγγελμα», πρόσθετα δέ, γ) ἀποκλειστικόν σκοπὸν νὰ ἔχουν τὴν μελέτην, προστασίαν καὶ προαγωγὴν τῶν οἰκονομικῶν ἢ ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων, ἐπομένως, ἂν ἐπιδιώκονται καὶ ἄλλοι σκοποί, τότε πρόκειται ὄχι περὶ ἐπαγγελματικῶν, ἀλλὰ περὶ σωματείων ἄλλων σκοπῶν καὶ τὸ ἀρμόδιον Ὑπουργεῖον θὰ εὐρεθῆ ἐκ τοῦ κυρίου σκοποῦ ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκεται, δ) ἡ ἀξίωσις ὅπως ἡ διοικήσεις τῶν σωματείων ἀσκῆται ἀπὸ τὰ μέλη αὐτῶν, ἐπομένως ὅπο πρόσωπα προερχόμενα ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος, σκοπὸς ὁ ὁποῖος δὲν ἐπετεύχθη παρὰ τὴν διάταξιν αὐτὴν (π. χ. ἐπιρροή τῶν νομικῶν συμβούλων τοῦ σωματείου), ε) διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς διακρίσεως τῶν ἐπαγγελματικῶν ἀπὸ τὰ ἀλληλοβοηθητικὰ τοιαῦτα, ὁ χωρισμὸς τῆς διαχειρίσεως τῶν ἀλληλοβοηθητικῶν καὶ ἡ ὠθησις πρὸς τὴν ἴδρυσιν ἰδίων τοιούτων, τὰ ὁποῖα νὰ ἐξελιχθοῦν ἀφ' ἐαυτῶν εἰς ταμεῖα ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν, τῆς ὁποίας ἡ ὀργάνωσις ἐπαφίεται οὕτως εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν μελῶν, πρόθεσις καὶ αὐτὴ μὴ ἐπιτυχοῦσα διὰ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς, στ) ἡ ἀνάγκη ὅπως τὰ ἰδρυόμενα σωματεῖα ἔχουν σαφὴ καὶ καθαρὰν ὑπόστασιν λαμβάνοντα τὴν νόμιμον «ἀναγνώρισιν» ἀπὸ τὸ Πρωτοδικεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξακριβώνει τὴν νομιμότητα τῶν διατάξεων τοῦ καταστατικοῦ καὶ διατάσσει τὴν καταχώρησίν των εἰς τὸ «βιβλίον ἀνεγνωρισμένων σωματείων», οὕτω δὲ ἀποκτᾶται ἡ νομικὴ προσωπικότης καὶ ζ) ἡ ρύθμισις τῆς ἐποπτείας τῶν ἐργατικῶν, ἐπαγγελματικῶν καὶ ἀλληλοβοηθητικῶν σωματείων ἐνεργουμένης εἰς πρῶτον βαθμὸν ὑπὸ τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῆς ἐργασίας καὶ εἰς δεῦτερον ἀπὸ τὸν Ὑπουργόν.

Τὸ κῦρος ὅμως τῶν ἐκλογῶν τῆς διοικήσεως ἐνὸς σωματείου ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν αὐτοῦ (ζήτημα σημαντικὸν συχνότατα ἐμφανιζόμενον ὑπὸ ἑλληνικὰς συνθήκας) ἀφέθη, ὅπως κρίνεται ὑπὸ τοῦ Εἰρηνοδίκου, ἐκ τῶν ἐνόντων κρίνοντος, ὅταν προσβληθῆ δι' αἰτήσεως μελῶν ἀποτελούντων τὸ ἕν εἰκοστὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγγεγραμμένων, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἔχουν ἐκπληρώσει τὰς ἀπέναντι τῶν σωματείων ὑποχρεώσεις των. Καὶ ἡ διὰ λόγους ὀριζομένους εἰς τὸν νόμον διάλυσις σωματείου ἐπαφίεται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν δικαστηρίων. Οὕτω, τὸ περιεχόμενον τῆς ἐποπτείας τῆς Διοικήσεως ἀφορᾶ α) τὴν ἐφαρμογὴν

των διατάξεων του νόμου, β) την τήρησιν του καταστατικού των και γ) τὸν ἔλεγχον τῆς ταμειακῆς διαχειρίσεως.

3) Ἡ πείρα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων περὶ ἐποπτείας μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι συχνότατα ἐγένετο κακὴ χρῆσις αὐτῶν, διότι τὰ ἐργατικὰ σωματεῖα πάντοτε παρείχον πολιτικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς κυβερνήσεις, οὕτω δὲ ἡ μικροπολιτικὴ πάντοτε ἐπιζητοῦσε τὴν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐκμετάλλευσίν των εὐρίσκουσα λαβὴν εἰς τὰς ἀντιζηλίαις μεταξὺ τῶν ἀναμιγνουμένων εἰς τὴν διοίκησιν των, ἢ τῶν ἀπλῶς φιλοδόξων, τὰς ὁποίας ὑπέθαλπε δι' εὐνοϊῶν ποῦ παρείχεν εἰς τοὺς συμπαθοῦντας τὴν ἐκάστοτε ἰσχύουσαν πολιτικὴν. Ἡ ἐλπίς ἀποκτήσεως δυνάμεως εἰς τὰς ἐργατικὰς πολυπληθεῖς μάζας ἦτο πάντοτε πολὺ ἰσχυρὸν δέλεαρ εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ καθεστῶτα. Τὸ φαινόμενον ἐξειλίχθη καὶ μὲ ἐπεμβάσεις ἀμέσους εἰς τὸν δίκαστὴν διὰ τὸ κύρος τῶν ἐκλογῶν τῆς διοικήσεως τῶν σωματείων, παρουσιάσθη δὲ τοῦτο δξύτατα μετὰ τὸν διχασμὸν τοῦ 1915, ὅτε Ὑπουργοὶ δὲν ἐδίσταζαν νὰ συντάσσουν ἰδιόχειρα ἔγγραφα (προτάσεις ὀλοκλήρους!) πρὸς τὸν εἰρηνοδίκην, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδιώκετο μ' ἐξεζητημένα ἐπιχειρήματα ἡ ἐπιβολὴ ἀκυρώσεως σωματειακῶν ἐκλογῶν (1). Ἦτο φανερὸν καὶ εὐλογον, ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ στιγμή εἶχεν εὐρεῖ τὸ σύνολον τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου καὶ τὰς διοικήσεις του μὲ τὸ μέρος τῆς φιλελευθέρως μερίδος. Οὕτως, ἡ ἀνάγκη βιαίων καὶ ἐκνόμων μέτρων ἀπὸ τὸν ζητοῦντα ν' ἀναζήσῃ πολιτικὸν κόσμον ἐνεφανίζετο ὡς μέσον σωτηρίας χρησιμοποιούμενον χωρὶς κανένα δισταγμὸν.

Ἐν τούτοις θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἂν ἠθέλαμεν νὰ ὀποδώσωμεν εἰς τὸν νόμον 281 τὴν κακὴν αὐτὴν τροπὴν, ἡ ὁποία ἐβλάψε

(1) Γενικῶς πολλὰ σωματεῖα ἠοθάνοντο πάντοτε τιμὴν διὰ τὰς ἀνωθεν περιποιήσεις, τὰς ὁποίας ἀνταπέδιδαν καὶ αὐτὰ δι' ἐξυπηρετήσεων πολιτικῆς χροιάς κατὰ δύναμιν καὶ ἀρμοδιότητα. Πρέπει ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὰς συνεχεῖς μετὰ τὸ 1915 ἀνωμαλίας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζησεν ἡ χώρα καὶ τὸ ἀπαιδαγώγητον τῶν ἐργατικῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τέλους αὐταὶ ἀνεδείκνυαν τοὺς ἠγῆτορας των. Ὀλεθριωτέρας, ἀπὸ ὕψηλότερας σκοπιᾶς κρίνοντες, εὐρίσκομεν τὴν στάσιν καὶ τὰ ἀνάλογα μέσα τοῦ Ὑπουργείου, ἀνάξια τοῦ κράτους, ἀπὸ τὸ 1929, ὅταν ἡ ἐργατικὴ κίνησις ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κάπως συνειδητότερον χαρακτῆρα (ἐνωτικοί!), διότι ἐδημιούργησε μετὰ τῶν δύο κατευθύνσεων μίση καὶ δξύτητας τῶν ὁποίων τὰς συνεπείας τὰς αἰσθανόμεθα καὶ σήμερον.

πρώτιστα την εργατικήν τάξιν εἰς τὰς προσπαθείας της, διότι τὴν ἐσυνήθισε περισσότερο ἀπὸ πρὶν νὰ στρέφῃ τὰ βλέμματά της πρὸς τὴν ἐκάστοτε κυβέρνησιν καὶ νὰ συναλλάσσεται μαζύ της, ἀποστρέφουσα τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ ἐσωτερικοῦ ἑαυτοῦ της, ἀπὸ τὸ γνῶθι σαυτόν, καὶ ἀπὸ τὰ πραγματικά της προβλήματα.

Διευτυπῶντο κατὰ τοῦ Κράτους καὶ ἡ μομφή, ὅτι διὰ τοῦ νόμου περὶ σωματείων ὑπεθάλπετο ἡ τάσις τῶν ἐργατῶν πρὸς ἀπεργίας καὶ ὅτι τοιουτοτρόπως ἐπήρχετο διαταραχὴ τῆς κοινωνικῆς τάξεως, μείωσις τῆς θελήσεως πρὸς ἐργασίαν καὶ ἐντεῦθεν μείωσις τῆς παραγωγῆς. Αὐτὰ δὲν εἶναι ἀληθῆ, δεδομένου, ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι ὑπῆρχε πάντοτε καὶ πρὸ τοῦ νόμου 281 ὅπὸ τὸ 1864 (1).

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἡ μετὰ τὸ 1909 κίνησις ἀπετέλεσεν ἐγερτήριον διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις, ὁδηγήσαν αὐτὰς εἰς προσπαθείας πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεώς των ἐν γένει, ἐπίσης καὶ ὅτι ἡ προελθοῦσα ἀπὸ τὸ κίνημα νέα πολιτικὴ κατάστασις εἶχε κηρύξει τὴν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεων τῆς εργατικῆς σχέσεως, ὡς ἀνεπτύξαμεν ἤδη, καὶ ἡ ἐκπρόσωπος αὐτῆς κυβέρνησις διὰ νομοθετικῶν καὶ διοικητικῶν μέτρων ἐπέδιώκε τὴν ἐφαρμογὴν των. Φυσικὸν εἶναι, ὅτι καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις τῶν σωματείων ἐζη-

(1) Ἐν τούτοις ἡ διάταξις τοῦ ἀρθροῦ 167 τοῦ Ποιν. Νόμου, τὴν ὁποίαν παρελάβαμεν αὐτοῦσιαν ἀπὸ τὸν Βαυαρικὸν νόμον τοῦ 1813, κατηργήθη ρητῶς μόλις τὸ 1920 διὰ τοῦ νόμου 2111 τῆς 11 Μαρτίου 1920 περὶ ἀδικημάτων κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας. Κατὰ τὴν διάταξιν αὐτὴν, ἐχαρακτηρίζετο ὡς εἰδικὸν ἀδίκημα (θρασυῆς κατὰ τῆς ἀρχῆς) καὶ ἐτιμωροῦντο μὲ φυλάκισιν «ἐργάται ἢ σύντροφοι διαφόρων ἐργοστασίων ἢ χειροτεχνείων. . . συναποφασίζουσι τὴν παῦσιν τῆς ἐργασίας των αὐτῆς. . . ἢ προσκαλοῦν εἰς τοιαύτην συμφωνίαν ἢ ἐπαπειλοῦν δι' αὐτῆς. . . ἂν διαταχθέντες παρὰ τῆς ἀρχῆς δὲν ὑπακούσουν. . . ». Ἡ διάταξις αὐτὴ, καίτοι ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται, ὅτι δὲν ὕσχυεν ἀφ' ὅτου τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 ἀνεκήρυξε τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι, ἐν τούτοις ἐχρησίμευε πάντοτε ὡς ἓνα ἐκφοβιστικὸν μέτρον ἐναντίον τῶν ἀπεργιῶν, τὸ ὁποῖον παλαιότερα ἐχειρίζοντο ἀνάλογα αἱ ἀστυνομικαὶ μας ἀρχαί. Ἀκόμη καὶ τὸ 1911 π. χ. εἰς τὴν πράγματι μεγάλην ἀπεργίαν τῶν τροχιοδρομικῶν τὸ φόβητρον αὐτὸ ἐνεφανίσθη ζωντανόν. Ὁ νόμος αὐτός δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς φιλελεύθερος. (Ὁ καταργήσας αὐτὸν νόμος 2111 μεταφράζει τὸν ὄρον Look-out, Aussperrung, μὲ τὴν φράσιν «διακοπὴν ἐργασίας ἐργοδότη», διατι ὄχι ἀποκλεισμόν ;)

τοῦσε τὴν ἐπιτάχυνσιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς καὶ διὰ τοιούτων ὁμαδικῶν διακοπῶν τῆς ἐργασίας (1).

Ἡ μεταβολὴ κατευθύνσεως εἰς τὴν ἐργατικὴν κίνησιν κατ' ἀνάγκην παρουσίασεν ἐντονώτερα καὶ παρ' ἡμῖν τὴν ἀπεργίαν, ὡς ἔσχατον μέσον (*ultima ratio*) προαγωγῆς τῶν ἐργατικῶν συμφερόντων. Ἐν τούτοις εἰμπορεῖ νὰ λεχθῆ, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη αἱ ὀργανώσεις (2) χαρακτηρίζονται ἀπὸ μέγα ποσὸν ἀφελείας, ὅτι θεωροῦν τὴν ἀπεργίαν ὡς κύριον σκοπὸν τῶν, ὅτι κάμνουν χρῆσιν αὐτῆς πολλακίς ἀπερίσκεπτα, ὅτι παραμελοῦν τὴν ὀργάνωσιν τῶν, ἢ ὁποία μόνη δίδει θετικὰς δυνάμεις εἰς μίαν

(1) Ποία γνώμη ἐπικρατοῦσε διὰ τὴν ἀπεργίαν ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν πολὺ φιλελευθέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς παλαιότερας ἐποχῆς, μαρτυρεῖ τοῦτο. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου περὶ μέτρων ἐξασφαλίσεως τῶν εἰς τὸ Κράτος ἀναγκαιουσῶν μεταφορῶν, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ὡς νόμος ὑπ' ἀριθ. 325 τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1914, ὁ πολιτικὸς ἀρχηγὸς Δ. Ράλλης, ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπεργίας εἶναι ἀρνήσις τῆς ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν καὶ περαιτέρω, ἀναχθεὶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συνταγματικῆς ἰσότητος, εὗρεν ὅτι ἡ ἀπεργία, ὡς δικαίωμα εἶναι ἀρνήσις τῆς ἰσότητος ταύτης, κατέκρινε δὲ ἀντιφρονούντα βουλευτὴν ὡς ἀναρχικόν, ἀφοῦ ὑποστηρίζει τὴν ἀπεργίαν.

Τὸν νόμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἔδιδεν εἰς τὸ Κράτος τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιστρατεύσεως τῶν συγκοινωνιακῶν ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων, κατέστησεν ἀναγκαῖον ἢ κήρυξις τοῦ πρώτου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου. Ἡ ἀρχικὴ διατύπωσις τοῦ ὅμως ἤρνετο γενικὰ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας.

(2) Ἐξηγεῖται ὅτι, ὅπως μόλις ἴσχυσεν ὁ νόμος περὶ συνεταιρισμῶν παρετηρήθη ἀθρόα ἰδρυσίς τῶν, τὸ ἴδιον συνέβη καὶ μετὰ τὸν νόμον περὶ σωματείων. Ἦτο τόσοσ ἀθρόα κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη πρὸ τῆς ἰσχύος του ἢ Ἰδρυτικὴ βουλιμία, ὥστε τὸ Ὑπουργεῖον ἠναγκάσθη δι' ἐγκυκλίου τοῦ πρὸς τοὺς Νομάρχας νὰ συστήσῃ νὰ μὴ ὑποβάλλουν καταστατικά πρὸς ἔγκρισιν, περιττὴν ἄλλως τε. Κατὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ 1909 ὀλίγα ἐργατικὰ σωματεῖα ὑπῆρχαν καὶ ἐξ αὐτῶν ὀλίγιστα πραγματικὰ ἐν ζωῇ καὶ δρῶντά. Μόλις τὸ 1910 ἰδρύθη τὸ Ἐργατικὸν Κέντρον Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἦνωσε μαζί του δεκαπεντάδα περίπου σωματείων ζώντων ἢ φύτοζωούντων. Τὸ Ἐργατικὸν Κέντρον Πειραιῶς πολὺ ἀργότερα ἐνεφανίσθη. Τὸ 1914 αἱ σοβαρώτεραι ἐπωσῆποτε ἐνώσεις ἦσαν ἡ Πανελλ. Ἐργ. Ὁμοσπονδία, τὸ Ἐργατ. Κέντρον Ἀθηνῶν, τὸ Ε. Κ. Πειραιῶς, οἱ Σύνδεσμοι γαιανθρακεργατῶν, Σιτεργατῶν καὶ θερμαστῶν Πειραιῶς, τὸ Ε. Κ. Βόλου, τὸ Ε. Κ. Πατρῶν.

Δὲν γράφομεν ἱστορίαν τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἐν τούτοις σημειώνομεν ὡς σταθμὸν διὰ τὰς ἐργατικὰς ὀργανωτικὰς ζυμώσεις τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐπιρροῆς τῆς διεθνιζούσης Φεδερασιῶν καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Ἑλλάδα μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης (1914).

άπεργίαν. Πολλάκις ιδιοτέλεια τῶν προϊσταμένων τῶν ἐργατικῶν σωματείων τὰ ἔσπρωχνε εἰς κήρυξιν ἀπεργίας μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ στερεώσουν μὲ μίαν ἐπιτυχίαν τὴν αἴγλην τοῦ προσώπου των ἢ καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἐργάται ἐθεωροῦσαν ἀπαραίτητον μίαν ἐπιτυχή ἀπεργίαν διὰ νὰ στερεωθῇ τὸ ἀρτιγέννητον σωματεῖον καὶ ὁ ἀψίκορος ἀφ' ἑτέρου χαρακτήρ τοῦ ἕλληνος δὲν ἐπέτρεπε μακρὰν καὶ ὠφέλιμον ἡσυχίαν καὶ εἰρηνικὴν ὀργάνωσιν εἰς τὸ σωματεῖον του.

Φυσικά, ἡ ἀντίδρασις τῶν τάξεων τῶν ἐργοδοτῶν δὲν ἦτο μικρά, ἀλλὰ πάντως ἦτο περισσότερο ἀνοργάνωτη ἀπὸ τὴν ἀντίπαλον δύναμιν τῶν ἐργατῶν ἐνισχυμένη ἀπὸ τὸν πνεόντα τότε ἄνεμον. Ἡ ὀργάνωσις τῶν ἐργοδοτῶν ἦτο πάντοτε καὶ παντοῦ δυσκολωτέρα ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐργατῶν λόγῳ τῆς διαφόρου ψυχολογίας των. Δὲν πρέπει δὲ νὰ νομίζη κανεὶς, ὅτι εἰς ζητήματα ὀργανώσεως οἱ ἐργοδοτοὶ μας ἦσαν ὀλιγώτερον μύωπες καὶ ὀλιγώτερον μικροπολιτικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτας. Ἀντιζηλῖαι, φιλοδοξῖαι, συγκρουόμενα συμφέροντα, τὸ ἀμόρφωτον, ἐνίοτε ἢ κακὴ πίστις καὶ ἡ κακὴ ἀντίληψις τοῦ συμφέροντος εἶναι ιδιότητες κοιναί.

4) Οἱ πρῶτοι ἀγῶνες ἀφοροῦν τὸ οὐσιῶδες ζήτημα ἐργατικοῦ δικαίου, τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνώρισεως ἐκ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν τοῦ ἐργατικοῦ σωματείου, ὡς τοῦ νόμιμου ἀντιπροσώπου τῶν ἐργατικῶν συμφερόντων. Οἱ ἐργοδοτοὶ ἐδέχοντο μὲν νὰ συζητήσουν μὲ τὰ άτομα, ὄχι ὅμως καὶ μὲ τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας τὸ σωματεῖον ὡς τοιοῦτους, εἰς τὴν ἐπιμονὴν των δὲ αὐτὴν συντελεῖ πολὺ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὀργάνωσις τῶν ἐργατῶν ἦτο συνήθως τόσο σαθρά, ὥστε εἰς τὴν πραγματικότητά δὲν ἐκπροσωποῦσε τὴν θέλησιν τοῦ συνόλου. Ὁ ἐργοδοτὴς δὲν ἦτο κἄν βέβαιος, ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ἀντιπροσώπευε τὸ σωματεῖον τὸ πρῶτ' ἢ τὸ ἀντιπροσώπευε καὶ τὸ ἀπόγευμα.

Ἡ πάλῃ αὐτὴ ἦτο φαινόμενον γενικὸν καὶ εἰς ἄλλας χώρας. ὅταν τὰ ἐργατικὰ σωματεῖα εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν των. Καὶ ἕνας βαθμὸς ἀτομικισμοῦ παίξει κάποιον ρόλον εἰς τὸ ζήτημα αὐτό. Ὁ κύριος ὅμως λόγος τῆς δυστροπίας τῶν ἐργοδοτῶν ἦτο ὁ φόβος πρὸ τῆς ἐνισχυομένης δυνάμεως τῶν ἐργατῶν, συσσωματωμένων εἰς ἐπαγγελματικὰ ἐνώσεις καὶ ἡ ἴδια των ἀδυναμία ὅπως τοὺς παρακολουθήσουν καὶ αὐτοὶ εἰς ὀργάνωσιν

ἐπαγγελματικὴν. Οὕτε ἔληξεν ὁμως ἡ ἀμφισβήτησις αὐτὴ μὲ τὸν νόμον 281 τοῦ 1914. Ἐν αἱ ἀπεργίαι χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν πρωτεύοντα αὐτὸν σκοπὸν ποῦ ἐπιδιώκουν οἱ ἐργάται, εἰς τὸν ὁποῖον εὐλόγα ἀποδίδδον μεγάλην σημασίαν, ὁμως καὶ ὁ νέος νόμος δὲν ἦτο ἀρκετὸς διὰ νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα.

Ἡ δυστροπία τῶν ἐργοδοτῶν βαθμιαία ἐμειώθη εἰς ἔντασιν καὶ τελικὰ ἔσβυσε, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ἀκόμη πολλοὶ ἐργοδοτοὶ ἐδυστροποῦσαν νὰ δέχωνται ἐπιτροπὰς τοῦ σωματείου τῶν ἐργατῶν τῶν. Αἱ δικαιολογίαι τῶν ἐργοδοτῶν περὶ ἀπρεποῦς καὶ κακῆς συμπεριφορᾶς τῶν παρουσιαζομένων ἐργατῶν δὲν εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ πείσουν ἓνα ἀντικειμενικὸν κριτὴν ὅτι εἶχαν δίκαιον, διότι καὶ ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἐργοδοτῶν ἐδείκνυε, ὅτι δὲν εἶχαν λησμονήσει ἀκόμη τὴν παλαιὰν σχέσιν κυρίου καὶ ὑπηρετοῦ. Οὕτε εἶχαν ἀκόμη ἀντιληφθῆ ὅτι εἰς τὴν κοινωνίαν, ὁ ἐργάτης ἴστατο εἰς τὸ ἴδιον ἐπίπεδον μὲ τὸν ἐργοδότην τοῦ ἱκανοποιῶν μίαν κοινωνικὴν λειτουργίαν (ἐργασίαν). Τέλος δέ, προκειμένου περὶ μορφώσεως καὶ συμπεριφορᾶς, ἂν ἔκαμνε κανεὶς ὀλίγας ἐξαιρέσεις, ἢ ἀπόστασις μεταξὺ ἐργοδότη καὶ ἐργάτου ἦτο καὶ εἶναι ἡ ἴδια ὅπως καὶ εἰς ἄλλας χώρας τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν. Βέβαια καὶ ἡ ἰδιοσυγκρασία ἐνισχύει καὶ τὰ δύο μέρη, πρὸς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν ῥοπήν.

Πέραν τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ, εὐρίσκομεν διατυπούμενα αἰτήματα κυρίως σχετιζόμενα μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νεαρῶν εργατικῶν νόμων, κατόπιν δὲ ἀξιώσεων μισθοῦ, αἰτήματα σχετικὰ μὲ τὴν ὑγιεινὴν (τὰ ὁποῖα εἰς τὰς ἀπεργίας τῶν παλαιότερων χωρῶν τῆς Εὐρώπης δὲν ἦσαν οὔτε τότε συχνὰ) καὶ αἰτήματα ποῦ εἶχαν σχέσιν μὲ τὸ πειθαρχικὸν δικαίωμα τοῦ ἐργοδότη, ὅπως ἀπολύῃ ἢ τιμωρῇ ἐν γένει τὸ προσωπικόν.

Τὸ αἶτημα περὶ ἐλαττώσεως τοῦ χρόνου ἐργασίας συναντᾶται πολὺ συχνὰ εἰς τὰς ἀπεργίας τῶν ἐτῶν 1914—1920, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποτυχία ὡς πρὸς τοῦτο ἦτο συνήθης. Τὸ αἶτημα αὐτὸ ἱκανοποιεῖτε κατόπιν ἀπεργιῶν ἢ ἀπλῶν ἐργατικῶν κινήσεων, εἰς ἐκείνας μόνον τὰς ἐργασίας εἰς τὰς ὁποίας ἕνεκα ἐλλείψεως ἐργατικῶν χειρῶν δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἀρνητικὴ ἐπιμονὴ τῶν ἐργοδοτῶν καὶ διὰ τὸν πρόσθετον ἀκόμη λόγον ὅτι οἱ ἐργοδοταὶ ἦσαν πολλοί, ἀνοργάνωτοι, ἐπομένως ἀσθενέστεροι καὶ ἀνίκανοι πρὸς ἄμυναν.

Ἐν γένει ζητήματα ἀναγνωρίσεως τοῦ σωματείου, κυρίως,

κατόπιν ζητήματα μισθοῦ, ζητήματα πειθαρχικά καὶ ἡ ἐργατική — ἀργότερα — ἀξίωσις, ὅπως μὴ προσλαμβάνονται ἐργάται παρὰ μόνον μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ σωματείου, ἀποτελοῦν τὸ σύνθηες περιεχόμενον τῶν πρὸ τῆς ἀπεργίας ἐργατικῶν τελεσιγράφων. Εἰς τὸ τελευταῖον μάλιστα αἴτημα ἀποδίδεται δι' εὐνοήτους λόγους μεγίστη σημασία ἀπὸ τοὺς ἐργάτας, ἴση μ' ἐκείνην πού ἀπέδιδαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ σωματείου, διότι ἐπιτυγχάνοντες τὴν ἀποδοχὴν του ἐξηνάγκαζαν ἐμμέσως τοὺς ἐργάτας νὰ γίνουσι μέλη τοῦ σωματείου τὸ ὅποῖον οὕτως «ἐμονοπωλοῦσε» τὴν ἐργασίαν τοῦ κλάδου αὐτοῦ.

Κατὰ τὰ ἔτη μετὰ τὸ 1918, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας πού παρεσύρθησαν εἰς τὸν οἰκονομικὸν στρόβιλον τὸν ὅποῖον ἐδημιούργησεν ὁ πρῶτος εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, οὕτω καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα (ὅπου ἤδη εἶχαν προηγηθῆ οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι), τὸ ὄλον σχεδὸν τῶν ἀπεργιῶν ἦσαν ἀπεργίαι ἐπιθετικαὶ μὲ σκοπὸν κύριον τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τῶν ἐργατῶν. Ἦτο πολὺ φυσικὸν ὅτι λόγω μειώσεως τῆς παγκοσμίου παραγωγῆς καὶ τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος, οἱ πραγματικοὶ μισθοὶ εἶχαν καταντῆσει μηδαμνοὶ καὶ ἦτο λογικὸν ὅπως οἱ ἐργάται ζητοῦν ἀναπροσαρμογὴν τῶν ἀπολαβῶν.

5) Τὰ παράπονα πολλῶν περὶ ἐλλείψεως προθυμίας πρὸς ἐργασίαν εἶχαν κάποιαν βάσιν, ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ ὄχι μόνον τὰς τότε ἐμπολέμους. Παρητηρεῖτο μία ἠθικὴ κατάπτωσις καὶ μείωσις τῆς θελήσεως πρὸς παραγωγὴν ὡς γενικὸν φαινόμενον, ἀποτέλεσμα πλήθους ψυχολογικῶν αἰτίων. Οὕτε παρητηρεῖτο ἡ ἐλάττωσις τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τοῦ ἀτόμου μόνον εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις καὶ μὲ τὴν μομφὴν αὐτὴν θὰ ἔπρεπε πολὺ πλέον δικαιολογημένα νὰ ἐπισημανθοῦν ἄλλαι τάξεις. Ἡ κατάστασις αὐτὴ παρατηρεῖται πάντοτε εἰς ὁμοίας ἱστορικὰς περιόδους, ἂν δὲ εἰς ἄλλας χώρας μὲ ἠθικὴν πολὺ ὑψηλοτέραν ἠκούοντο τὰ ἴδια παράπονα, διατὶ θὰ ὑστερούσαμεν ἡμεῖς εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν δυσαρέστων αὐτῶν συμπτωμάτων;

Αἱ ἀπεργίαι τῶν ἐτῶν 1910—1918 ὑπῆρξαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐπιτυχεῖς (1). Ὁ παρατηρῶν ὁμῶς τὰ πράγματα

(1) Ἡ μόνη μελέτη περὶ τῶν ἀπεργιῶν τῆς περιόδου 1909—1918 εἶναι ἡ τοῦ Γ. Π. Βουγιούκα: Αἱ σιδηροδρομικαὶ ἀπεργίαι ἐν Ἑλλάδι, δημοσιευθεῖσα εἰς τὸ περιοδικὸν «Νέος Αἰὼν» 1918, λυθεῖσαι ὅλαι μὲ τὴν παρέμβασιν τοῦ Κράτους. Κατὰ τὴν μελέτην, ἀπὸ τὸ 1914 ἕως τὸ 1917

τῆς ἐποχῆς ἐκείνης βαθεῖα καὶ ἀμερόληπτα θὰ συμφωνήσῃ, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτό, δεδομένου τοῦ κακοῦ ποιοῦ τῶν ἐργατικῶν σωματείων ἀπὸ ἀπόψεως ὀργανωτικῆς, ὀφείλεται πολὺ εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κράτους, μεσολαβούντος ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν, διότι τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ἀπεργιῶν κατέληγεν εἰς παρεμβάσεις τῶν ἀρμοδίων δημοσίων ὀργάνων, τὰς ὁποίας οἱ ἐργάται προεκάλουν. Ἐὰν ἡ ὠφέλεια αὐτῆ τῶν ἐργατῶν ἦτο προτιμότερα ἀπὸ τὴν—ἔστω καὶ μικροτέραν—ὠφέλειαν (ἢ καὶ ὕλικὴν ζημίαν), ποῦ θὰ εἶχαν, ἂν ἠγωνίζοντο μόνοι, αὐτὸ τὸ ἀμφισβητούμεν ἐπίμονα τούλάχιστον ἀπὸ ἀπόψεως παιδαγωγικῆς οὕτως εἶπεν τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων.

6) Εἰς μελέτην στρεφόμενην περὶ τὴν ἐργατικὴν πολιτικὴν, ὁ θεσμὸς τῶν συνεταιρισμῶν κατ' αὐστηρὰν κρίσιν δὲν ἔχει θέσιν. Ἐν τούτοις, ἐνδιαφέρουν ἀπὸ ἀπόψεως τῆς θέσεως τοῦ ἐργάτου εἰς τὸ ὀργανωτικὸν πλαίσιον τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως μερικὰ εἶδη αὐτῶν. Μὲ τὴν ψήφισιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 602 τῆς 31 Δεκεμβρίου 1914 νόμου περὶ συνεταιρισμῶν⁽¹⁾ ἐσημειώθη ζωηροτάτη συνεταιριστικὴ κίνησις, στραφεῖσα κυριώτατα πρὸς τὴν ἴδρυσιν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀνάγκην, ποῦ εἶχε γίνεαι πλέον αἰσθητή, τῆς οἰκονομικῆς συνεργασίας τῶν ἀγροτῶν, πιθανώτατα ὁμως καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τὸ 1915 σημειουμένην στροφὴν τῆς πολιτικῆς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς πρὸς εὐρύρυσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς γεωργίας⁽²⁾. Ἡ ἀνθησις τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν ἔκτοτε ὑπήρξε μέχρι σήμερον σταθερά, παρὰ τὰ τέσσαρα μεγάλα ὀργανικὰ ἐλαττώματά των, ἧτοι τὸν μεγάλον ἀριθμὸν των, τὸν ἀντίστροφα μικρὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν ἐκάστου, τὸν μεγάλον κατ' ἀναλογίαν

τὸ ἡμερομίσθιον τῶν σιδηροδρομικῶν ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας ἠυξήθη κατὰ 25—40 οἰο.

(1) Νομίζομεν, ὅτι εἶναι ὑπερβολικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἡ συνεταιριστικὴ ἰδέα ἔχει παλαιὰς ρίζας εἰς τὴν ψυχὴν μας καὶ ἡ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτῆς ἐπίκλησις τοῦ μεμονωμένου παραδείγματος τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν Ἀμπελακίων, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν βάσιν του ἦτο ὀργανισμὸς μᾶλλον ἐξαγωγῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κατὰ κύριον λόγον, ἢ τῶν κοινοπραξιῶν μερικῶν νήσων πρὸς θαλασσίαν ἐμπορίαν.

(2) Ταυτόχρονα περίπου ἐνεφανίσθη ὅπως ἤδη ἀνεφέραμεν κατ' ἄλλον συνδυασμὸν, ἐνδιαφέρον τῆς Ε. Τραπεζῆς, ἀλλὰ καὶ ἄλλων Τραπεζῶν καὶ διὰ τὴν βιομηχανίαν (ἴδε ἄνωτ. σελ. 23).

ἀριθμὸν πιστωτικῶν συνεταιρισμῶν, τὴν μικρότητα τῶν ἰδίων κεφαλαίων τοῦ συνεταιρισμοῦ.

Εἰς τὴν μελέτην ὅμως αὐτὴν ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ ἀστικοὶ συνεταιρισμοὶ καὶ ἐκ τούτων μόνον οἱ συνεταιρισμοὶ καταναλωσεως, ἐργασίας καὶ οἱ οἰκοδομικοί, ἐφ' ὅσον βελτιώνουν τὴν οἰκονομικὴν θέσιν τῶν μισθωτῶν. Καὶ ὡς πρὸς τὰς τρεῖς αὐτὰς κατηγορίας, ἡ κρίσις μας εἶναι δυσμενὴς ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξίν των.

Μέχρι τέλους τοῦ 1918 εἶχαν συσταθῆ 97 ἀστικοὶ συνεταιρισμοί, ἐκ τῶν ὁποίων 60 καταναλωτικοὶ καὶ 917 γεωργικοὶ (1). Οἱ περισσότεροὶ ἀστικοὶ ἦσαν συνεταιρισμοὶ παραγωγῆς καὶ ἐργασίας, κυρίως κατασκευῆς εἰδῶν τοῦ στρατοῦ, γέννημα τῶν ἐτῶν 1912 - 1915, ἧτοι ἐβασίζοντο εἰς ἀνάγκας οὐχὶ συνεχῶς σταθερὰς ἀφορῶσας ἓνα μόνον καταναλωτὴν, τὸ Δημόσιον, καὶ τρεῖς εἰδικώτεροι συνεταιρισμοὶ ἐργασίας, ὅπως οἱ συνεταιρισμοὶ ἐργατῶν λιμένος Πειραιῶν, ἀνθρακεργατῶν καὶ σιτεργατῶν Πειραιῶς, οἱ τελευταῖοι ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκμάζοντες ἀλλὰ ἀργότερα (1929) διαλυθέντες. Οἱ οἰκοδομικοὶ ἐνεφανίσθησαν ἀθρόοι μετὰ τὸ 1922, κατ' οὐσίαν ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὴν ἀπόκτησιν γηπέδου (πλὴν τῶν δημοσιούπαλληλικῶν), ἔζησαν ὀλίγον χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὅποιον ὄχι ὀλίγα κοινωνικὰ ἄτοπα καὶ ἔκτροπα ἐνεφάνισαν ὡς πρὸς τὰς μεθόδους πραγματώσεως τοῦ σκοποῦ των. Οἱ καταναλωτικοὶ εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀπέτυχαν σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, διότι ἡ τάξις τῶν μισθωτῶν δὲν κατενόησεν ἀκόμη τὴν ἀξίαν των, προσφυγοῦσα εἰς αὐτοὺς κατὰ τρόπον σπασμωδικὸν μόνον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀποκλεισμός, πολεμικὰ ἔτη). Καὶ εἶναι τοῦτο πράγματι λυπηρόν, διότι ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν δὲν ἐνδιαφέρει μόνον τὰ ἄτομα τῶν μισθωτῶν, ἀλλὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς κοινωνίας, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθῆ ὅτι αὐτοὶ ἐπιτυγχάνοντες βελτιώνουν σημαντικά, οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ, τὰς τάξεις τῶν μικρῶν εἰσοδημάτων (2). Πρέπει εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ κινηθῆ δραστηριώτερα ἢ ἐμπνέουσα διδασκαλία καὶ καθοδήγησις τῶν κρατικῶν ὀργάνων.

(1) Κατὰ τὸν Δ. Καλιτσουνάκιν, «Τὸ ἐργατικὸν ζήτημα», Ἀθῆναι 1919 (τόμος II, σελ. 320). Διὰ τὸ 1928 ὁ Θ. Τζωρτζάκης εἰς τὸ ἐνδιαφέρον βιβλίον του «Οἱ συνεταιρισμοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα», Πάτραι 1932 (σελ. 100) δίδει διὰ τὸ τέλος τοῦ 1928 ἀριθμὸν ἀστικῶν συνεταιρισμῶν 1316, ἐκ τῶν ὁποίων 46 οἱ ἦσαν συνεταιρισμοὶ παραγωγῆς καὶ ἐργασίας, τὰ 8 οἱ, καταναλωτικοὶ καὶ τὰ 36 οἱ οἰκοδομικοί.

(2) Ὁ Θ. Τζωρτζάκης, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 148, ἀποδίδει τὴν ἀποτυχίαν με-

Β'

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1) Διὰ τὸν πρὸ τοῦ Αὐγούστου 1909 χρόνον, ἂν ἐξαιρέσωμεν ἐσωτερικοὺς κανονισμοὺς τῶν σιδηροδρομικῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ τῶν ὁποίων καθωρίζετο ἡ διάρκεια τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις μόνον τῆς ἀσφαλείας τῆς κινήσεως, δὲν ὑπῆρχαν νομικαὶ διατάξεις σχετικαὶ μὲ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας. Οἱ κανονισμοὶ κάθε ἐπιχειρήσεως, γραπτοὶ ἢ προφορικοί, ἐρρῦθμιζαν τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας κατ' ἀπόλυτον κρίσιν τοῦ ἐργοδότη δι' ὅλους τοὺς ἐργαζομένους χωρὶς διάκρισιν.

Ἡ πρώτη ριζικὴ ἐπέμβασις ἐγένετο διὰ τριῶν νόμων (1) ἐκδοθέντων ἐντὸς τριμήνου, ποὺ ἐπέβαλαν ἡμερησίαν καθ' ἑβδομάδα ἀνάπαυσιν εἰς κάθε ἐργασίαν, ἐξασφαλιζομένην διὰ τοῦ κλεισίματος τῶν χώρων ἐργασίας, ἄμεσα μὲν ἐκ τοῦ νόμου διὰ τὰς τρεῖς μεγάλας πόλεις Ἀθηνῶν, Πειραιῶς καὶ Βόλου, κατόπιν ἐπέκταθεισαν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις καὶ βραδύτερον γενικευθεῖσαν (2) εἰς ὅλα τὰ ἀστικά κέντρα, μὲ μερικὰς ἀποκλίσεις διὰ τὰ ἀστικά κέντρα τὰ ἔχοντα κάτω τῶν 30.000 κατοίκων. Ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία καὶ ἡ διοίκησις ἀρχῆθεν ἐπέμεινεν εἰς τὴν Κυριακὴν, καὶ οὐχὶ ἀπλῆν ἑβδομαδιαίαν ἀνάπαυσιν, ἀνεξάρτητα θρησκευματος (Ἰσραηλῖται Θεσσαλονίκης), τὴν ὁποίαν δέχεται μόνον ἐκεῖ ὅπου (ὠρισμέναι ἐργασίαι) δὲν εἶναι δυνατὸν τὸ στα-

ταξὺ ἄλλων αἰτίων καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν συστηματικῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν γυναικῶν κυρίως τῶν ἐργατικῶν τάξεων, εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν διαχείρισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν οἰκογενειακῶν ἐξόδων. Ὁ ἄνδρας λέγει, εἶναι ὁ συνεταῖρος, αὐτὴ εἶναι ἡ πελάτις. Καὶ δὲν ἔχει ἄδικον».

(1) Τῶν νόμων ΓΥΝΕ τῆς 7|12|1909, ΓΦΜΔ τῆς 22|1|1909, ΓΧΙΣτ' τῆς 11|3|1910. Ἡ εἰς τόσον μικρὸν χρονικὸν διάστημα ἐκδοσις τριῶν νόμων, δεικνύει πόσον προσέκρουεν ὁ πρῶτος νόμος διὰ τῆς γενικότητός του εἰς τὰς ὑπαρχούσας ἐπαγγελματικὰς πραγματικὰς συνθήκας καὶ συνηθείας τοῦ κοινοῦ λόγῳ τῆς πληθῆος τῶν περιπτώσεων τὰς ὁποίας περιελάμβανε. Καὶ οἱ τρεῖς νόμοι ἴσχυσαν μέσα εἰς τὸν σάλον τῶν πρώτων μηνῶν τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς.

(2) Συνεπεία τῆς διὰ νόμου 2990 τῆς 3 Αὐγούστου 1922 κυρωθείσης διεθνοῦς συμβάσεως (τῆς Γ'. Διεθνοῦς διασκέψεως τῆς ἐργασίας τῆς Γενεύης) περὶ ἑβδομαδιαίας ἀναπαύσεως.

μάτημα τῆς ἐργασίας ἢ ὅλης τῆς ἐργασίας κατὰ τὴν Κυριακὴν.

Ἡ νομοθεσία αὐτὴ ἦτο ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς ἐργατικῆς (ἐδῶ εὐρύτερον κοινωνικῆς) πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἐγκαινιάσθη μὲ τὸ κίνημα τοῦ 1909 καὶ τὸ μόνον μέτρον, τὸ ὁποῖον ἐζητεῖτο ἀπὸ ὅλον τὸν βιομηχανικόν, κυριώτερα δὲ τὸν ἐμπορικόν κόσμον, πρωτοστατούντων τῶν ἐμποροὑπαλλήλων.

Ἀπετέλεσε μίαν πρόοδον τεραστίαν, ἐν συγκρίσει μὲ τὸ προηγηθὲν καθεστῶς, ἡ παροχὴ εἰς τοὺς ἐργαζομένους, μισθωτοὺς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐργοδότας πάσης κατηγορίας τῶν ἀστικῶν κέντρων, μιᾶς ἡμέρας πρὸς ἀνάπαυσιν ἦτοι 52 ἡμερῶν ἀργίας κατ' ἔτος, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἀπόψεως γενικῆς κοινωνικῆς, ἀπόκτημα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατόν σήμερον μετὰ πάροδον 25 ἐτῶν νὰ ἐκτιμηθῇ ἐπαρκῶς.

2) Συμπλήρωμα τῆς νομοθεσίας αὐτῆς ἀποτελεῖ οὐσιαστικά, τοῦλάχιστον διὰ τὰ ἐμπορικὰ ἐπαγγέλματα, ὁ ψηφισθεὶς μετὰ πενταετίαν περίπου νόμος 271 τῆς 8 Μαΐου 1914, περὶ κανονισμοῦ ὥρων ἐργασίας εἰς τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ πρατήρια κατόπιν λεπτομεροῦς γραπτῆς ἐρεύνης, διενεργηθείσης ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας, βάσει εἰδικοῦ ἐρωτηματολογίου, ἀπευθυνθέντος πρὸς τοὺς ἐμπορικοὺς συλλόγους καὶ τοὺς συλλόγους ἐμποροὑπαλλήλων τῆς χώρας. Εἶναι ἡ μόνη φορά, διὰ τὴν ὑπὸ μελέτην τοῦλάχιστον περίοδον τῶν ἐτῶν 1909—1919 ποὺ ἐνηργήθη συστηματικὴ γραπτὴ ἔρευνα⁽¹⁾ πρὸς ἐξακριβωσιν τῶν συνθηκῶν ἐργασίας εἰς τὰ ἐμπορικὰ ἐπαγγέλματα⁽²⁾.

Ὁ νόμος ἐφηρμόσθη ἀρχικὰ εἰς τὰς 8 πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχαν πληθυσμὸν ἄνω τῶν 15.000 κατοίκων βάσει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1907, ἐπεξετάθη ὁμως βαθμηδὸν ἡ ἐφαρμογὴ του καὶ εἰς ἄλλας πόλεις κατόπιν αἰτήσεως τῶν ἐνδιαφερομένων.

Αἱ ὄροι τῆς ἡμερησίας ἐργασίας ὀρίζονται ἔμμεσα : α) Διὰ

(1) Ἐξετυπώθη εἰς ἴδιον τεύχος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (Ἐθν. Τυπογραφεῖον 1915). Ὁ νόμος αὐτὸς ὀφείλεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ γράφοντος τὴν μελέτην αὐτήν, τότε τμηματάρχου ἐργασίας.

(2) Ὑπέστη μερικὰς τροποποιήσεις πρὸς καλυτέραν ἐφαρμογὴν διὰ τοῦ νόμου 601 τῆς 15 Ἰανουαρίου 1915, ριζικωτέραν δὲ μεταβολὴν ἐπὶ τὰ βελτίω διὰ τὸ ἐργαζόμενον προσωπικόν διὰ τοῦ νόμου 3502 τῆς 24 Ἀπριλίου 1928.

της έπιβολής συνεχούς διακοπής πρὸς νυκτερινήν ἀνάπαυσιν, διαρκείας δέκα τουλάχιστον ὥρων, πλὴν τῶν καταστημάτων τροφίμων ἐν γένει, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ διακοπή αὐτὴ ὀρίζεται ἐννεαώρου διαρκείας καὶ β) διὰ τῆς παροχής μεσημβρινῆς διακοπῆς τῆς ἐργασίας δύο ὥρων κατὰ τὸ θέρος, καὶ μιᾶς καὶ ἡμισείας κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ κλεισίματος (Ladenschluss) τοῦ καταστήματος, καθ' ὠρισμένας ὥρας τῆς νυκτὸς καὶ τῆς μεσημβρίας.

Καὶ διὰ τὰ καταστήματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὴν ἴσχυαν αἱ γενικαὶ διατάξεις τοῦ νόμου, (π. χ. καφενεῖα), ἐξησφαλίζετο ὁῶρος τουλάχιστον συνεχῆς νυκτερινὴ ἀνάπαυσις (1).

Ἡ βελτίωσις τῶν συνθηκῶν ἐργασίας, τῆς ζωῆς γενικά, ἡ ὁποία προέκυψε δι' ὄλους τοὺς ἐργαζομένους ἰδιαίτατα ὁμοῦς τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὸ ἐμπόριον ἐν γένει ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων περὶ Κυριακῆς ἀναπαύσεως καὶ τοῦ νόμου 271, ἦτο σημαντικωτάτη, διότι πραγματικὰ ὠδήγησεν εἰς ἐργασίαν 10ωρον, ἦτοι ἐξήκοντα ὥρων καθ' ἑβδομάδα ἀντὶ τῆς ἀτέρμοнос προηγουμένης ἐργασίας (ἢ χρόνου παρουσίας), διότι ἦτο τοιαύτη, ὅταν ἐξ ἀδυναμίας συνεννοήσεως τῶν ἐμπόρων μεταξύ των, τὰ καταστήματα παρέμεναν λόγῳ ἀνταγωνισμοῦ καὶ ὑποψιῶν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀνοικτά, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχαν ἀκόμη διαβάται εἰς τοὺς δρόμους. Ὀλιγισταὶ ἦσαν αἱ πόλεις, ὅπου εἶχεν ἐπιτευχθῆ τοιαύτη συνεννόησις, μεταξύ δὲ αὐτῶν δὲν περιλαμβάνετο ἡ πρωτεύουσα. Αἱ δύο αὐταὶ νομοθεσίαι ἀποτελοῦν τὴν πρώτην ριζικὴν νομοθετικὴν ἐπέμβασιν, ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας.

3) Ἐφ' ὅσον ὁ ἀνταγωνισμὸς ὠθοῦσε πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν εὐθηνωτέρων ἐργατικῶν δυνάμεων διὰ τὴν συμπέρισιν τοῦ κόστους, βοηθοῦντος τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, ὁ ὁποῖος ἀφήνει περιθώρια εἰς τὴν ἀπλὴν σωματικωτέραν ἄς εἴπωμεν ἐργασίαν, καὶ ἐφ' ὅσον εὐρίσκονται ἀσθενεστέρας ἀποδόσεως ἄτομα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσφέρουν ὅπωςδῆποτε τὴν

(1) Διατάξεις ἄλλων νόμων εὐνοϊκώτεραι διὰ τοὺς ἐργαζομένους, π.χ. παιδιὰ, νεαρὰ πρόσωπα καὶ γυναῖκας, παρέμειναν εἰς ἰσχὴν καὶ μετὰ τοὺς δύο αὐτοὺς νόμους περὶ Κυριακῆς ἀργίας καὶ ἐργασίας τῶν ἐμπορ. καταστημάτων.

έργασίαν των διὰ ν' ἀποκομίσουν έντεϋθεν ένα οίονδήποτε εισόδημα με τὸ ὅποιον νὰ δημιουργήσουν μίαν ἀθλίαν βάσιν ζωῆς ἢ νὰ συμπληρώσουν τὸ εισόδημα τῆς οἰκογενείας των ἀνεπαρκῆς διὰ νὰ συντηρηθῆ ἡ καταναλωτικὴ οἰκογενειακὴ μονάς, ἢ ἔργασία τῶν γυναικῶν, ἐγγάμων καὶ μὴ, καὶ τῶν παιδίων θὰ προσφέρεται πάντοτε εἰς τὸν δυνάμενον νὰ τὴν χρησιμοποίησῃ ἐπιχειρηματίαν.

Ἡ μειωμένη ἀπόδοσις των σημαίνει ἀκόμη μειωμένην ἀμοιβὴν καὶ ἡ ἀνάγκη ὠθεῖ εἰς τὴν προσφορὰν ἢ ὅποια ἄλλως τε δὲν θὰ ἐγίνετο. Τὴν μειώνει ἀκόμη περισσότερο καὶ παρ' ὄλον τοῦτο τὸ ἀπασχολούμενον πρόσωπον ἐμφανίζεται εὐγνωμονοῦν τὸν προσλαμβάνοντα, θεωρούμενον πολλακίς καὶ εὐεργέτην τῆς πασχούσης οἰκογενείας. Τοῦτο δὲ προκειμένου περὶ παιδίων τόσον περισσότερο, ὅσον μικροτέρας ἡλικίας εἶναι. Περιγράφει πολὺ καλὰ ὁ W. Sombart αὐτὸ τὸ «νέο νοῦμερο», ὅταν πρωτοεμφανίσθη εἰς τὴν οἰκονομικὴν σκηνήν, τὸ πλέον φρικτὸν ὅπως λέγει, ἀπ' ὅλα, «τὸ ἐργαζόμενον παιδί» (εἰς τὴν σελ. 87 τοῦ Προλεταριάτου του, ἑλλην. μετάφρασις).

Εἶναι τόσον πολὺ δυσάρεστοι αἱ κοινωνικαὶ συνέπειαι τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀδυνάτων αὐτῶν προσώπων, ὥστε εἰς ὅλα τὰ προχωρήσαντα εἰς τὸν ἐκβιομηχανισμὸν κράτη, ἐν ἀπὸ τὰ πρῶτα προστατευτικὰ μέτρα τὰ ὅποια εἶχαν ληφθῆ ἤτο ἡ προστασία αὐτῶν, συντρεχούσης τῆς ὁμοθυμοῦ, πλὴν τῆς γνώμης τῶν ἐπιχειρηματιῶν, κοινῆς γνώμης. Τὸ θέμα ἔχει τόσον ἐξαντληθῆ ἀπὸ ὅλας τὰς πλευράς του διαρκούντων τῶν τελευταίων ἑκατὸν ἐτῶν, διὰ τῶν διεξαχθεισῶν ἐπ' αὐτοῦ Ἑρευνῶν, ἢ διεθνῆς οἰκονομικῆ καὶ κοινωνικῆ φιλολογίᾳ εἶναι τόσον πλουσία, αἱ ἐκθέσεις τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν τέλος παρέχουν τόσον ὑλικόν, ὥστε θ' ἀποτελοῦσε μεγάλην κοινοτοπίαν ἡ ἀνάπτυξις τῶν κακῶν συνεπειῶν τῆς ἀπεριορίστου ἐλευθερίας, ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Μὲ ὀλίγας λέξεις, ἡ νομοθεσία μας ἐπιδιώκει νὰ προφυλάξῃ τὰ προστατευόμενα πρόσωπα (ἔμμεσα καὶ τὸ κοινὸν σύνολον) ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν εἰς χρόνον, συνεχῆ ἢ δυσανάλογα βαρεῖαν ἢ ἀνθυγιεινὴν ἔργασίαν ἢ τὴν νυκτερινὴν ἔργασίαν ποῦ ἐγκλείουν σωματικούς ἢ ἠθικούς κινδύνους. Διότι δὲν ἀμφισβητεῖται, ὅτι πολλὴ καὶ ἀκανόνιστος σωματικὴ ἔργασία κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν παρεμποδίζει τὴν κανονικὴν διάπλάσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ

σώματος καὶ φθείρει τὰς δυνάμεις πρόωρα, πρὶν ἀναπτυχθοῦν ἐντελῶς, παρασκευάζουσα οὕτω γενεὰς ἀσθενικάς, ἀνθρώπους ἀναπήρους, παρακωλύει τὴν ἐκπαίδευσιν, συντελοῦσα εἰς τὴν δημιουργίαν ἀμορφῶτων πολιτῶν εἰς ἐποχὴν, ὅπου ἀναγνωρίζεται παντοῦ ὡς καθήκον τοῦ Κράτους νὰ παρέχη δωρεὰν τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, συνεπαγομένην τὴν ὑποχρέωσιν τῶν γονέων, ὅπως ἀποστέλλουν τὰ τέκνα των εἰς τὰ σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως (1).

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀθρόα προσφορὰ ἐργασίας τριοῦτων προσώπων καὶ γυναικῶν συντείνει εἰς τὴν πίεσιν τῆς ἐργατικῆς τῶν ἐνηλίκων ἐργατῶν ἢ τὴν ἀναγκαστικὴν των ἀνεργίαν καὶ παραβλάπτει ἐπομένως αὐτὸ τὸ πραγματικὸν συμφέρον τῆς βιομηχανίας. Παραπλήσιοι λόγοι συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς προστασίας τῶν γυναικῶν, λόγῳ τῆς ἀσθενεστέρας αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἄνδρα σωματικῆς διαπλάσεως καὶ λόγῳ τῆς μητρότητος, πρῶτα δὲ τῆς ἰδιαίτερας θέσεως τὴν ὁποῖαν καταλαμβάνει εἰς τὴν οἰκογένειαν, τῶν μελῶν τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὸν κύριον συνεκτικὸν δεσμόν.

Ἡ σχετικὴ νομοθεσία ρυθμίζει τὸν χρόνον τῆς ἐργασίας τῶν προσώπων αὐτῶν, περιορίζουσα τὴν διάρκειαν ἢ ἀπαγορεύουσα αὐτὴν γενικὰ ἢ εἰς ὠρισμένους κλάδους, ὅπου οἱ κίνδυνοι σωματικοὶ ἢ ἠθικοὶ ἐμφανίζονται μεγαλύτεροι.

Τὰ ζητήματα αὐτὰ ἐρρῦθμισεν ὁ νόμος ΔΚΘ τῆς 24 Ἰανουαρίου 1912 «περὶ ἐργασίας γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων», θέτων κανόνας ἰσχύοντας διὰ τὰς βιομηχανικάς, βιοτεχνικάς, μεταλλευτικάς, μεταφορικάς, οἰκοδομικάς καὶ ἐμπορικάς πάσης φύσεως ἐργασίας. Ὁ σημαντικὸς αὐτὸς νόμος εἶναι εἰς τὴν πλήρη του διατύπωσιν ἔργον τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, ἀκολουθεῖ πανευρωπαϊκοὺς κανόνας, καὶ προτάσσεται αὐτοῦ ἐξαιρετικὰ πλήρης εἰσηγητ. ἔκθεσις τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς.

Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ καὶ διατάξεις, τὰς ὁποίας θέτει ὁ Ἑλληνικὸς νόμος εἶναι : α) ἀπαγόρευσις τῆς ἐργασίας εἰς τὰ παι-

(1) Ἡθέλαμεν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ συσχετίσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγραμμάτων μὲ τὸ θέμα: Δὲν ἔχομεν ὅμως ἐπαρκῆ στοιχεῖα πρὸς τοῦτο. Περιοριζόμεθα οὕτως ἀπλῶς νὰ παραθέσωμεν μερικοὺς ἀριθμοὺς ἐπισήμους. Ἡ ἀναλογία τοῖς οἰο τῶν ἐγγραμμάτων (ἐκείνων ποὺ γνωρίζουν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν) ἐπὶ τῶν δηλωσάντων ἦτο 1870 = 17,8 1879 = 19,3 1907 : 33,7 1920 : 41,8, 1928 : 49,8.

διὰ κάτω τῶν 12 ἐτῶν, β) περιορισμός τῆς ἐργασίας τῶν νεαρῶν προσώπων καὶ τῶν δύο φύλων (12—18 ἐτῶν), γ) ὁμοία, τῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν ἄνω τῶν 18 ἐτῶν, δ) ἐπιβολὴ διακοπῶν τῆς ἡμερησίας ἐργασίας πρὸς ἀνάπαυσιν⁽¹⁾, ε) ἀπαγόρευσις τῆς νυκτερινῆς ἐργασίας, στ) ἀπαγόρευσις ὠρισμένων ἐργασιῶν εἰς τὰ προστατευόμενα πρόσωπα καὶ πρόνοια περὶ μέτρων προστατευτικῶν τῆς ὑγείας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς σωματικῆς ἀκεραιότητος αὐτῶν, ζ) καθορισμός τῆς μεγίστης διαρκείας τῆς ἡμερησίας ἐργασίας εἰς 6 ὥρας διὰ τὰ παιδιὰ (12—14 ἐτῶν) καὶ 10 ὥρος διὰ τὰ νεαρὰ πρόσωπα καὶ τὰς γυναῖκας με ἐπιβαλλομένην νυκτερινὴν ἀνάπαυσιν τοῦλάχιστον 11 ὥρων, η) ἀπαγόρευσις τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς Κυριακάς, στ) ἀπαγόρευσις τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐργατριῶν ἐπὶ ὀκτῶ ἐβδομάδας πρὸ καὶ μετὰ τὸν τοκετόν, κατὰ τὸ ὁποῖον θεωροῦνται διατελοῦσαι εἰς ἄδειαν⁽²⁾.

Καίτοι ὁ νόμος ὀρίζει σαφῶς καὶ αὐστηρῶς τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας ἐν τούτοις δὲν παραβλέπει ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις μὴ ἐμφανιζόμενας κανονικὰ καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ἐπιβάλλονται παρεκκλίσεις. Δέχεται δύο τοιαύτας γενικὰς περιπτώσεις, μίαν τῆς διακοπῆς τῆς ἐργασίας λόγῳ ἀτυχήματος (π. χ. ἔκρηξις λέβητος) καὶ ἄλλην, τῆς ἐξαιρετικῆς συσσωρεύσεως τῆς ἐργασίας εἴτε ἐξ ἐποχιακῶν αἰτίων εἴτε μὴ. Αἱ ἀποκλίσεις ὁμῶς αὐταὶ εἶναι περιορισμέναι εἰς διάρκειαν καὶ ἐγκρίνονται ὑπὸ τῆς διοικήσεως μόνον κατόπιν ἐρεῦνης τῶν ὀργάνων τῆς⁽³⁾.

(1) Διὰ Δ. τῆς 25 Σεπτ. 1913 καθωρίσθη ὠριαία μέσημβρινὴ διακοπὴ εἰς τὰ κλωστοῦφαντουργεῖα, μηχανουργεῖα, ναυπηγεῖα, ὑελουργεῖα καὶ σχινοποιεῖα ἀντὶ τῆς κανονικῆς διάρου κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας.

(2) Ἡδη, διὰ νόμου Γ. Φ. Κ. Δ. τῆς 13 Ἰανουαρίου 1910 περὶ μεταλλείων εἶχεν ἀπαγορευθῆ ἡ πρόσληψις κορασιῶν καὶ γυναικῶν εἰς ὑπογείους ἢ νυκτερινὰς ἀργασίας μεταλλείων ἢ μεταλλουργείων. Ἐπίσης, παιδιὰ κάτω 12 ἐτῶν μόνον εἰς διαλογὴν μεταλλευμάτων μὴ ἀποδιδόντων ἀνθυγιεινὰς ἀνάθυμιὰσεις ἐπιτρέπεται νὰ ἐργάζωνται καὶ ἀπαγορεύεται εἰς παιδιὰ 12—16 ἐτῶν νὰ φέρουν εἰς τὸν ὄμον βάρους ἄνω τῶν 10 χλμ., εἰς παιδιὰ δὲ ἡλικίας δὲ 16—18 ἐτῶν ἄνω τῶν 15 χλμ. Αἱ διατάξεις αὐταὶ περιέχονται καὶ εἰς τὸν Κανονισμὸν μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν τῆς 25 Ἰανουαρίου 1911.

(3) Εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, ὅπου τοῦτο ἐπιβάλλεται, ἐπιτρέπεται ἡ νυκτερινὴ ἐργασία εἰς τὰς γυναῖκας. Οὕτως, ἐπιτράπη διὰ Δ. τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1913 ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους εἰς τὰ ἐργαστήρια συσκευῆς λχθῶν εἰς κονσέρβας.

Δι' ειδικωτέρων διατάξεων ο νόμος άπαγορεύει εις παιδιά κάτω των 14 έτων την πώλησιν οίουδήποτε άντικειμένου εις δημοσίους τόπους ή δρόμους και την χρησιμοποίησιν των εις θεατρικάς παραστάσεις (παιδιών κάτω των 16 έτων). Τέλος, άπαγορεύει τας ίδίαις εργασίας κατά την νύκτα και την χρησιμοποίησιν προσώπων κάτω των 15 έτων και των γυναικών εις ύπογείους εργασίας μεταλλείων.

Ός μέσον έλέγχου τής ήλικίας των προστατευομένων προσώπων ο νόμος επέβαλε τό βιβλιάριον εργασίας δι' έκαστον πρόσωπον, την άναγγελίαν εις την άστυνομικήν άρχήν πρό τής άπασχολήσεως και την ύποχρέωσιν του έργοδότου προς τήρησιν καταλόγου των προσώπων τά όποια άπασχολεί.

Η έφαρμογή νομοθεσίας του είδους αυτου ήτο ως έκ τής φύσεως των έπιταγών της ύπέρ πάσαν άλλην δυσχερεστάτη υπό διοικητικήν έποψιν. Την τεχνικήν αυτήν δυσχέρειαν επέτειναν και λόγοι άναζητητέοι εις αντίδράσεις όφειλομένας εις τό συμφέρον των έπιχειρήσεων και εις τό ύλικόν συμφέρον τής οίκογενείας, την όποιαν άμείλικτοι οίκογενειακαί άνάγκαι έξαναγκάζουν νά παραβλέπη τας άλλας άνωτέρας φύσεως άντιλήψεις⁽¹⁾.

Η πρώτη δυσχέρεια έσχετιζέτο με τόν έλεγχον τής ήλικίας και την άνάγκην πυκνής έπιβλέψεως των τόπων εργασίας, οι όποιοι ήσαν πολλοί (έργαστήρια γυναικειού ίματισμοϋ !). Η ήλικία κατά τόν μηχανισμόν του νόμου, πρέπει νά έξακριβώνεται διά των βιβλιαρίων εργασίας τά όποια έκδίδει ο Δήμαρχος, ο όποιος όμως δέν ήτο εις θέσιν νά βεβαιώνη έξακριβωμένα αυτήν, μόλις δέ από τό 1923 ήρχισεν η τήρησις ληξιαρχικών βιβλιών. Άλλά η πλήρης έφαρμογή του σχετικού νόμου και η

(1) Εις τά περισσότερα εργατικά νομοθετήματα έπαναλαμβάνεται στερεότυπα σχεδόν η διάταξις, ότι αι ποιναι που έπιβάλλονται υπό των δικαστηρίων διά παραβάσεις των εργατικών νόμων κατατίθενται εις την Έθνικήν Τράπεζαν, εις έντοκον λογαριασμόν υπό τόν τίτλον «Ταμείον Προνοίας ύπέρ των Έργατών» και ότι ειδικός νόμος θέλει κανονίσει τά τής διαθέσεως του κεφαλαίου τούτου. Η διάταξις όμως αυτή ούδέποτε έφηρμόσθη, των έκ τούτων έσόδων θεωρηθέντων ως έσόδων του Κράτους. Την διάθεσιν των μόλις τό 1931 έρρύθμισε νόμος, κατά τόν όποιον τά σχετικά ποσά άποτελοϋν πόρον τής δι' αυτου συσταθείσης Έργατικής Έστίας. Και παρά τόν νόμον όμως αυτον πολυ άργότερα αι δικαστικά άρχαι προέβησαν εις τόν διαχωρισμόν των ποινών αυτών ύπέρ τής Έργατικής Έστίας.

χρησιμότης αὐτῶν διὰ τὸ προκείμενον ζήτημα ἦτο ἔργον πολλῶν ἐτῶν τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ παρέλθουν. Ἰδίως αἱ δυσχέρειαι ἦσαν μεγαλύτεραι διὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἡλικίας τῶν θηλέων παιδίων καὶ νεαρῶν προσώπων. Ἡ δευτέρα δυσχέρεια, ἐφ' ὅσον ὠφέιλετο μόνον εἰς τὰς ἀντιδράσεις τῶν ἐπιχειρήσεων θὰ ἠδύνατο νὰ καμφθῆ, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ δυσχέρεια τοῦ ἐλέγχου. Σοβαρωτέρα ἦτο ἡ ὀφειλομένη εἰς τοὺς κοινωνικοὺς ὄρους καὶ τὰς ἐντεῦθεν προσπαθείας τῆς οἰκογενείας, ἡ ὅποια ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν δυσχερῶν οικονομικῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔκυπτε, συνοψιζομένης εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς, εὐρισκομένου εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον, ἀνεπάρκειαν τὴν ὁποίαν οὔτε ἡ περιφημος λιτότης μας, τὴν ὁποίαν τόσον ἐγκωμιάζομεν, ἐσυγχωροῦσε.

Μετὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ νόμου, αἱ συνθήκαι αὐταὶ καθ' ἑκάστην ἐγίνοντο δυσμενέστεραι. Ἐπιστρατεύσεις καὶ πόλεμοι ἐν συνεχείᾳ μέχρι τοῦ 1922, ἐπομένως ἠύξημένη ἀνικανοποίητος ζήτησις ἐργατικῆς δυνάμεως καὶ κατὰ τὸ 1922 ἡ μικρασιατικὴ καταστροφὴ σιμάνασα ἄμεσον καὶ βιαιάν χειροτέρευσιν τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος καὶ ἐπιβλητικὸν τὸ συμφέρον τῆς ἐξευρέσεως μίας καὶ προσκαίρου ἔστω ἀπασχολήσεως εἰς τὸν εἰσελθόντα πληθυσμὸν γυναικῶν καὶ παιδίων κυρίως. Ἐπὶ τῶν σημείων αὐτῶν αἱ ἐκθέσεις τῆς ἐπιθεωρήσεως τῆς ἐργασίας εἶναι σαφεῖς καὶ ἐνδιαφέρουσαι διὰ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο τότε ἡ ἐργαζομένη τάξις (1).

4) Εἰς ρύθμισιν τοῦ χρόνου ἐργασίας τῶν (ἐνηλίκων) ἀρρέων ἐργατῶν τῆς βιομηχανίας, ὁ "Ἑλλην νομοθέτης δὲν προέβη

(1) Μόλις μετὰ τὸ ἔτος 1930 ἀρχίζουν αἱ ἐκθέσεις νὰ παρέχουν ἱκανοποιητικώτερας κρίσεις διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου αὐτοῦ. Τοῦτο δέον ν' ἀπαδοθῆ πρῶτιστα εἰς τὴν κατὰ ἕνα τρόπον—καλὸν ἢ κακὸν αὐτὸ ἀποτελεῖ χωριστὸν ζήτημα—ἀπορρόφῃσιν καὶ τακτοποίησιν τοῦ προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ, εἰς τὸ τελειωτικὸν καταστάλλαγμα τῆς νέας μετὰ τὸ 1922 θέσεως πραγμάτων, κατόπιν εἰς τὴν τακτικώτεραν καὶ περισσότερον ἐπιμελῆ ἔκδοσιν τῶν βιβλιαρίων ἐργασίας καὶ τέλος εἰς τὴν πληρεστέραν ὀργάνωσιν τῆς ἐπιθεωρήσεως. Τὰ προβλήματα ὑπερπληθυσμοῦ ὅμως τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων παραμένουν ἀκόμη καὶ τώρα ἄλυτα. Ὅπως καὶ ὁ ὑπερεπαγγελματικὸς συνωστισμὸς αὐτῶν γίνεται ἔκτοτε ὀλονέν πικτικώτερος. Τὸ φαινόμενον τῆς ἀκριβείας τῆς ζωῆς εἶναι πολὺ σχετικὸν μὲ αὐτά.

μέχρι της εφαρμογής των συμβάσεων της Βασιγκτώνος. Έν τούτοις, από την αρχήν δεν διέφυγε την αντίληψίν του ή ανάγκη της μερικής ρυθμιστικής παρεμβάσεως του Κράτους εις συγκεκριμένας βιομηχανικάς περιπτώσεις. Ούτω, διά διατάξεως περιληφθείσης εις νόμον άλλου σκοπού, τόν ΓΨΛΔ τῆς 19 Νοεμβρίου 1911 περί «ύγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργατῶν καὶ ὠρῶν ἐργασίας» (ἄρθρον 2), ὠρίσθη ὅτι «διὰ Δ. ἐκδιδομένου μετὰ πρότασιν τοῦ Α. Σ. Ἐργασίας ὀρισθῆσονται ἐκάστοτε δι' ἐκάστην βιομηχανικὴν ἐπιχειρήσιν αἱ ὥραι τῆς ἐργασίας καὶ τῆς πρὸς ἀνάπαυσιν διακοπῆς τῆς ἀναλόγως τῆς φύσεως αὐτῆς». Τὸ κράτος, παρὰ τὰς ἀσκουμένας πιέσεις, ἀντέστη εἰς τὴν διατυπωμένην ἐπιθυμίαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως περὶ γενικῆς ρυθμίσεως διὰ νόμου τοῦ ζητήματος διὰ νομοθετήσεως τοῦ ὀκταώρου.

Ἡ ἀντίδρασις ἀκόμη καὶ κατὰ τῆς προσθήκης τῆς δυνητικῆς αὐτῆς διατάξεως ἦτο μεγάλη κυρίως εἰς τὰ παρασκήνια. Εἰς τὴν Βουλὴν ὑπῆρξεν ἐπίσης θορυβώδης ἀντίδρασις κωλυσιεργικοῦ τύπου, χωρὶς οὐσιαστικά ἐπιχειρήματα καὶ ἀπὸ τὰς δύο μερίδας, αἱ ὁποῖαι ἐζητοῦσαν τὰ ἄκρα, ἦτοι τὸν θετικὸν διὰ τοῦ νόμου καθορισμὸν τοῦ χρόνου ἐργασίας, ἢ, ἀντίθετα, τὴν διαγραφὴν καὶ τῆς δυνητικῆς ἀκόμα διατάξεως ἢ ὅποια ἔγινε δεκτὴ, τοῦ πρωθυπουργοῦ τονίζοντος τὴν πρόθεσίν του, ὅπως ἐπισπεύσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπεσχημένων μέτρων καὶ χαρακτηρίζοντος ὡς τὸ περισσότερον ἐπέειγον ἐκ τῶν ἐργατικῶν ζητημάτων τὸ ζήτημα τῆς ρυθμίσεως τῶν ἐπαγγελματικῶν κινδύνων.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατάξεως αὐτῆς ἐρρυθμίσθη ἡ διάρκεια τῆς ἐργασίας εἰς δύο περιπτώσεις, τὴν ἐργασίαν τῶν ἀρτοποιείων, εἰς τὰ ὁποῖα κατηργήθη καὶ ἡ νυκτερινὴ ἐργασία (Δ. 14 Σεπτεμβρίου 1914) καὶ εἰς τὰς καπναποθήκας (Δ. 28 Μαρτίου 1914). Τὸ κράτος ὑπῆρξεν ἐπομένως πολὺ ἐπιφυλακτικὸν περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς γενικῆς διατάξεως τοῦ νόμου κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν (—1918), ἀλλὰ καὶ τὸ Α. Σ. Ἐργασίας πολὺ προσεκτικὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπεσωρεύοντο ἐπὶ τῆς τραπέζης του.

Αἱ ἄμεσοι ὅμως διαπραγματεύσεις τῶν ἐργατικῶν σωματείων μετὰ τῶν ἐπιχειρήσεων, χωρὶς ἢ μετὰ ἀπεργίαν, ὠδήγησε κατὰ τὴν ἴδιαν περίοδον εἰς σποραδικὰς ρυθμίσεις τῆς διάρκειας τῆς ἐργασίας μεσολαβούσης συνήθως τῆς διοικήσεως (1).

(1) Τὸ ὅλον ζήτημα «διάρκεια ἐργασίας» ἐρρυθμίσθη ἀργότερα ὁλο-

5) Ειδικήν και ριζικήν ρύθμισιν υπέστη ή διάρκεια τής εργασίας τής πολυπληθοῦς σημαντικῆς τάξεως τῶν Σιδηροδρομικῶν βάσει τοῦ νόμου ΔΚΗ τῆς 24 Ἰανουαρίου 1912 «περὶ κανονισμοῦ τῶν σιδηροδρομικῶν καὶ τροχιοδρομικῶν ὑπαλλήλων». Διὰ τοῦ νόμου αὐτοῦ ἐπεδιώχθη διπλὸς σκοπός. Ὁ πρῶτος, ἀφορῶν τὴν ἄνωθεν ρύθμισιν ὄλων τῶν ὄρων τῆς ἐργατικῆς σχέσεως μεταξὺ ἐπιχειρήσεως καὶ μισθωτοῦ πλὴν τῆς ἀμοιβῆς (1), καὶ ὁ δεῦτερος ἀφορῶν τὸν καθορισμὸν τῶν μεγίστων χρονικῶν ὁρίων τῆς ἐργασίας τοῦ προσωπικοῦ τοῦ ὁποῦ ἡ ὑπηρεσία ἐνδιαφέρει τὴν ἀσφάλειαν, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ἐλαχίστων χρονικῶν ὁρίων ἀναπαύσεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ. Ὁ πρῶτος σκοπὸς ἐβράδυνε νὰ πραγματοποιηθῆ, διότι αἱ ἐπιχειρήσεις ἠρνήθησαν ἐπίμονα νὰ συνεργασθοῦν μετὰ τὸ Κράτος κατὰ τὴν προβλεπομένην ὑπὸ τοῦ νόμου διαδικασίαν καὶ μόλις τὸ 1917 ἐνεκρίθη ὁ Γενικὸς κανονισμός, χωρὶς τὴν σύμπραξιν τῶν, ρυθμίζων τὰ σχετικὰ ζητήματα κατὰ τρόπον ἀρκετὰ προοδευτικόν. Ὁ δεῦτερος σκοπὸς ἐπραγματοποιήθη ἄμεσα διὰ τῆς δημοσιεύσεως πέντε Διαταγμάτων τῆς 20 Ἀπριλίου 1914 ἀφορῶντων τὸ προσωπικὸν τῶν σιδηροδρόμων γραμμῆς μετρικῆς καὶ κανονικοῦ πλάτους.

Εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐργατικῆς συμβάσεως διακανονίζεται διὰ μίαν μεγάλην τάξιν ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐργατῶν ἐξ ὀλοκλήρου κατὰ τὸ πρότυπον τῆς δημοσιούπαλληλικῆς σχέσεως, προηγούμενον, τὸ ὁποῖον ἀργότερα ἐφηρμόσθη κατ' ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ προσωπικὸν ἄλλων ἐπιχειρήσεων κοινῆς ὠφελείας.

κληρωτικὰ διὰ τῶν συμβάσεων τῆς Βασιγκτῶνος κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν διὰ τὸ σύνολον, τοῦ κράτους χειρισθέντος τὰ σχετικὰ προβλήματα διὰ τῆς ἐκεῖ σταλείσης ἀντιπροσωπείας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ι. Σοφianoπούλου, κατὰ τρόπον ἐπιτυχῆ. Ἐς κάμωμεν ὅμως καὶ τὴν ἐξῆς γενικὴν παρατήρησιν ἐπὶ τῆς κατόπιν ἐφαρμογῆς τῶν. Τὰ ἀγροτικὰ κράτη τῆς Εὐρώπης (καὶ τὰ Βαλκανικὰ) τὰς ἐφῆρμωσαν σύντομα καὶ σχετικῶς καλὰ, τὰ βιομηχανικὰ ὅμως βραδέως καὶ φιλόποπτα. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ διεθνοῦς ἀνταγωνισμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκοντο τὰ βιομηχανικὰ κράτη μεταξὺ τῶν καὶ τοῦ τοπικοῦ χαρακτῆρος ποῦ εἶχε ἡ βαλκανικὴ βιομηχανία.

(1) Καὶ αὐτὸ ἐρρυθμίσθη ἀργότερα (1925).

Γ'

ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΝΗ

1) Τὴν ἔλλειψιν διατάξεων σχετικῶν μὲ τοὺς ὄρους ἀσφαλείας καὶ ὑγιεινῆς τῶν ἐργαζομένων, δεικνύουσαν εἰς ποῖον βαθμὸν δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἀσυδοσία τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐπιχειρήσεων ὠθουμένων μόνον ἀπὸ τὸ κίνητρον τοῦ κέρδους μέσα εἰς τὴν δίνην τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, ὑποτασσουσῶν εἰς αὐτὸ κάθε ἄλλην ἀνθρωπιστικὴν σκέψιν ἢ ἀπόψεις συμφερούσας εἰς τὸ σύνολον, κατέστησε καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἰδίας αἰσθητὴν τὸ ἔργον τῆς Ἐπιθεωρήσεως ἐργασίας, ἡ ὁποία ἐκλήθη νὰ ἐπιτεύσῃ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ΓῶΛΔ τῆς 10 Νοεμβρίου 1911 περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργατῶν.

Αἱ περιγράφουσαι τὴν ὑφισταμένην τότε κατάστασιν ἐκθέσεις τῆς εἶναι χαρακτηριστικά. Ἀκόμη καὶ αἱ ἐκθέσεις ἐτῶν μετὰ τὸ 1920 καὶ μέχρι τοῦ 1930 εἶναι δυσάρεστοι. Δὲν ἦσαν ὕλικά καὶ τεχνικά μόνον αἱ δυσχέρειαί τῆς προσαρμογῆς τῶν παλαιῶν ἐγκαταστάσεων εἰς στοιχειώδεις ἐπιταγὰς τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς ἀσφαλείας, οὔτε ἡ συχνὰ ὑπὸ τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπικαλουμένη ἔλλειψις ὕδατος διὰ τὰς ἀνάγκας καθαριότητος τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τοῦ προσωπικοῦ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἡ ἔλλειψις κατανοήσεως ἐκ μέρους αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐπιβλητικῆς ἀνάγκης βελτιώσεων⁽¹⁾. Ἡ ὄψις τοῦ στοιχειώδους αἰσθήματος τῆς καθαριότητος ἦτο τὸ κυριώτερον ἐμπόδιον, κατόπιν δὲ ἡ δυστροπία πρὸς δαπάνην τῶν ἀναγκαίων ποσῶν διὰ τὰς βελτιώσεις αὐτάς, ἐνῶ δι' ἄλλας βελτιώσεις ἄμεσα κατὰ τὴν γνώμην τῆς ἐπιχειρήσεως ἀποδοτικὰς (συμπληρώσεις ἐγκαταστάσεων καὶ ἀνανεώσεις) ὑπῆρχε πάντοτε ἡ δυνατότης τῆς δαπάνης. Ἡ κατάστασις ἦτο τόσοσιν οἰκτρά² ἡ ἀδυναμία δὲ ταχείας θεραπείας ἀκόμη μεγαλύτερα εἰς τὰ βιοτε-

(1) Οὕτω, τὸ τροchioδρομικὸν προσωπικὸν πολλὰ προέβαλεν ἐκάστοτε αἰτήματα βελτιώσεως τῶν ἀπολαυῶν του κλπ., ποτὲ ὅμως δὲν ἐζητοῦσε τὴν ἀντικατάστασιν τῆς χειροκινήτου τροχοπέδης.

χνικά έργαστήρια. Ἐπί κεφαλῆς ὅμως ὄλων τῶν βιομηχανιῶν εἰς ἀθλιότητα εὐρίσκοντο τὰ δημόσια καπνεργοστάσια.

Ἐχρειάσθη λοιπὸν μεγάλη ἐπιμονὴ ἐκ μέρους τῶν κρατικῶν ὀργάνων διὰ νὰ ἐπέλθῃ καλυτέρευσις ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἢ ὅποια καὶ μετὰ πάροδον ἐτῶν ἀπὸ τῆς νομοθετήσεως ἐκείνης πολὺ ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἱκανοποιητικὴ, ἰδίως ὡς πρὸς τοὺς ὅρους ὑγιεινῆς, ἐνῶ προκειμένου περὶ τῶν μέτρων ἀσφαλείας τῆς σωματικῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἐργαζομένου, ἢ ἐκτέλεσις των ὑπῆρξε σχετικὰ ταχύτερα, μάλιστα μετὰ τὸν νόμον (551 τοῦ 1915) περὶ εὐθύνης πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἀτυχημάτων ἐκ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν, διότι ταύτην ἐπέβαλε πλέον τὸ ἄμεσον συμφέρον αὐτῶν τῶν ἰδίων.

Ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου προσδιορίζεται ἤδη ἀπὸ τὰ ὀλίγα τὰ ὅποια εἶπομεν, τὸ ἐκδοθὲν δὲ εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου Διάταγμα «τῆς 25 Ἀπριλίου 1913» (ἄρθρα 30) ἀναπτύσσει ἀναλυτικώτερα τὰς σχετικὰς ἀξιώσεις τῆς πολιτείας, τὰς ὁποίας ὡς ἐλάχιστον πρέπει νὰ πληροῦν οἱ χώροι ἐργασίας καὶ εἰδικὰ οἱ χώροι ἐπεξεργασίας ὀργανικῶν οὐσιῶν, αἱ διαστάσεις τῶν χώρων καὶ ὁ ἀερισμὸς ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀπασχολούμενον ἀριθμὸν προσώπων, ὁ ἀριθμὸς τῶν βοηθητικῶν χώρων, τὰ ζητήματα τῆς ἀπορροφήσεως ἐπιβλαβῶν κόνεων ἢ ἀναθυμιάσεων, τὰ μέτρα διὰ τὴν ἀτομικὴν καθαριότητα τοῦ ἐργάτου ὅπως καὶ διὰ τὴν ὑπάρξιν ἐπαρκῶν καὶ ἱκανοποιητικῶν ἐξόδων καὶ κλιμάκων, καὶ τὰ μέτρα διὰ τὴν πρόληψιν πυρκαϊῶν⁽¹⁾.

2) Τὸ ἔργον ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἰδίου σκοποῦ ὁ νόμος ΔΚΣΤ (4026) τῆς 22 Ἰανουαρίου 1912 περὶ ὄρων ἰδρύσεως καὶ λειτουργίας ἐργοστασίων, καίτοι ἀποβλέπει κυρίως

(1) Σχέδιον εἰδικοῦ Διατ. περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἰκριωμάτων (οἰκοδομῶν), ὑποστάν ἐπεξεργασίαν λεπτολόγον ὑπὸ τοῦ Α. Σ. Ἐργασίας καὶ κατόπιν τοῦ Συμβουλίου τῶν Δημοσίων ἔργων καὶ τοῦ Πολυτεχνικοῦ Συλλόγου, δὲν ἐδημοσιεύθη λόγῳ τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ συσταθέντος Ὑπουργείου Συγκοινωνίας. Ἐδημοσιεύθη ἀργότερα προτάσει τοῦ Ὑπουργείου τούτου, ὡς Δ. τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1919, περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργατῶν εἰς οἰκοδομὰς κλπ. Τὸ σχέδιον εἶχε καταρτισθῆ ἐπειγόντως ἀπὸ τὰ πρῶτα Δ. ὑπὸ τοῦ τμήματος λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτυχημάτων εἰς τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας (κατ' ἀναλογίαν ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἀτυχημάτων συνέβαιναν εἰς αὐτάς)

πρὸς ἄλλους σκοπούς, βάσει τῆς διακρίσεως τῶν ἐργοστασίων εἰς ἐπικίνδυνα, ἀνθυγιεινὰ καὶ ἐνοχλητικά, ἢ ὅποια ἐπιβάλλει ἀνάλογον πρὸς τὰ συμφέροντα ὑγείας τῶν κατοίκων τοποθέτησιν τῶν ἐγκαταστάσεων μόνον εἰς πρόσφορα σημεῖα τοῦ σχεδίου πόλεως ἢ ἔξω αὐτοῦ. Ἡ εἰσήγησις ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου προήλθεν ἐκ τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας (1914) ἡ μηχανολογικὴ καὶ ἠλεκτρολογικὴ ὑπηρεσίαι ὑπήχθησαν εἰς τμήμα τῆς Διευθύνσεως Σιδηροδρόμων τοῦ Ὑπουργείου αὐτοῦ. Ἐκ τούτου τοῦ λόγου εὐρέθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου εἰς χεῖρας τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας. Βέβαιαι δὲν εἶναι συμφέρουσα εἰς μικρόν, πτωχόν Κράτος, ἢ ὑπαρξίς πολλῶν ὁμοειδῶν ὑπηρεσιῶν, ἀλλ' ἡ ἐπιβάρυνσις τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς μὲ πολὺ ἔργον, τὸ ὅποιον δὲν δυνάμεθα ἐδῶ νὰ περιγράψωμεν, ἀφορῶν ἰδίως τὰς ὀλίγας ἀλλὰ μεγίστας ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ ἐν γένει περιβάλλουσα τὰς ὑπηρεσίας αὐτὰς ἀτμόσφαιρα ἀρμοδιότητος δύναται νὰ μὴ ἀφήνη τὸν ἐπαρκῆ χρόνον, ὃ ὅποιος χρειάζεται διὰ τὴν πλήρη καὶ ἱκανοποιητικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, ὅπως πρέπει νὰ τὸν ἀντιλαμβάνωμεθα, πρὶν καὶ σήμερα ἀκόμη περισσότερο, ἀπὸ τὴν βιομηχανικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν πλευράν.

Οὕτως ἢ ἄλλως, λόγῳ τῆς ἀδείας ἐγκαταστάσεως, ἢ ὅποια χορηγεῖται μόνον μετὰ γνώμην προβλεπομένου συμβουλίου, τὸ ὅποιον ἐγκρίνει ἢ ἀπορρίπτει τὰ ὑποβαλλόμενα σχέδια, δύναται νὰ ἐπιτυγχάνεται ἀρτιότης τῶν νέων τοῦλάχιστον ἐγκαταστάσεων ἱκανοποιούσα τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς πρὸς τὰ μέτρα ἀσφαλείας καὶ ὑγιεινῆς τῶν ἐργαζομένων. Ἀπὸ τὸ 1912 δὲ ἕως σήμερον ἔχουν ἰδρυθῆ πλεῖσται καὶ μεγάλαι ἐγκαταστάσεις, ἂν δὲ ἀπὸ τὰς νέας δὲν ἐπιτυγχάνετο τὸ μέγιστον, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μέτρα ἀσφαλείας καὶ ὑγιεινῆς (1), τότε πῶς θὰ ἐπιτυγχάνετο αὐτὸ εἰς τὰς παλαιάς; Οὕτως δὲν θὰ εὐρίσκετο τὸ Κράτος εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ ἔχη ἐγκρίνει διὰ μίαις ὑπηρεσίας του τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς νέου ἐργοστασίου, εἰς τὸ ὅποιον εὐθύς ἀμέσως ὅταν λειτουργήσῃ

(1) Εἰς τὰς ἐκθέσεις τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἐργασίας διὰ τὰ ἔτη 1927—1928, 1931, 1932, 1933 συναντᾷ κανεῖς σχετικὰ παράπονα, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό.

ὄργανον ἄλλης κρατικῆς ὑπηρεσίας ὑποδεικνύει ἐλαττωματικότητας καὶ ἐπιβάλλει τροποποιήσεις (ἴσως ἀδυνάτους πλέον ἢ πολὺ δαπανηράς) καὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιβάλλῃ ποινὰς διὰ τὴν μὴ ἐκτέλεσίν των (1). Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν εἰμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν χωριστάς ὑπηρεσίας τῆς ἰδίας εἰδικότητος ἐπεβάλλετο ἡ πλήρης συνεργασία τῆς μιᾶς μὲ τὰς ἄλλας ἀρμοδίας κατ' οὐσίαν ὑπηρεσίας (βιομηχανίας, ἐργασίας κλπ.), ὥστε τὸ ἔργον νὰ εἶναι πλήρες ἀπὸ ὅλων τῶν συνενδιαφερομένων πλευρῶν (2) καὶ τὸ τεχνικὸν προσωπικὸν ἐπαρκές διὰ τὸν ἔλεγχον.

3) Καὶ αἱ διατάξεις τοῦ Διατάγματος τῆς 20 Δεκεμβρίου 1911 περὶ ἀτμολεβήτων τῶν μονίμων ἐγκαταστάσεων τοῦ ἰδίου Ὑπουργείου ἐνδιαφέρουν ἐδῶ ὡς πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐργαζομένων.

(1) Διὰ μεταγενεστέρων τροποποιήσεων τὸ ἀρχικὸν πλαίσιον τοῦ νόμου ἠρῦνθη περισσότερο πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐργατικῆς προστασίας. Οὕτω, τὸ ἐκτελ. διάταγμα τῆς 15 Ὀκτ. 1922 ἀπαγορεύει τὴν ἴδρυσιν οἰσδῆποτε «μηχανολογικῆς» ἐγκαταστάσεως χωρὶς ἄδειαν, ὥστε ἡ ἄδεια εἶναι ἀναγκαία ὄχι μόνον διὰ τὴν ἴδρυσιν ἐργοστασίων ἀλλὰ καὶ ἐργαστηρίων μηχανοκινήτων. Εἰς τὸ αὐτὸ Δ. τονίζεται (ἄρθρα 2, 14, 25, 28, 29) ἡ ἀξίωσις ὅπως αἱ ἐγκαταστάσεις προστατεύουν τὴν σωματικὴν ἀκεραιότητα τῶν ἐργαζομένων καὶ ἱκανοποιῶν τοὺς ὑγιεινοὺς ὅρους ἐργασίας.

(2) Μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν (1936) ἐπετεύχθη συνεργασία μεταξὺ τῆς ἐφαρμοζούσης αὐτὸν ὑπηρεσίας καὶ τῶν κατ' οὐσίαν οἰκονομικῆν καὶ ἐργατικῆν ἀρμοδιῶν Ὑπουργείων Ἐθνικῆς Οἰκονομίας καὶ Ἐργασίας διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ συμβούλιον μηχαν. καὶ ἠλεκτρ. ἐγκαταστάσεων, τὸ ὁποῖον διεδέχθη τὸ ἀρχικὸν ὑγειοτεχνικὸν συμβούλιον τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῆς Ἐργασίας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὸ ζήτημα τῶν ὄρων ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐγκρίνονται αἱ ἄδειαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ἐλέγχου διαρκούσης τῆς κατασκευῆς. Πῶς οὗτος ἀσκεῖται αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς παρουσίας μελέτης.

Αἱ διατάξεις τοῦ νόμου αὐτοῦ ὑπέστησαν δις τροποποιήσεις τὸ 1922. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου ὑπῆχθη τὸ 1917 εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, τὸ 1922 εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐργασίας καὶ τὸ ἴδιον ἔτος ἐπανῆλθεν ἡ ἀρμοδιότης εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας!

Δ'

ΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Ἐάν ἐξαιρέσωμεν τὰς προστατευομένας κατὰ τῶν ἀτυχημάτων καὶ ἄλλων κινδύνων κατηγορίας ἐργαζομένων (μεταλλευτάς, σιδηροδρομικούς, ναυτιλλομένους), οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὰς λοιπὰς μεταφορικὰς καὶ οἰκοδομικὰς ἐργασίας ἐν περιπτώσει ἀτυχήματος κατὰ τὴν ἐργασίαν τῶν ἑστεροῦντο εἰς τὴν πραγματικότητα πάσης ἀποζημιώσεως διὰ τὴν ἐξ ἀτυχήματος μείωσιν τῆς πρὸς ἐργασίαν ἰκανότητός των καὶ αἱ οἰκογενεαὶ των ἑστεροῦντο ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ τὸ μόνον συνήθως εἰσόδημά των, τὸ ἴδιον δὲ συνέβαινε καὶ ἐν περιπτώσει θανάτου διὰ τὰς οἰκογενεάς των. Οὐτε τὰ ἔξοδα νοσηλείας καὶ φαρμάκων ἢ ἐνδεχομένης κηδείας ἐλάμβανον. Ἦσαν ἀνασφάλιστοι γενικὰ ἀπέναντι ὅλων αὐτῶν κινδύνων. Τὸ πολὺ πολὺ καὶ ἀνάλογα πρὸς τὸν ἀνθρωπισμὸν τοῦ ἐργοδότη ἠδύνατο νὰ ἐλπίζουσαν κάτι ἀπὸ τὴν ἐλεήμονα γενναιοδωρίαν του. Ὑπῆρχε βέβαια ἡ θετικὴ διάταξις (τοῦ ρωμαϊκοῦ Ἀκουιλίου νόμου) περὶ ὑποχρεώσεως εἰς ἀποζημιώσιν ἐκ μέρους αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον ἂν ὁ παθὼν ἢ τὰ ὑπ' αὐτοῦ συντηρούμενα πρόσωπα κατάρθωναν ν' ἀποδείξουσιν ὅτι τὸ ἀδίκημα ὠφείλετο εἰς ὑπαιτιότητα τοῦ ἐργοδότη.

Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀδύνατον ἢ πολὺ δυσχερὲς δι' ἀσθενὲς οἰκονομικὰ καὶ κοινωρικὰ πρόσωπον, ὅπως ὁ ἐργάτης καὶ ἡ οἰκογενεὰ του, δι' αὐτὸ εἶπομεν ὅτι ἑστεροῦντο εἰς τὴν πραγματικότητα πάσης ἀποζημιώσεως. Μία δίκη ἐνώπιον τῶν τακτικῶν δικαστηρίων ἐσήμαινε μακροχρόνιον δαπανηρὸν ἀγῶνα μὲ ὅλους τοὺς κινδύνους ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας εἰλικρινῶν καὶ θαρραλέων μαρτύρων (εἶναι οἱ ἄνθρωποι περὶ τῶν ὁποίων καὶ ἡ μέση κοινὴ γνώμη πάντοτε ἐκφράζεται ὑποτιμητικὰ). Μάρτυρες ὅμως μόνον ἐκ τῶν ἐργαζομένων εἰς τὸν ἴδιον ἐργοδότην συναδέλφων τοῦ παθόντος ἠδύνατο νὰ προσέλθουν, πτωχοὶ κατὰ κανόνα καὶ αὐτοὶ πιεζόμενοι ὅμως εἴτε φοβούμενοι τὴν δυσμένειαν τοῦ ἐργοδότη ἢ καὶ δελεαζόμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἀπεῖχον. Οὕτω δὲ ἡ ὑπόθεσις ἐκρίνετο διὰ ψευδομαρτύρων. Ἡ, τέλος ἐπιπταν εἰς χεῖρας

έκμεταλλευτών συνηγόρων ανάλαμβανόντων έργολαβικά ούτως είπειν τήν υπόθεσιν πρὸς ὄφελός των καί ὄχι πρὸς ὄφελος τοῦ ἀτυχήσαντος (1).

Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους τ' ἀτυχήματα δὲν ἐγίνοντο κἄν ὅλα γνωστά οὔτε εἰς τήν Ἐπιθεώρησιν τῆς Ἔργασίας, ἀφ' ὅτου ἤρχισε νὰ λειτουργῇ, παρὰ μόνον εἰς ἀναλογίαν τοῦ 1/3 ἢ 1/4 τῶν πραγματικῶν συμβαινόντων, διότι οἱ ἐνδιαφερόμενοι καί αἱ οἰκογένειαι τῶν ἀδιαφοροῦσαν διὰ τὰ δικαιώματά των, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς πείρας ἐγνώριζον ὅτι δὲν ἦτο δυλατὸν νὰ ἰκανοποιηθοῦν καὶ ὅτι μόνον μὲ τὸ καλὸ ἔπρεπε νὰ προσπαθήσουν νὰ λάβουν κάτι ἀπὸ τὸν ἐργοδότην, τοῦ ὁποῖου τὰς διαθέσεις ἐφοβοῦντο ἂν προέβαιναν εἰς καταγγελίαν. Ὅπως δὲ ἀνέφερεν εἰς τὴν Βουλὴν ὁ εἰσηγητὴς Ὑπουργός, ὅταν εἰς ἄλλας χώρας πλέον προηγμένας, ὅπου ἡ δικαιοσύνη δὲν ἦτο προσηλωμένη εἰς τοὺς τύπους, ἐνενήντα τοῖς ἑκατὸν τῶν φερομένων ἐνώπιον τῆς Δικαιοσύνης τοιοῦτων ὑποθέσεων ἐχάνοντο, καθένας ἡμπορεῖ νὰ σκεφθῇ τί ἐγίνετο εἰς τὸν τόπον μας.

Καὶ ἡ κατάστασις εἰς τὰς βιομηχανικὰς ἐγκαταστάσεις καὶ εἰς τοὺς χώρους ἐργασίας ἦτο, ὅπως ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, οἰκτρὰ ἀπὸ ἀπόψεως προφυλακτικῶν μέτρων, διότι ὁ ἐπιχειρηματίας ἤρκεῖτο εἰς τὴν εὐθηνὰ ἀποδίδουσαν μηχανὴν καὶ εἰς τὸ ἀντίστροφα μεγαλείτερον κέρδος, ἀδιαφορῶν διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σωματικὴν ἀκεραιότητα τῶν ἐργατῶν. Εἰς μίαν ἔκθεσιν Ἐπιθεωρητοῦ Ἔργασίας τοῦ ἔτους 1913, τοῦ πρώτου ἔτους μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας, ἀναφέρεται ὅτι «ἡ ἔλλειψις νόμου μέχρι τοῦ 1912 προβλέποντος περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἐργάτου εἶχεν ἀποθρασύνει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν πολλοὺς τῶν ἐργοστασιαρχῶν, ὥστε διὰ λόγους κακῶς ἐννοουμένης οἰκονομίας, ἔκαμνον τὰς παραγγελίας τῶν μηχανημάτων μὲ τὴν ρητὴν ἐντολήν, ὅπως ταῦτα μὴ φέρουν προφυλακτικὰ καλύμματα εἰς τοὺς ὀδοντωτοὺς τροχοὺς, οὐδὲ ὅλα τ' ἀλλαχοῦ ἐπιβαλλόμενα ἐξασφαλιστικὰ μέτρα, ἀδιαφοροῦντες ἐντελῶς διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐργατῶν των. Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν μᾶς ἔδωσαν ἀντιπρόσωποι τοῦ μεγάλου ἐργοστασίου Γ. Λοῦτερ ἐπὶ τῇ παρατηρήσει μας διὰ τὴν ἔλλειψιν

(1) Αὐτοὶ δὲν ἔλλειψαν ἀκόμη καὶ μετὰ προστατευτικούς νόμους, π. χ. τὸν Νόμον ΒΩΜΑ περὶ Ταμείου μεταλλευτῶν.

παντός προφυλακτικού μέτρου κατά την ἐγκατάστασιν νέου ἐν Πειραιεὶ κύλινδρομύλου».

Ἡ ἀναγνώρισις ὅθεν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπαγγελματικοῦ κινδύνου ἐπεβάλλετο νὰ γίνῃ καὶ δι' ἄλλους λόγους τοὺς ὁποίους θὰ ἐκθέσωμεν σύντομα (1), καὶ διὰ τὴν βαρβαρότητα τῆς κρατούσης καταστάσεως, ὅπως εἶδαμεν μόλις ἀνωτέρω εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιθεωρήσεως, ἀποδεικνύουσαν καθαρὰ ἐγκληματικὴν ἀμέλειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων τοῦ νόμου περὶ μέτρων ἀσφαλείας τῆς σωματικῆς ἀκεραιότητος τῶν ἐργατῶν.

Ἡ ἀναγνώρισις ὅθεν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπαγγελματικῶν κινδύνων ἦτο ἡ ἀναγκαία καὶ ἄμεσα ἐπιβαλλομένη συμπλήρωσις τοῦ νόμου αὐτοῦ.

Ἡ σύγκρουσις, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἡ προπαρασκευὴ καὶ ἡ ὑποβολὴ τοῦ σχετικοῦ νομοσχεδίου, μεταξὺ τῶν νέων καὶ τῶν παλαιῶν ἀντιλήψεων ἦτο ὀξυτάτη (2). Καὶ εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον (3) καὶ εἰς τὰς ἐντύπους ἢ μὴ διαμαρτυρίας τῶν βιομηχα-

(1) Διότι ἔχουν διατυπωθῆ ἐν πλάτει εἰς τὰ πρακτικὰ τοῦ Α. Σ. Ἐργασίας, εἰς τὴν εἰσηγητικὴν ἔκθεσιν ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου καὶ κατὰ τὰς συζητήσεις εἰς τὴν Βουλὴν, ἰδίως εἰς τὰς ἀγορεύσεις τοῦ Εἰσηγητοῦ Ὑπουργοῦ καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς εἰσηγητικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς.

(2) Περὶ τῶν ἀντιλήψεων ἀκόμη τοῦ ἔτους 1906 ὡς πρὸς τὴν προ-στασίαν τῶν ἐργατῶν μαρτυρεῖ ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις ἡ προτασσομένη εἰς πρότασιν νόμου τοῦ Φ. Νέγρη, διὰ δευτέραν φοράν ὑποβληθεῖσαν τὴν 15 Δεκεμβρίου 1906 εἰς τὴν Βουλὴν «περὶ νοσηλείας καὶ συντάξεως τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἄνω τῶν 25 ἐργατῶν».

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁ εἰσηγητῆς θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ ἀντικρούσῃ ἀντιρρήσεις τοῦ τότε πρῶτουπουργοῦ, κατὰ τὰς ὁποίας «ἡ πρότασις μεριμνᾷ περὶ τῶν ἐργατῶν τῆς βιομηχανίας, παρείδεν ὅμως τοὺς ἀγροτικούς πληθυσμούς, δυναμένους εἰς τὸ μέλλον ν' ἀπαιτήσουν καὶ οὗτοι τὰ αὐτὰ εὐεργετήματα καὶ νὰ παράσχουν ὡς ἐκ τούτου πράγματα εἰς τὸ κράτος».

(3) Ἡ δημοσιογραφικὴ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας βιασιότατῃ ἐξεπροσώπετο ἰδιαίτερα καὶ συστηματικὰ ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας «Ἐστία» καὶ «Ἐμπρός» ἔφθασε δὲ τὸ ὕψιστον σημεῖον τὰ ἔτη 1914 καὶ 1915, ἐξ ἀφορμῆς ἀπεργιῶν καὶ τῆς ὑποβολῆς τῶν νομοσχεδίων περὶ σωματείων καὶ περὶ εὐθύνης εἰς ἀποζημίωσιν διὰ τ' ἀτυχήματα. Ἄρθρα μὲ τίτλους «Πρόσκλησις εἰς ἀμυναν», Μεταφρασμένα κακουργήματα (ὁ νόμος περὶ χρόνου ἐργασίας εἰς τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει νεαρὸν τέρας, τὸ πρεσβύτερον ἦτο ὁ περὶ Κυριακῆς ἀργίας!), Ν' ἀναθεωρηθῇ ἡ ἐργατικὴ νομοθεσία; Ὅλους τοὺς κώδωνας κτλ., ἀποτελοῦν δεῖγμα τῆς σχετικῆς ἀρθρογραφίας. Κατ' ἀνάγκην καὶ

νικῶν συλλόγων εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὰ τόσον δρώντα παρ' ἡμῖν παρασκήνια, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα κινοῦνται ἐπιτυχέστερα μόνον οἱ δυνατοὶ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ. Μόνον εἰς ὀλίγιστα ἄλλα προγραμματικά σημεῖα τῆς νέας καταστάσεως κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ἢ σύγκρουσις ἀντιλήψεων τὴν ὑπερέβη εἰς ὀξύτητα, ἐννοοῦμεν π. χ. τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 17 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 περὶ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως λόγῳ δημοσίας ἀσφαλείας (ἀγροκτῆματα!), τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 107 τοῦ ἰδίου Συντάγματος περὶ γλώσσης, τὴν πολιτικὴν τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, τὸ νομοσχέδιον τῆς ἐξαγορᾶς τῶν μετοχῶν τῶν σιδηροδρόμων Π. Α. Συνόρων καὶ τῆς κρατικοποιήσεώς των.

Τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπαγγελματικοῦ κινδύνου, ἢ ὁποῖα ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὸν Ἕλληνα νομοθέτην, ἀκολουθήσαντα τὸν βραδυποροῦντα ἐν σχέσει μὲ ἄλλας χώρας (πρῶτῃ Γερμανία 1867, κατόπιν Αὐστρία, Βέλγιον, Ἰταλία, Δανία) γάλλον νομοθέτην τοῦ 1898, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ἐνῶ ἕως τότε ὁ παθὼν ἐβαρύνετο μὲ τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως τοῦ συνδέσμου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μεταξὺ τοῦ ἀτυχήματος τοῦ πταίσματος τοῦ ἐργοδότη, ἐφεξῆς τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως ἐπιπτεν εἰς βάρος τοῦ τελευταίου, ὀφείλοντος ν' ἀποδείξῃ τὸν δόλον τοῦ ἐργάτου, ἤτοι ὅτι τὸ ἀτύχημα ὀφείλεται εἰς πρόθεσιν τοῦ ἐργάτου, ὥστε καὶ τὸ τυχηρὸν ἀτύχημα γεννᾷ δικαίωμα πρὸς ἀποζημίωσιν.

Τὴν θεωρητικὴν οὐσιαστικὴν βᾶσιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἀναπτύσσουν ἐπαρκῶς αἱ ἐκθέσεις (ἴδε ὑποσημ. προηγ. σελίδος), πρέπει δὲ νὰ ἀναζητηθῇ αὕτη μόνον μέσα εἰς τὴν σύγχρονον ἀντίληψιν περὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ ὄχι εἰς τὰ βᾶθη τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου ἢ τῶν ἀστικῶν νόμων. Ὁ ἐθισμὸς⁽¹⁾ πρὸς τοὺς κινδύνους ποῦ περιβάλλουν ἀπὸ πρῶτας τὸν ἐργαζόμενον,

ἢ ὑπεράσπισις τῶν ἐργατικῶν νόμων ἐγένετο εἰς ἀνάλογον τόνον, πάντοτε ὅμως χαμηλότερον, διότι τὸ ἐπαγγελματικὸν συμφέρον τῆς ἐφημερίδος τὸν συνεκρατοῦσε, πλὴν μιᾶς ἐφημερίδος τῆς «Νέας Ἑλλάδος». Ὁ ἡμερήσιος τύπος τῶν ἐτῶν 1909 ἕως 1915 παρουσιάζει γενικὰ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἐργοδοτικὰς ἰδίως ἀπόψεις ἐπὶ τῆς τότε ἐργατικῆς πολιτικῆς.

(1) Τὸ ἔντυπον ὑπόμνημα τοῦ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου Σύρου χαρακτηρίζει ἀρχικὰ τὸ ἐπιχειρήμα τοῦτο ὡς «ἄξιον ἀπαθανατισμοῦ».

ὁ ὁποῖος τὸν κάμνει νὰ μὴ βλέπη τὸν κίνδυνον, ἡ πραγματικὴ ἀντίληψις ὅτι ὁ ἐργοδότης πρέπει νὰ ἔχη τὸ βᾶρος τῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὴν παθούσαν ἐργατικὴν δύναμιν μέσα εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων ποῦ χρησιμοποιεῖ, ὅπως βαρύνεται μὲ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν βαθμιαία φθειρομένων μηχανῶν του, καὶ ἡ ἀντίληψις τέλος ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς δὲν ἐξασφαλίζεται εἰς τὸν παθόντα ὅ,τι θὰ ἐπετύγχανε διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ κοινοῦ δικαίου ἂν ἀπεδείκνυε τὸ πταῖσμα τοῦ ἐργοδότη, δηλ. ὀλόκληρον τὸ διαφέρον, ἀλλὰ μέρος μόνον τῆς ἀκεραίας ἐργατικῆς ἀμοιβῆς. Οὕτω, δηλ. τὸ Κράτος ἐμφανίζεται ὡς συμβιβαστής, ἐπιδιώκων εἰρηρικὴν ἀνθρωπινὴν λύσιν, ἀποφευγομένων τῶν δικαστικῶν ἀγώνων. Δι' αὐτὸ καὶ ἀποκλείει εἰς τὸν παθόντα τὴν ὁδὸν τοῦ κοινοῦ δικαίου, ἡ ὁποία ἐνδεχομένως θὰ ἐμποροῦσε νὰ τοῦ δώσει ὀλόκληρον τὸ διαφέρον. Καὶ ἡ τάσις αὐτὴ τῶν συμβιβαστικῶν ἀπόψεων παρατηρεῖται ὄντως εἰς τὸν ἑλληνα νομοθέτην.

Τὸ νομοσχέδιον ὑποβλήθην εἰς τὴν Βουλὴν τὴν 24 Νοεμβρίου 1913, ἐδημοσιεύθη ὡς νόμος τοῦ Κράτους ὑπ' ἀριθ. 551 τῆς 31 Δεκεμβρίου 1914. Ἡ σκέψις τοῦ ἀρμοδίου Τμήματος τοῦ Ὑπουργείου ἐστρέφετο περὶ τὴν ἴδρυσιν Ταμείου ἀποζημιώσεως διὰ τὰ ἀτυχήματα ἐργατῶν μόνον τῶν ἐργοστασίων, ἔχοντος ὡς πόρον συνεισφοράς τῶν ἐργοδοτῶν. Κατόπιν ὑπεβλήθη καὶ ἄλλο σχέδιον ἐκ μέρους βουλευτοῦ εἰς τὸ Α. Σ. Ἑργασίας. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον διαβιβασθὲν εἰς αὐτὸ ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου σχέδιον, ὀφειλόμενον εἰς τὴν σχηματισθεῖσαν ὀριστικὴν ὑπουργικὴν γνώμην, ὅτι ἀπὸ μερικῶν ἀπόψεων (κυρίως διότι ἐνόμιζε συμφερότερον ν' ἀφήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τοῦ νόμου εἰς τὰ τακτικὰ δικαστήρια ἐξ ὀλοκλήρου), προτιμητέον ἦτο δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἀρχὴν τὸ σύστημα τοῦ γαλλικοῦ νόμου τῆς 9 Ἀπριλίου 1898, ἐγκριθὲν μετ' ἐπεξεργασίας τοῦ Α. Σ. Ἑργασίας, ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀμετάβλητον, πλην μιᾶς προσθήκης διατυπωθείσης ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸν ἐντὸς τῆς Βουλῆς, ἡ ὁποία ἀπέτέλεσε τὴν τελευταίαν τετάρτην παράγραφον τοῦ ἄρθρου 16. Εἶναι ἡ μόνη ὑποχώρησις ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὰς ἐπικρίσεις, αἱ ὁποῖαι διετυπώθησαν ἐναντίον τοῦ νομοσχεδίου, στρεφομένας καὶ κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ νομοσχεδίου, εἰδικὰ δὲ κατὰ τῆς εὐθύνης τοῦ ἐργοδότη ἐν περιπτώσει ἀμελείας τοῦ ἐργάτου.

Ἐστρέφοντο ἀπ' εὐθείας ἢ ἔμμεσα κατὰ τῆς ἀρχῆς, ἐπικαλούμενοι τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλιστικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ταμείων, ὅπως π. χ. ἡ Γαλλικὴ Caisse nationale, ἢ ἀφοροῦσαν τὸν βαθμὸν τῆς ἀμελείας καὶ τὰ εἶδη αὐτῆς καὶ ἐπεζητοῦσαι νὰ ἐξαιρεθῇ ἢ περιπτώσιν τῆς ἀμελείας. Ἡ ἀποδοχὴ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν θὰ ἐσήμαινε κατ' οὐσίαν παραμονὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ νομικοῦ καθεστῶτος.

Αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ συζητήσεις καὶ εἰς τὸ Α. Σ. Ἐργασίας καὶ εἰς τὴν Βουλὴν ἦσαν ἐκτενεῖς, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἔγινε ἡ ἀνωτέρω ὑποχώρησις, πρωτότυπος εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ ἀρκετὰ προσεκτικὴ, ὥστε νὰ μὴ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος. Διὰ τῆς προσθήκης ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ἡ ἀμέλεια (1) κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μείωσιν τῆς ἀποζημιώσεως μέχρι τὸ πολὺ τοῦ ἡμίσεος, ἀλλ' ἡ ἔννοια τῆς ἀμελείας περιωρίζεται εἰς συγκεκριμένην περίπτωσιν καθοριζομένην σαφῶς διὰ τῆς διατάξεως.

Αἱ κυριώτεραι ἐκ τῶν ἀντιρρήσεων (π. χ. τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων Βιομηχάνων καὶ Βιοτεχνῶν) ἦσαν αἱ ἑξῆς: αἱ μικραὶ ἐπιχειρήσεις δὲν θ' ἀνθέξουν εἰς τὰ βάρη τοῦ νόμου· ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐδῶ ἀσφαλιστικοὶ ὀργανισμοὶ εἰς τοὺς ὁποίους νὰ προσφύγῃ ἡ Βιομηχανία· ὅτι δὲν δύνανται οἱ ἐργοδότες νὰ βελτιώσουν περισσότερο τὴν θέσιν τῶν ἐργατῶν, ὅτι θὰ καταστραφοῦν χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν παρηγορίαν τοῦλάχιστον ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν ὠφέλησε τοὺς ἐργάτας. Ὁ γερμανός, ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑπόμνημά του, ὅταν παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ ἐνδύματός του κηλίδα, μελετᾷ πρῶτα τὴν χημεῖαν καὶ ἔπειτα προβαίνει εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῆς κηλίδος (!)

Ἄλλοι δὲ σύλλογοι βιομηχάνων ἐχαρακτήριζαν τὸ νομοσχέδιον ὡς ἀποτελοῦν δήμευσιν τῆς περιουσίας παντός ἐργοδότη, προσθέτοντες, ὅτι ματαιοπονεῖ τὸ Κράτος προσπαθοῦν νὰ λάβῃ μέτρα κατὰ τῆς μεταναστεύσεως, ἀφοῦ τὸ Α. Σ. Ἐργασίας κατεργάζεται νόμους διὰ τῶν ὁποίων ἀθρόα εἶναι πλέον ἡ ἔξοδος ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

(1) Κατὰ γαλλικὴν στατιστικὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης 50 - 68% τῶν ἀτυχημάτων προήρχοντο ἀπὸ αἰτίαν ἄγνωστον, ἢ αἰτίαν ἀπροσδιόριστον, 15 - 20%, ἀπὸ πταῖσμα τοῦ ἐργάτου καὶ 12 - 20% ἀπὸ πταῖσμα τοῦ ἐργοδότη.

Ὁ πρῶτος καὶ σοβαρώτερος τῶν βιομηχανικῶν συνδέσμων διευθυνόμενος ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀπὸ τοὺς πλέον μορφωμένους καὶ ἱκανωτάτους βιομηχάνους—ἐπιχειρηματίας, ἐκπροσώπους τῶν ἀντιλήψεων περὶ τῆς ἀνάγκης ἐκβιομηχανισμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ συνεπεῖς πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν αὐτὰς μέχρι τοῦ σημείου νὰ κηρύσσωνται κατὰ τῆς μεταναστεύσεως (εὐθνή ἐργασία), ὡς συγκεκριμένον αἴτημα ἔθετε τὴν σύνδεσιν τοῦ νομοσχεδίου μετὰ τὴν ψήφισιν ἀναλόγου νομοσχεδίου περὶ ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως καὶ συστάσεως ταμείων νοσηλείας κατὰ τὰ κρατοῦντα εἰς Γερμανίαν καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκ τῆς λειτουργίας δὲ αὐτῶν νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου, ἐπιδικῶν οὕτω νὰ κερδίσῃ χρόνον διὰ τῆς ἀναβολῆς τῆς ψηφίσεως ἢ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νομοσχεδίου. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδισεν, ὅταν βραδύτερον ἐπεδιώχθη ἡ ψήφισις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου περὶ κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, τὴν ὀντίδρασίν τῶν, φανεράν καὶ κρυφῆν, πρωτοστατουσῶν τῶν Τραπεζῶν.

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ φόβοι τῶν ἦσαν μάταιοι, ὅτι διὰ τῆς ἀσφαλίσεως τῶν εἰς ἰδιωτικοὺς ὀργανισμοὺς ἐζησφαλίσθησαν ἐπαρκῶς καὶ ὅτι καὶ χωρὶς αὐτῆν ἡ βιομηχανία οὐδεμίαν βλάβην ὑπέστη, τοῦταντίον ἠνδρώθη καὶ ὁ ἐκβιομηχανισμὸς τῆς χώρας δὲν ἐμποδίσθη ἀπὸ τοῦ νὰ προαχθῇ.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν ἦτο ἐντελῶς ἱκανοποιημένη ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ νόμου. Διεμαρτύρητο διὰ τοῦ τύπου καὶ δι' ὑπομνημάτων τῆς κατὰ τῆς καθιερώσεως τῆς ἀποζημιώσεως, ὡς συστήματος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πρότυπον τοῦ γαλλικοῦ νόμου δεχομένου συντάξεις ἀναλόγους πρὸς τὸ ποσοῦν τοῦ μισθοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν μικρῶν ἀποζημιώσεων τοῦ νόμου, αἱ ὁποῖαι ὄντως ἔφθαναν τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον ἔδιδον τ' ἄλλα κράτη.

Ἡ πραγματικὰ ὑπερβολικὴ μικρότης τοῦ ποσοῦ ἐδικαιολογήθη τότε ἀπὸ πολιτικὴν σκοπιμότητα, προκειμένου νὰ εἰσαχθῇ ὁ νέος αὐτὸς θεσμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐφαρμογῆς του, ἡ δὲ μὴ χορήγησις συντάξεων, ἀλλ' ἀποζημιώσεως λόγῳ ἐλλείψεως ἀσφαλείας περὶ τὴν συνεχῆ χορήγησίν τῶν.

Αἱ θεμελιώδεις διατάξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ νόμου ταυτίζονται κατὰ τὸ πλεῖστον μετὰ τὰς διατάξεις τοῦ γαλλικοῦ, ἐκ τοῦ ὁποῦ καὶ ἐλήφθησαν, πλὴν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν διαδικασίαν τῆς δηλώσεως ἐκ μέρους τῶν ἐργατῶν περὶ τοῦ ἀτυχήματος, τὴν

δικονομικήν διαδικασίαν καὶ τ' ἀσφαλιστικά μέτρα διὰ τὴν φερεγγυότητα τοῦ ἐργοδότη, μέτρα ἀναγκαιότερα ἐκεῖ λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ γαλλικὸς νόμος δὲν ἐχορηγοῦσεν ἀποζημιώσεις ἀλλὰ συντάξεις. Ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ ζήτημα τῆς φερεγγυότητος προκειμένου περὶ μικροῦ ἐργοδότη ἐνεφάνιζε κινδύνους διὰ τὸν παθόντα καὶ τοῦτο ἦτο μειονέκτημα. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ διατύπωσις, ὡς πρὸς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀμελείας τοῦ ἐργάτου, ζήτημα ρυθμισθὲν πρωτότυπα ὡς εἴπομεν καὶ τοῦ δόλου τοῦ ἐργοδότη πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξομοιώνει ὁ νόμος τὴν περίπτωσιν ἀτυχήματος ἐπελθόντος εἰς ἐργασίαν ἢ ἐπιχειρήσιν εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐτηρήθησαν αἱ διατάξεις περὶ τῶν ὄρων ἀσφαλείας ἢ ἔνεκα τῆς μὴ τηρήσεως τούτων⁽¹⁾. Διὰ τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἀφήνεται εἰς τὸν παθόντα τὸ ἐκλεκτικὸν δικαίωμα ν' ἀσκήσῃ τὴν ἀξίωσιν ἐκ τοῦ νόμου ἢ τὴν ἀξίωσιν ἐκ τοῦ κοινοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Ἡ παραγραφή ὀρίζεται τριετῆς, πλὴν ἂν ὁ ἐργοδότης δὲν ἔκαμε τὴν ἐμπρόθεσμον δήλωσιν τοῦ ἀτυχήματος, ὅποτε ἰσχύει ἡ κοινὴ παραγραφή. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἐξαιρετικὴ διάταξις ὠδήγησε κατὰ τὴν πράξιν εἰς πολλὰ ἄτοπα καὶ ἐκβιαστικὰ ἐνεργείας.

Ὁ νόμος συνεπλήρωσεν ἓνα μεγάλο κενὸν τῆς νομοθεσίας μας, ἀπετέλεσε σημαντικὴν πρόοδον ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων καὶ ἦρεν ἀπὸ τὸ μέσον τῆς κοινωνίας μίαν ἀδικίαν, ἡ ὁποία συχνὰ ἐγίνετο εἰς βάρος ἀπροστατεῦτων μελῶν τῆς καὶ τῶν οἰκογενειῶν των, ἐμίωσε τὴν πικρίαν ποῦ ἠσθάνοντο χάνοντες ἀναίτια τὸ στήριγμα τῆς ζωῆς των καὶ πέραν αὐτοῦ ἀδυνατοῦντες νὰ εὑρουν τὸ δικαίον των, διὰ τῆς παροχῆς εἰς αὐτοὺς τοῦ αἰσθήματος μεγαλειτέρας ἀσφαλείας εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ κοινωνικὴ εἰρήνην ἐνισχύθη. Σήμερα, ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἀκεραία πλέον ἔχει μεταγ-

(1) Ὁ Σύνδεσμος τῶν Ἑλλήνων βιομηχάνων κλπ. εἶχε ζητήσει τὴν πλήρη διαγραφὴν αὐτῆς τῆς διατάξεως. Ἐπίσης τὴν διαγραφὴν τοῦ πλείστου τῆς πρωτοτύπου διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ II (δικαίωμα παντός μέλους ἐργατικῆς ἐνώσεως ἢ ἰδιώτου ὅπως καταθέτῃ ἐνὸρκως ἐνώπιον τοῦ Εἰρηνοδίκου διὲ γνωρίζει ἐπὶ ἐργατικοῦ ἀτυχήματος). Τοῦτο διότι δὲν ἐθεωροῦσε σκόπιμον νὰ ἐπιδεικνύεται δι' ἐπίσημου νομικῆς φρασεολογίας εἰς τοὺς ἐργάτας, ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ συνεταιρίζεσθαι καὶ συνασπίζεσθαι ἐπιτρέπεται νὰ μεταβληθῇ παρ' ἡμῖν εἰς νομικὸν ἐξαναγκασμόν. Ἐξ ἄλλης πλευρᾶς εἶχε ζητηθῆ εἰς τὴν Βουλὴν ὅπως ἐξαιρεθῇ τῆς εὐθύνης ὁ ἐργοδότης ἰδίᾳ οἰκοδομῆς, ἀλλὰ τὸ αἴτημα ἀπερρίφθη.

γιοθῆ, ἐπεκταθεῖσα ἐν μέρει καὶ εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ἀσθενεῖας, εἰς τὸν θεσμόν τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, οὕτω δὲ καὶ τὸ πεδῖον ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου αὐτοῦ εἶναι σχετικὰ μικρόν (1).

Αἱ κατόπιν ἐπενεχθεῖσαι τροποποιήσεις εἰς τὸν νόμον αὐτὸν εἶναι ἀσήμαντοι, ἀφορῶσαι κυρίως τὰ ποσὰ τῶν ἀποζημιώσεων αἱ ὁποῖαι προσηρμύσθησαν κατὰ καιροὺς εἰς τὴν μείωσιν τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος.

2) Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργον ἀσφαλιστικῆς πολιτικῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ περίοδος τῶν ἐτῶν 1909—1917, καταρρίψαν τὰς προκαταλήψεις τῆς κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐξερχομένης τοῦ στενοῦ ἀστικισμοῦ ἑλληνικῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι χωρὶς τὴν ἐξύψωσιν τῶν καρδιῶν καὶ σκέψεων ποῦ ἐξεκόλαψεν ἡ μετὰ τὸ Γουδι πολιτικὴ κατάστασις, δὲν θὰ κατενικῶντο τόσον σύντομα.

Ἡ εὐχέρεια τῆς δι' ἀλληλοβοηθητικῶν σωματείων καὶ ταμείων τοῦ νόμου 281 (ἴδε ἀνωτέρω) ἀλληλοβοηθητικῆς ὀργανώσεως τῶν μισθωτῶν δὲν ἔδωκε πραγματικοὺς σοβαροὺς καρποὺς ὅσον τότε ἠλπίζετο. Περιορίσθη εἰς ἀτελῆ καὶ ἀραιὰν ὀργάνωσιν στοιχειώδους ἱατρικῆς περιθάλψεως. Πολὺ ἀργότερα τὸ Κράτος θ' ἀνεπλήρωνε ριζικὰ ὡς πρὸς τοῦτο τὸ ἄτομον (κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις). Ὁ σημαντικώτατος, οὕτω, τῶν κινδύνων καὶ κοινωνικώτερος εἰς πλῆθος συνεπειῶν ἀλλὰ καὶ πολυπλοκώτατος εἰς ὀργάνωσιν ἐκ ποικίλων λόγων, ἦτοι ὁ ἐκ τῆς ἀσθενεῖας, δὲν ἐσημείωσε καμμίαν πρόοδον διαρκούσης τῆς περιόδου αὐτῆς. Τοιαύτην ἀσφάλισιν μόνον ἐπιχειρήσεις μεγάλαι (σιδηροδρομικαί, τραπεζικαὶ καὶ μία μεταλλευτικὴ) εἶχαν ὀργανώσει διὰ τὸ προσωπικόν των ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, λόγῳ τοῦ συμφέροντος τῆς ἐκμεταλλεύσεώς των καὶ οἰκονομικῆς ἐπαρκείας.

(1) Τὸ γαλλικὸν ἐπίθετον *professionel* ἐπαγγελματικός, σημαῖνον τὸ ἀνήκον εἰς ἓνα ἐπάγγελμα ἢ σχετιζόμενον μὲ ἓνα ἐπ., προστιθέμενον εἰς τὸν ὄρον *risque*—κίνδυνος—ἢ *maladie*—ἀσθένεια, δίδει τὴν ἔννοιαν κινδύνου ἢ ἀσθενεῖας, ποῦ ὑπάρχει ὀργανικὰ μέσα εἰς τὴν φύσιν, τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐπαγγέλματος. Καθαρώτερα φαίνεται αὐτὸ (σχολικὸν παράδειγμα) εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀσθενεῖας π.χ. μολυβδίασις τῆς «τυπογραφίας». Ὁ γαλλικὸς ὄρος εἶναι ὄντως ἐξαιρετικὰ δηλωτικὸς ἐκείνου τὸ ὁποῖον θέλει νὰ ἐκφράσῃ.

3) Ἡ σημασία τῶν κινδύνων τῆς ἀνεργίας ἔκτοτε δὲν εἶχε διαφύγη τὴν προσοχὴν τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Ἐκλίνε τοῦτο μάλιστα πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν συστήματος παρεμφεροῦς πρὸς τὸ λεγόμενον σύστημα τῆς Γάνδης, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ ὀργάνωσις παρέμενε μὲν εἰς τὰς ἐνδιαφερομένας τάξεις, ἀλλὰ εἰς τὴν διοίκησιν συμμετεῖχαν καὶ οἱ Δῆμοι συνεισφέροντες εἰς τὰς δαπάνας τῆς ἀσφαλίσεως αὐτῆς ἀνάλογα τῶν ποσῶν βοηθημάτων τὰ ὅποια δίδουν αἱ ἐργατικαὶ ὀργανώσεις. Ποῖος ἑλληνικὸς δῆμος ὅμως θὰ ἦτο ἱκανὸς διὰ τοιοῦτον ἔργον; (1) Ἄλλ' αἱ ἐπακολουθήσασαι περιπλοκαὶ τῆς χώρας καὶ ἡ σκέψις ὅτι τὸ θέμα, αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἐξαιρετικὰ λεπτόν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ ἱκανοποιητικὴν λύσιν, εἰμὴ μόνον συνδυασμένα μετὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς εὐρέσεως ἐργασίας τῶν ἀνέργων ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς ρυθμίσεώς του (2).

(1) Μετὰ τὸν ὀργανωτὴν καὶ ἐμπυχωτὴν τοῦ συστήματος αὐτοῦ L. Varlez Γεν. Γραμματέα τῆς Association internationale pour la lutte contre le chômage, εὐρίσκετο τὸ τμήμα εἰς πύκνῃ ἀνταλλαγῇ ἀντιλήψεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος.

(2) Τὰ ζητήματα μέχρι σήμερον παραμένουν ἄλυτα, ἡ ἐπιχειρηθεῖσα δὲ (1931) λύσις τοῦ δευτέρου (διὰ τοὺς ἐργάτας ξηρᾶς) δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐπιτυχοῦσα. Ἀφειτηρίαν τοῦ μέτρου ἀπετέλεσεν ἡ πολὺ ἐνωρίτερον (Νόμος 2270 τῆς 1 Ἰουλίου 1920) κυρωθεῖσα διεθνὴς σύμβασις τῆς Βασιγκτῶνος περὶ ἀνεργίας καὶ αἱ δι' αὐτῆς ἀναληφθεῖσαι ὑποχρεώσεις τοῦ Κράτους. Τὸ Ταμεῖον καπνεργατῶν ἀντεμετώπισε καὶ τὰ δύο ζητήματα περισσότερον ὀργανωμένα, ἀλλὰ ἡ κρίσις τοῦ καπνοῦ ὠδήγησεν αὐτὸ εἰς ἀδιέξοδον.

Ε'

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΑΜΟΙΒΗΣ

1) Κρατικὰς ἐπεμβάσεις σχετικὰς μὲ τὸ ποσὸν τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς δὲν συναντῶμεν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν. Ἐξαιρέσει κανεὶς τὰ πάγια μισθολόγια τῶν παραχωρησιούχων σιδηροδρομικῶν ἐπιχειρήσεων καθωρισμένα ὑπὸ τῶν ἰδίων (1), ἡ ἐργατικὴ ἀμοιβὴ διεκανονίζετο ὑπὸ μόνων τῶν ἐπιχειρήσεων ἢ ἀργότερα κατόπιν διαπραγματεύσεων, αἱ ὁποῖαι πολλάκις κατέληγαν εἰς ἀπεργίαν, λυομένας συμβιβαστικὰ συνήθως διὰ τὴν περίοδον αὐτὴν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ κράτους μὲ βελτιώσεις ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων. Ἡ προχωροῦσα δὲ σωματειακὴ ὀργάνωσις δίδει βαθμιαία εἰς τὰς συνεννοήσεις τὸν χαρακτηρὰ συλλογικῶν μισθολογιακῶν συμφωνιῶν ἐκτεινομένων εἰς ὅλα τ' ἀπασχολούμενα κατὰ κλάδον πρόσωπα ἑνὸς βιομηχανικοῦ κέντρου. Οὕτε καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀμοιβὴν τῶν ἐργατῶν οἰκιακῆς βιομηχανίας (2) σημειώνεται καμμία ἐπέμβασις.

2) Ὡς πρὸς τὸν τρόπον ὅμως τῆς καταβολῆς τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς ἡ περίοδος 1909—1919 ἐκαινοτόμησεν οὐσιωδῶς διὰ τῆς τάξεως τὴν ὁποῖαν ἐπέβαλεν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐργοδοτικὴν αὐθαιρεσίαν τῶν προηγουμένων χρόνων, ὅπως ἐπίσης καὶ διὰ τῆς ταχυτέρας καὶ εὐθηνότερας ἐκδικάσεως τῶν διαφορῶν ποῦ προκύπτουν μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν. Δύο νόμοι σχετίζονται μὲ τὰ θέματα αὐτά.

Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ νόμος ΔΛ' περὶ πληρωμῆς τῶν ἡμερο-

(1) Ὁ ἄνωθεν δι' ἐπεμβάσεως τοῦ Κράτους καθορισμὸς τῶν ἐγένετο μετὰ τὸ 1925.

(2) Ἀποδίδει ὀρθὰ ὁ νόμος 2868 τοῦ 1922 διὰ τοῦ ἀρθροῦ 2 τὸν ὄρον Travail à domicile, Hansindustrie, Home-work. Εἶναι τὸ σύστημα ἐργασίας, ὅπου οἱ κίνδυνοι ὑλικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐργάτου καὶ τῆς ἐργατικῆς ἰδίως καὶ τῆς υγείας τῶν εἶναι οἱ μεγαλύτεροι· ἡ ἀγγλικὴ ἔκφρασις Sweating system μόνη δίδει δυσάρεστον προαίσθημα δι' αὐτὴν. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους ὡς πρὸς τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐξεδηλώθη ἀλλαχοῦ πολὺ ἔνωρίς.

μισθίων τῶν ἐργατῶν καὶ περὶ τῶν μισθῶν τῶν ὑπηρετῶν καὶ ὑπαλλήλων (τίτλος ἀρκετὰ κακότεχνα διατυπωμένος) τῆς 24 Ἰανουαρίου 1912 καὶ ὁ νόμος ΓβΟΔ τῆς 31 Δεκεμβρίου 1911 περὶ ἐκδίκασεως τῶν μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν διαφορῶν περὶ πληρωμῆς ἐργατικῶν μισθῶν καὶ ἡμερομισθίων. Εἰς ἐκτέλεισιν τοῦ πρώτου ἐξεδόθη ἀρκετὰ οὐσιῶδες ἐκτελεστικὸν διάταγμα τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1912.

Τὸ κείμενον καὶ τῶν δύο νόμων εἶχεν ὑποβληθῆ ὡς μία ἐνιαία πρότασις νόμου ἐκ μέρους δύο βουλευτῶν τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1911, ἐγένετο ὅμως δακτὴ ὑπὸ τῆς Βουλῆς μόνον κατὰ τὸν πρῶτον ἡμισυ (καταβολὴ μισθῶν), τὸ δεύτερον δὲ ὑπεβλήθη κατόπιν ὡς νομοσχέδιον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης. Ἡ οὐσιωδεστάτη ὅμως διάταξις ἢ προστεθεῖσα εἰς τὴν ἀρχικὴν πρότασιν μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς καὶ ἀφορῶσα τὴν ὑποχρεωτικὴν πρὸ τῆς λήξεως καταγγελίαν τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἀποκρουσθεῖσα κατηγορηματικὰ ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, ὡς ὑπερβολικὰ ριζικὴ, δὲν ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς Βουλῆς (1).

3) Ὡς πρὸς τὸν πρῶτον νόμον. Διὰ τὴν λήψιν τῶν μέτρων τοῦ νόμου τούτου τὰς βαρυτέρας ἀφορμὰς ἔδωκεν ἡ ἐργασία εἰς τὰ μεταλλεῖα. Ἐκ τῶν περιπτώσεων τὰς ὁποίας ἀναφέρει τὸ ἄρθρον 3 τοῦ νόμου, ὅπου ἀπαριθμοῦνται αἱ μὴ ἐπιτρεπόμεναι

(1) Ἡ ἐξαφνικὴ ἀπόλυσις τοῦ μισθωτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐργοδοτοῦ δημιουργεῖ διὰ τὸν πρῶτον τόσον ὀλεθρίας οἰκονομικὰς συνεπείας λόγῳ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ τῆς ἀνυποψίας (σχεδὸν θὰ ἔλεγε κανεὶς εἶναι ἐπίθεσις ἐξ ἐνέδρας) ἀλλὰ καὶ ἀντίστροφα χωρὶς ἔγκαιρον εἰδοποίησιν ἐγκαταλείψει τῆς ἐργασίας ἀπὸ τὸν μισθωτὸν ἔχει ἐπιζημίους συνεπείας διὰ τὸν ἐργοδότην. Διὰ τοῦτο αἱ νομοθεσίαι τῶν πολιτισμένων χωρῶν ἐπρονόησαν ὅπως ἡ σύμβασις ἐργασίας μὴ λύεται αἰφνιδιαστικὰ ἀλλὰ μετὰ προθεσίαν ἀνάλογον πρὸς τὸν χρόνον ὑπηρεσίας τοῦ μισθωτοῦ. Ἀργότερα (νόμος 2112 τῆς 18 Μαρτίου 1920), ἐρρυθμίσθη καὶ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὡς πρὸς τοὺς ἰδιωτικοὺς ὑπαλλήλους διὰ διατάξεων (τῆς 16 Ἰουλίου 1920) αἱ ὁποῖαι ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ οἰκιακοὺς ὑπηρετάς. Πάντως ἡ νομοθεσία μας, ὅπως καὶ ἄλλαι, παρουσιάζουν τὸ κενὸν τῆς ἐλλείψεως κυρώσεων διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἐργασίας ἀπὸ τὸν μισθωτὸν. Ἀλλὰ καὶ ἡ βαρῦτης τῶν συνεπειῶν εἶναι ἀσύγκριτὰ πολὺ μεγαλυτέρα εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀπολύσεως τοῦ μισθωτοῦ.

κρατήσεις ἐκ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὁποῖου εἴδους καταχρήσεις εἰς βάρος τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐργαζομένων ἤθελε νὰ καταστείλῃ ὁ νομοθέτης.

Τοῦναντίον τὸ ἄρθρον 2 προνοεῖ διὰ τὴν καταστολὴν ἀταξιδῶν, ποῦ ἀφοροῦν ὅμως μόνον τὴν κατὰ χρόνον καὶ τόπον τάξιν πληρωμῆς τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας. Τὸ ἄρθρον 3 ἐπομένως εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέρον, ὡς ὀριστικὰ ἴσχυσε μετὰ δύο τροποποιήσεις καὶ συμπληρώσεις τὰς ὁποίας ὑπέστη διὰ τοῦ νόμου 185 τῆς 29 Μαρτίου 1914.

Αἱ περιπτώσεις αὐταὶ διὰ τῶν συνεχῶν, προστριβῶν τὰς ὁποίας προεκάλουν, ἀπόρροιαί τῆς παλαιότερας ἀπεριορίστου παντοδυναμίας τῶν ἐργοδοτῶν, ἐδηλητηρίαζαν μόνιμα τὴν ἐργατικὴν σχέσιν. Ἀφοροῦν δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐπιβαλλόμενα πρόστιμα, τὰς καταβολὰς εἰς ταμεῖα, τὰ ὁποῖα διεχειρίζετο ἀνεξέλεγκτα ὁ ἴδιος, τὰς συνδρομὰς ἢ ὀφειλὰς εἰς συνεταιρισμοὺς καταναλώσεως, τὸ ἀντίτιμον τροφίμων ἢ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης παρεχομένων ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη.

Αὐτὰ τὰ τέσσαρα σημεῖα, δυνάμενα νὰ προκαλοῦν ἄδικον μείωσιν τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς, ὑποπτευόμενος ὁ νομοθέτης ἐκ τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος, ζητεῖ νὰ τὰ ρυθμίσῃ κατὰ τρόπον προληπτικὸν καὶ ἐξυπηρετικὸν τῶν μισθῶν καὶ τῆς ἐπιθυμητῆς καλῆς σχέσεως τῶν δύο μερῶν. Ὑποπτεύεται οὕτω τὴν αὐθαιρεσίαν, ὡς πρὸς τὸ αἷτιον καὶ τὸ ποσὸν τοῦ προστίμου καὶ τὴν συχνότητα τῆς ἐπιβολῆς του, ὡς καὶ τὴν τύχην τῶν τελικὰ εἰσπραττομένων ποσῶν. Ἐπίσης ὑποπτεύεται τὰς κρατήσεις διὰ τὸν σχηματισμὸν πόρων ὑπὲρ ταμείων χάριν μὲν τοῦ προσωπικοῦ, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα διαχειρίζεται μόνος ὁ ἴδιος ὁ ἐργοδότης ἢ ὀργανά του. Ὅμοίως δυσπιστεῖ πρὸς τὰς ἀναγκαστικὰς εἰσφορὰς χάριν συνεταιρισμῶν καταναλώσεως. Τέλος, καὶ αὕτη εἶναι περίπτωσις συναντωμένη τότε κυρίως εἰς τὰς μεταλλευτικὰς ἐπιχειρήσεις, δυσπιστεῖ διὰ κρατήσεις γενομένας δι' ἀντίτιμον τροφίμων καὶ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης παρεχομένων ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἢ ὀργάνων του, πολλάκις προστατευομένων τοῦ ἰδίου εἴδους ἐκμεταλλευτῶν, εἰς τιμὴν ὑπ' αὐτῶν αὐθαίρετα ὀριζομένην (ἢ γαλλικὴ ἐργατικὴ κραυγὴ διὰ τὴν κατάργησιν τῶν *Escompts*!).

Ἀντιμετωπίζων τὰς ἐνδεχομένας ἐλλείψεις φραγμῶν κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ἐργοδότη, ὁ νόμος ἐπιβάλλει διὰ τὸ πρῶτον δημοσιότητα καὶ ἐμφανῆ εἰς ὅλους κανονισμὸν, διὰ τὸ δεύ-

τερον συμμετοχήν τῶν ἐργαζομένων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τὰ μείου, διὰ τὸ τρίτον συγκατάθεσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, διὰ τὸ τέταρτον ἔλεγχον τῶν τιμῶν βάσει τῶν τιμῶν χονδρικοῦ ἐμπορίου καὶ ἄδειαν χορηγούμενην μετὰ ἔρευναν τῶν ὑπαρχόντων ὄρων διὰ Διατάγματος⁽¹⁾.

Δὲν εἰμποροῦσεν ὁ νομοθέτης νὰ ἀποκλείσῃ ἐντελῶς τὴν δυνατότητα τοιούτων προμηθειῶν, αἱ ὁποῖαι πράγματι ἐνεφάνιζαν συχνὰ αἰσχροκέρδειαν τοῦ ἐργοδότηου ἢ τῶν ὑποτακτικῶν του προσώπων ἀπέναντι τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὕφισταμένου πολὺ μετὰ τὴν προμήθειαν τὰς κρατήσεις τοῦ ἀντιτίμου, τὰς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐλέγξῃ. Διότι ὑπῆρχον περιπτώσεις ὅπου ἐπεβάλλετο σύστημα τοιαύτης ἐξευρέσεως τῶν μέσων διατροφῆς καὶ ἄλλων εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, ὅπως εἰς ἀπομακρυσμένας ἐπιχειρήσεις, π. χ. μεταλλεῖα καὶ ἄλλας.

Τὸ ἄρθρον δεύτερον ἐπέβαλε τὴν ἐντὸς τοῦ καταστήματος καὶ ἐντὸς τῶν ἐργασίμων ὠρῶν καὶ καθ' ὠρισμένα διαστήματα εἰς κυκλοφοροῦν νόμισμα (ὄχι εἰς εἶδος!) καταβολὴν τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς. Διὰ τοῦ τελευταίου ὄρου ἀπαγορεύεται τὸ σύστημα truck, διὰ τῶν ἄλλων ἀποφεύγονται καταχρήσεις διαπραττόμεναι εἰς βάρος τοῦ ἐργαζομένου.

4) Ὡς πρὸς τὸν δεῦτερον νόμον⁽²⁾.

Καθαρὰ δικονομικὸς νόμος αὐτός, ἀπήλλαξε τὰς διαφοράς, αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἀντικείμενον ἀξιώσεις περὶ πληρωμῆς ἡμερομισθίων ἢ μισθῶν ἢ ἄλλης ἀποζημιώσεως ὀφειλομένης εἰς συμβάσεις περὶ παροχῆς ἐργασίας, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπερβαίνουν ὠρισμένον ποσὸν (δρχ. 100 κατὰ τὴν τότε πρώτην διατύπωσιν τοῦ νό-

(1) Π. χ. τὸ διάταγμα τῆς 8 Ἰουνίου 1916, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπετράπη εἰς 8 κατονομαζόμενας μεταλλευτικὰς καὶ βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις τοιαύτη ἄδεια ὑπὸ τοὺς ὄρους τοῦ διατάγματος.

(2) Ὡς πηγὰς τοῦ νομοσχεδίου ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεσις ἀναφέρει τὰς διατάξεις περὶ τῶν γαλλικῶν Conseils de prud'hommes, τὰς διατάξεις τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ τῶν Gewerbegerichte καὶ ἰδίως τοῦ αὐστριακοῦ νόμου περὶ μικροδιαφορῶν, βάσει τοῦ ὁποίου εἶχε συνταχθῆ ὁ νόμος τῆς Κρητικῆς Πολιτείας τοῦ 1900 περὶ μικροδιαφορῶν. ἠύχαριστεῖτο νὰ τὸν ἀναφέρῃ συχνὰ ὁ τότε πρωθυπουργός. Ἐνῶ ὅμως αἱ δύο αὐταὶ νομοθεσίαι δέχονται ὡς διαιτητὴν συλλογικὸν ὄργανον μὲ τὴν συμμετοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν, ὁ Ἕλλην νομοθέτης ὥρισεν ὡς τοιοῦτον τὸν εἰρηνοδίκην, καὶ ὀρθὰ νομίζομεν.

μου μεταβληθὲν ἐπανελημμένα κατόπιν), ἀπὸ τοὺς χρονοφθόρους καὶ δαπανηροὺς δικονομικοὺς κανόννας καὶ ὁδοὺς καὶ ὑπῆγαγεν αὐτάς εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Εἰρηνοδίκου.

Ἡ ἀπλοποίησης αὐτὴ ἀπετέλεσεν ἀνακούφισιν σημαντικὴν διὰ τὸν ζητοῦντα τὸ δίκαιόν του μισθωτόν. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ νόμου εἶναι ἐνδιαφέρουσα διὰ τοὺς ὁπωσδήποτε γνωρίζοντας τὴν πρακτικὴν τῆς πολυδαίδαλου καὶ ἀτέρμονος διαδικασίας τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, τὸν πονηρὸν καὶ ἐξεζητημένον ἑκατέρωθεν χειρισμὸν τῶν διατάξεων τῆς, τὴν προσπάθειαν ἔξοικωτικῆς κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐφαρμογῆς τῶν. Ὁ νόμος αὐτὸς ἀποπνέει πνεῦμα ἀπλότητος, συμπαθείας (ἐπανελημμένα συμβουλαὶ πρὸς τὸν Εἰρηνοδίκην διὰ συμβιβαστικὰς λύσεις) φιλαλληλίας καὶ ἐνδιαφέροντος (συμβουλαὶ πρὸς ἀμεροληψίαν καὶ καθοδήγησιν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν), πρακτικότητος (συστάσεις πρὸς ταχεῖαν λύσιν τῆς διαφορᾶς ἐάνεῖναι δυνατὸν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν), χορηγίας ἐλευθερίας κρίσεως εἰς τὸν Εἰρηνοδίκην καὶ ἐξουσιοδοτήσεώς του νὰ παραβῆ καὶ ρητὰς διατάξεις (μάρτυρες, ἐκτίμησις ὁμολογίας, ἀκρόασις μαρτύρων ἐξαιρετέων), βραχύτητος προθεσμιῶν ἢ ἐλλείψεως τοιούτων, ἰσχύος τῶν λοιπῶν δικονομικῶν διατάξεων . . . ἐφ' ὅσον μόνον δύνανται νὰ συναρμολογηθοῦν πρὸς τὴν ὅλην οἰκονομίαν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς νέας διαδικασίας (1).

5) Αἱ συζητήσεις εἰς τὴν Βουλὴν ὑπῆρξαν ζωηραὶ κυρίως ἐπὶ τοῦ δευτέρου αὐτοῦ νόμου, δὲν ἀφοροῦσαν ὁμως τόσοσιν τὰς

(1) Σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας δικονομικαὶ διατάξεις τῆς πρὸ τοῦ Αὐγούστου 1909 ἐποχῆς εἶναι: α) αἱ διατάξεις τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου (ἄρθρ. 646) καὶ τῆς Πολιτ. Δικονομίας (ἄρθρ. 940), κατὰ τὰς ὁποίας κηρύσσονται προνομιούχοι ἐν περιπτώσει πτωχεύσεως τοῦ ἐργοδότη ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν του δι' ἓνα μῆνα πρὸ τῆς πτωχεύσεως, β) οἱ περιορισμοὶ γενικῆς φύσεως τῆς κατασχέσεως κινητῶν, εἰσαχθέντες διὰ τοῦ ἄρθρου 885 (παντὸς ἰδιώτου ὀφειλέτου, εἰδικώτερον ἐργαλεῖα κλπ. τεχνιτῶν, χειροτεχνῶν ἀφεύκτως ἀναγκαῖα ἐργαλεῖα) τῆς Π. Δικονομίας, γ) ὁ νόμος ΓΤΜΒ τῆς 9 Μαρτίου 1909 περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς κατασχέσεως καὶ τῆς ἐκχωρήσεως τῶν 2/3 τῶν ἀπολαυῶν τῶν ἐργατῶν, χειροτεχνῶν ὑπηρετῶν καὶ ὑπαλλήλων. Πληρεστέρα εἶναι ἢ διατύπωσις τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν νόμον 4694 τῆς 10 Μαΐου 1930 δ) τέλος ὁ νόμος ΒΩΜΑ περὶ ταμείων τῶν μεταλλευτῶν εἶχεν ἐπιβάλλει ἐνωρίτερον ἀπὸ τὸν ΓΤΜΒ τὸ ἀκατάσχετον τῶν μισθῶν τῶν μέχρι τῶν 4/5.

διατάξεις αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἐχαρκτηρίσθη ὡς μὴ ἀποτελῶν πα-
ραχώρησιν εἰς τοὺς ἐργάτας, ὡς μὴ δυνάμενος ἐπομένως νὰ
θεωρηθῆ ὡς περιέχων ἐργατικὴν προστασίαν, ἀλλὰ διετύπωναν
μομφὴν διὰ τὸν ἀποσχισμὸν τῶν διατάξεων ποὺ συνεκρότησαν
τὸν πρῶτον νόμον (περὶ πληρωμῆς μισθῶν κλπ.) καὶ ἰδιαιτάτα
διὰ τὴν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης ἀποδιδομένην πεί-
σμονα ἀντίδρασιν καὶ τὴν λόγῳ αὐτῆς ἀπόρριψιν τῆς διατάξεως
περὶ καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας. Καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς
Κυβερνήσεως, καίτοι ἄλλα φρονῶν, ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ἀδιαλ-
λαξίας τοῦ συναδέλφου του, ὑποσχόμενος ὅτι μὲ τὸν καιρὸν ὁ
νόμος θὰ γίνῃ καλύτερος.

6) Ἐνδιαφέρουσαι καὶ πρόδρομοι γενικωτέρου μεταγενεστέ-
ρου νόμου (τοῦ 1928) εἶναι αἱ περὶ ἀδειῶν διατάξεις τῶν κανο-
νισμῶν τοῦ προσωπικοῦ ἔξωτ. Ὑπηρεσίας τῶν Σιδηροδρόμων
τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1916 ἐξασφαλίσασαι εἰς τοὺς σιδηροδρομι-
κοὺς ὑπαλλήλους, τεχνίτας καὶ ἐργάτας ἀδείας ὠρισμένης διαρ-
κειάς μετὰ πλήρων ἀποδοχῶν⁽¹⁾.

ΣΤ'

ΤΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

1) Ἀπὸ τὸ μικρὸν τμήμα Δημοσίας Οἰκονομίας τοῦ Ὑπουρ-
γείου Ἐσωτερικῶν ἐγεννήθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀνεπτύ-
χθησαν κατ' ἐφαρμογὴν τῶν νεωτέρων ἀντιλήψεων περὶ τῆς ἀπο-
στολῆς τοῦ Κράτους ἐν σχέσει μὲ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, αἱ
ὑπηρεσίαι αἱ ὁποῖαι διὰ τοῦ νόμου ΓΨΝΔ τῆς 28 Ἀπριλίου 1910
ἀπετέλεσαν τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας, Ἐμπορίου καὶ Βιομηχα-
νίας, μετονομασθὲν βραδύτερον (1911) εἰς Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς
Οἰκονομίας. Κατὰ τὸ ἄρθρον 9 ἐδ. ιγ' τοῦ νόμου αὐτοῦ εἰς τὴν
ἀρμοδιότητα τοῦ νέου Ὑπουργείου «ὕπαιγεται καὶ ἡ φροντίς
περὶ τῆς καθόλου βιομηχανικῆς ἐργασίας ἐπομένως ἡ μέριμνα
περὶ διακανονισμοῦ τῶν σχέσεων ἐργοδότη καὶ ἐργάτου, ἡ μέ-
ριμνα πρὸς ἐπίτευξιν ὑγιεινῶν συνθηκῶν βίου καὶ ἐργασίας τῶν
ἐργατῶν, ἡ μελέτη περὶ προστατευτικῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας,

(1) Περὶ τῶν ἀδειῶν μετ' ἀποδοχῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῆς πολιτικῆς
ὡς πρὸς τὸ σιδηροδρομικὸν προσωπικόν Ἴδε Σπ. Κορώνη: «Ἡ δημοσία
ἐπιχειρήσις ἐν Ἑλλάδι», «Τὰ πρῶτα 25 ἔτη τῶν Σ.Ε.Κ.», Ἀθήναι, 1941,
σελ. 125 καὶ σελ. 99—119.

ἦτοι περὶ κανονισμοῦ καὶ περὶ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας . . . . ἢ σύστασις, ὀργάνωσις καὶ διοικήσις ἀλληλοβοηθητικῶν τῶν ἐργατῶν ταμείων, ἢ ὀργάνωσις καὶ ἐποπτεία ἀλληλοβοηθητικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν ἐργατικῶν ἐνώσεων, συνεργατικῶν ἐταιρειῶν καὶ ἢ ἐκτέλεσις τῆς νομοθεσίας περὶ ἐργασίας καὶ ἐργατῶν».

Αἱ ἀρμοδιότητες αὐταὶ ὑπήχθησαν εἰς ἓν τῶν γραφείων τοῦ συσταθέντος διὰ τοῦ ἰδίου νόμου τμήματος Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας. Κυρίως λόγοι ἀδυναμίας περὶ τὴν συμβιβαστικὴν ἐκπροσώπησιν τῶν ἐργοδοτικῶν καὶ ἐργατικῶν ἀυφερόντων, ἦτοι μὲ ἄλλας λέξεις ἐλλείψεως κατανοήσεως τῶν φιλεργατικῶν ἀντιλήψεως τῆς νέας καταστάσεως ἀπὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον (τοῦ προϊσταμένου τοῦ τμήματος) ἐπέσπευσαν τὴν ἀπόσχισιν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1911 (διὰ τοῦ νόμου Γ'ΑΒ' τῆς 12 Νοεμβρίου 1911) τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ γραφείου αὐτοῦ, καὶ τὴν συγκρότησιν αὐτῶν εἰς αὐτοτελὲς τμήμα, τὸ τμήμα ἐργασίας καὶ κοινωνικῆς προνοίας.

Ἡ ἀρμοδιότης του ὑπῆρξεν ἡ ἴδια σχεδόν, ὅπως ὠρίζετο εἰς τὸν ἀρχικὸν νόμον, μὲ μίαν προσθήκην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ τμήμα θὰ εἶχεν ὡς ἔργον καὶ τὴν μελῆτην προληπτικῶν μέτρων καὶ τὴν ἐπέμβασιν πρὸς λύσιν διαφορῶν μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν, πηγαζουσῶν ἐκ τῆς συμβάσεως ἐργασίας. Ἡ διατύπωσις αὐτῆ μόνη ἐγκλείει τὰ σπέρματα προγράμματος περιλαμβάνοντος τὰ σχετικὰ μὲ τὰς ἐργατικὰς συγκρούσεις προβλήματα, ἦτοι τὴν πρόληψιν τῶν ἀπεργιῶν, τὴν συνδιαλλαγὴν καὶ τὴν διαιτησίαν, ὡς μέσων λύσεως τῶν ἀπεργιῶν.

Τὸ ἔργον μὲ τὸ ὅποιον εἶχεν ἐπιφορτισθῆ τὸ γραφεῖον, καὶ κατόπιν τμήμα, ἐργασίας ἐξετελεῖτο ἀπὸ τὸ προσωπικόν του, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἓνα τμηματάρχην, ἓνα γραμματέα καὶ ἓνα γραφέα. Ἀπὸ τὸ 1912 δι' εἰδικῶν διατάξεων (ἄρθρ. 21—23) τοῦ νόμου ΔΚΘ τῆς 24 Ἰανουαρίου 1912 περὶ ἐργασίας γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων, συνεστήθη τὸ σῶμα τῆς ἐπιθεωρήσεως τῆς Ἐργασίας, συγκροτηθὲν ἀπὸ δύο Ἐπιθεωρητὰς (βαθμοῦ Τμηματάρχου) καὶ δύο ἐπόπτας (βαθμοῦ γραμματέως), τῶν δύο τελευταίων προσληφθέντων μὲ διαγωνισμόν βάσει εἰδικοῦ Διατάγματος τῆς 24 Ἰουλίου 1912, κανονίζοντος τ' ἀπαιτούμενα μορφωτικὰ τῶν προσόντα. Ὁ ἀριθμὸς τοῦ προσωπικοῦ τοῦ τμήματος ὡς καὶ

τῆς Ἐπιθεωρήσεως παρέμεινεν ἀμετάβλητος μέχρι τοῦ 1917 (1). Ὁ ἴδιος νόμος ἀνέθεσε «τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ποσοστατευτικῶν τῶν ἐργατῶν νόμων εἰς τε τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα καὶ εἰς τὸ νεοσυγκροτούμενον δι' αὐτοῦ εἰδικὸν σῶμα τῆς ἐπιθεωρήσεως τῆς ἐργασίας».

Ἐξηρέθη κατ' ἀνάγκην τεχνικὴν ἢ ἐργασία τῶν μεταλλευτῶν καὶ τῶν σιδηροδρομικῶν (καὶ ἐκ παλαιότερων διατάξεων ἢ ἐργασία ἐπὶ τῶν πλοίων) τῶν ὁποίων ἢ ἐπίβλεψις παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν εἰδικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἐπίσης (ἄρθρον 23), καθώρισεν εἰς βασικὰς διατάξεις τὰ δικαιώματα τῶν Ἐπιθεωρητῶν καὶ Ἐποπτῶν καὶ τὸ δικαίωμα ἐγκλήσεως ἐκ μέρους τῶν τῶν παραβάσεων τῶν ἐργατικῶν νόμων. Τὸ λεπτομερὲς ἐκτελεστικὸν Δ' τῆς 24 Ἰουλίου 1912 ὥρισεν εἰς διατάξεις 16 ἄρθρων τὰ γενικὰ καὶ εἰδικὰ καθήκοντα τῶν ἀποτελούντων τὸ σῶμα (2), ὡς καὶ τὰς, ὑποχρεώσεις τῶν ἀστυνομικῶν καὶ διοικητικῶν ὀργάνων, ὅπως συντρέχουν τὸ ἔργον τῶν πρώτων, διὰ δὲ τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα εἰδικώτερα ὅπως συμπληροῦν τὸ ἔργον ἐκείνων.

Ὡς σκοπὸς τῶν ἐπιθεωρήσεων καθορίζεται ἡ ἐξακρίβωσις καὶ ἡ ἄρσις εἰς τοὺς τόπους ἐργασίας καταστάσεως ἢ συνθηκῶν ἀντικειμένων εἰς τοὺς προστατευτικοὺς τῶν ἐργατῶν νόμους, καθιερώνεται δὲ ἡ ὑποχρέωσις πρὸς τήρησιν κατὰ ἡμερολογιακὴν τάξιν βιβλίου ἐπιθεωρήσεων βάσει τοῦ ὁποίου ὑποβάλλονται δὲ τὸ ἐτος ἐκθέσεις πεπραγμένων εἰς τὸ τμήμα ἐργασίας, συντασσόμεναι καθ' ὠρισμένην τάξιν στοιχείων (ἄρ. 16 τοῦ Δ.). Πέρα τούτων, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὑποχρέωσις, ὅπως κάμνουν διαλέξεις εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις «πρὸς ὑποβοήθησιν αὐτῶν ἐν τῇ κατανοήσει τῶν ὑπὲρ αὐτῶν τεθειμένων νομικῶν διατάξεων». Καὶ ἡ διάταξις αὕτη ἐτηρήθη.

Τὸ ὅτι εἰς μικρὸν χρονικὸν διάστημα εἰσῆχθη ἡ νομοθεσία τὴν ὁποίαν ἴδομεν καὶ ἤρχισε βαθμιαία νὰ ριζώνη καὶ νὰ ἐφαρμόζεται εἰς τόπον γυμνὸν ἀπὸ ἀπόψεως ἐργατικῆς προστασίας, στερούμενον καὶ τῶν στοιχειωδεδστάτων ἀνθρωπιστικῶν

(1) Τὸ 1917 τὸ σῶμα ἐπιθεωρήσεως ἐργασίας ἀπετελεῖτο ἀπὸ 10, τὸ 1934 ἀπὸ 37 ἐπιθεωρητῶν καὶ ἐπόστας, εἶχε δὲ καθιερωθῆ ἢ κατὰ γεωγραφικὰς περιφερείας κατανομή αὐτῶν διὰ Δ. τῆς 24 Ἰουλίου 1912.

(2) Εἰς ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν ἐνήχθη καὶ ὁ ἐπιθεωρητῆς μεταλλείων διὰ τῶν ἐφαρμογῶν τῶν ἐργατικῶν νόμων εἰς τὰ μεταλλεῖα.

διατάξεων, όπου κάθε σχετικόν μέτρον έχαρακτηρίζετο τότε ως «όθνηιον», παρά τας δυσκολίας τής εφαρμογής της, αποτελεί ένα σταθμὸν ἄξιον προσοχῆς. Τὰ ἔτη ἀπὸ τὸ 1912 καὶ ἐφεξῆς εἰμποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἔτη συνεχίσεως δυσχερῶν προσπαθειῶν ἐπὶ ἀγνώστου ἐδάφους πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς, τὴν ὁποίαν κατέστησαν δυσχερεστέραν αἱ συνεχεῖς πολεμικαὶ περιπέτεια (1912 καὶ ἐφεξῆς) κατόπιν δὲ καὶ ὁ ἐρχομὸς τῶν προσφύγων. Ἄλλη δυσχέρεια προήρχετο ἀπὸ τὸ καθυστερημένον τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποσοτικὰ τὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῆς νομοθεσίας, λόγῳ τῆς τότε ἰδίως ἀριθμητικῆς ἀνεπαρκειᾶς τῶν εἰδικῶν ὀργάνων (1).

Μάλιστα ἀπὸ ἀπόψεως ἐφαρμογῆς τὸ ἔδαφος ἦτο ἀπροετοίμαστο κατὰ τοῦτο, ὅτι πραγματικαὶ ἐπαγγελματικαὶ ὀργανώσεις δὲν ὑπῆρχαν. Αἱ ὀλίγαι ὅπωςδῆποτε ὑπάρχουσαι, καὶ αὐταὶ ἀπαιδαγώγητοι μὲ τὸ βλέμμα ἐστραμμένον πρὸς τὴν ἐκάστοτε κυβέρνησιν, διεξήγαν ἀγῶνα ἀναγνωρίσεως τῶν ἐκ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν, ἀρνούμενων τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι εἰς τοὺς ἐργάτας τῶν. Οὕτω, τὰ ἔτη 1909—1915 πρέπει ταυτόχρονα νὰ θεωρηθοῦν ὡς χαρακτηριζόμενα ἀπὸ τὰς προσπάθειάς διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ ἐργοδοταὶ περὶ τοῦ δικαιώματος τῶν μισθωτῶν, ὅπως ἐκπροσωποῦνται ὁμαδικὰ ἀπὸ τὸ σωματεῖόν των, τὸ ὁποῖον οἱ ἐργοδοταὶ ἐχαρακτήριζαν ὡς μεσότοιχον, ὡς διατάρασσον τὰς ἕως τώρα ἀγαθὰς σχέσεις τῶν δύο μερῶν.

Διὰ τοὺς σαφεῖς αὐτοὺς ἐν γένει λόγους τῶν ὁποίων δὲν χρειάζεται εὐρυτέρα ἀνάπτυξις, ἡ διοίκησις συνήνητησε τὰ πρῶτα ἔτη μεγάλης δυσκολίας εἰς τὸ ἔργον τῆς, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα ἀφοροῦσαν τὰς ὑπαρχούσας ἐγκαταστάσεις ἐργοστασίων (π.χ. μέτρα ὑγιεινῆς εἰς κτίρια παλαιά!) καὶ ἐργαστηρίων (πτωχεῖα ὑλικῶν μέσων!) ἢ προϋπέθεταν ἐξακρίβωσιν ὠρισμένων στοιχείων (πιστοποίησις ἡλικίας!), περιπτώσις, ὅπου πλέον καὶ τὸ συμφέρον τῆς ἐπιχειρήσεως ἀντιδροῦσεν, ὅπως π.χ. χρησιμοποίησις ἀσθενεστερῶν (εὐθηνωτέρων) ἐργατικῶν δυνάμεων. Τὸ τελευταῖον ἀφορᾷ ὀλόκληρον τὴν νομοθεσίαν περὶ προστασίας τῶν γυναικῶν, νεαρῶν προσώπων καὶ παιδιῶν, ὅπου

(1) Εἰς τὴν ἐκθεσὶν τῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ ἔτους 1920 γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀδιαφορίας τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς μεγάλης βραδύτητος περὶ τὴν ἐκδοσὶν τῶν ἀποφάσεων τῶν ποινικῶν δικαστηρίων διὰ τὰς παράβάσεις τῶν ἐργατικῶν νόμων.

ἄλλως τε ἐχρειάζετο καὶ κάποιος γραφειοκρατικός μηχανισμὸς διὰ τὸν ἔλεγχον. Περὶ τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν ἐλέχθησαν ἀνωτέρω περισσότερα.

Καὶ ἐν τούτοις γενικὰ αἱ πρῶται ἐκθέσεις ἐπιθεωρήσεως ὅπως τοῦ ἔτους 1913 δὲν ἦσαν τόσον δυσοίωνοι ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀπὸ τὴν γενομένην ἔκτοτε ἐπ' αὐτῶν κριτικὴν τοῦτο ἄσχετα πρὸς τὴν διάφορον ἀντίληψιν τὴν ὁποίαν παρατηρεῖ κανεὶς εἰς τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον συντάκτην τῶν ἐκθέσεων.

2) Ἐνας διοικητικὸς θεσμὸς, ὁ ὁποῖος εἰσηχθῆ μαζὺ μὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ τμήματος καὶ διὰ τοῦ ἰδίου νόμου, εἶναι ὁ τοῦ Ἀνωτάτου συμβουλίου ἐργασίας, συγκροτηθέντος ἀπὸ 32 μέλη, ἦτοι μόνιμα μέλη, ὡς ἀρμόδιοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, καθηγηταὶ Πανεπιστημίου καὶ εἰδικοί περὶ τὰ κοινωνικοοικονομικὰ ζητήματα καὶ μέλη, ἀντιπρόσωποι τῶν ἐνδιαφερομένων, ἦτοι βιομηχάνων, ἐμπόρων καὶ ἐργαζομένων. Τὰ μέλη τῆς πρώτης κατηγορίας ἦσαν 9, τῆς δευτέρας 10 ἐργοδοταὶ καὶ 10 ἐργαζόμενοι· ἐπίσης συμμετεῖχαν αὐτοῦ καὶ τρεῖς βουλευταί.

Ἔργον τοῦ Α. Σ. Ἐργασίας ἦτο : α) Ἡ μελέτη ἐπὶ θεμάτων ἀναγομένων εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν. β) Ἡ ὑπόδειξις τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς βελτίωσιν τῶν ὄρων τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἐργατῶν. γ) Ἡ γνωμάτευσις ἐπὶ τῶν σχεδίων ἐργατικῶν νόμων καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐργατικῶν νόμων (ἐκτελεστικά διατάγματα).

Τὸ Α. Σ. Ἐργασίας συνήρχετο δις τοῦ ἔτους εἰς τακτικὴν σύνοδον ἢ καὶ ἐκτάκτως. Καὶ τὸ ὑπερβολικὰ πολυμελὲς αὐτὸ συμβούλιον, καίτοι δυσκολομεταχειρίστον λόγῳ τῆς συνθέσεως καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι πολλὰ μέλη αὐτοῦ (ἀντιπρόσωποι ἐργοδοτῶν καὶ μισθωτῶν) εἶχαν τὴν κατοικίαν των μακρὰν τῆς πρωτεύουσας, ἐν τούτοις προσέφερε κατὰ τὰ ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι τοῦ 1915 πολλὰς καὶ καλὰς ὑπηρεσίας.

Δὲν ἐπρόκειτο, ἐπομένως, περὶ ἑνὸς κοινοῦ ὑπηρεσιακοῦ συμβουλίου, ἀλλὰ περὶ ὀργανισμοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖον πλὴν τοῦ συνήθους γνωμοδοτικοῦ ἔργου ἐπὶ ζητημάτων ἐκτελέσεως τῶν ἐργατικῶν νόμων ἐζητεῖτο καὶ εὐρυτέρα πρωτοβουλία καὶ γενικωτέρας φύσεως συνδρομὴ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναπτύξεως μιᾶς ὀρθῆς ἐργατικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς. Καὶ ὁ ζήλος διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ ἦτο ζωηρός. Πρὸγ. ἢ ἐργασία του ἐπὶ τοῦ σχεδίου

περί συμβάσεως ἐργασίας καὶ ἐπὶ τοῦ σχεδίου περὶ τῆς εὐθύνης πρὸς ἀποζημίωσιν διὰ τ' ἀτυχήματα ἐργασίας. Δι' αὐτὸ καὶ τοῦ εἶχε ἀποδοθῆ εἰς εὐρύτερους κύκλους τὸ ὄνομα «τὸ Κοινοβούλιον τῆς Ἐργασίας».

Ὡς πρὸς τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν πρέπει νὰ ἐξαρθῆ ἰδιαιτέρα ἢ ἐπεξεργασία τὴν ὁποῖαν ἔκαμε δι' ἐπιτροπῆς τοῦ ἐπὶ σχεδίου νόμου περὶ συμβάσεως ἐργασίας, καταρτισθέντος ὑπὸ τοῦ Τμήματος βάσει τῶν διατάξεων τοῦ ἐλβετικοῦ κώδικος, εἰς τὸ ὅποιον ὅμως ἔδωκεν ἄλλην μορφήν πληρεστέραν καὶ συμφωνωτέραν μὲ τὰς προοδευτικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπὶ τοῦ θέματος. Τὸ προσχέδιον τοῦτο ὅμως, λόγῳ τοῦ ἐκραγέντος πρώτου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὑποβληθῆ εἰς τὴν Βουλὴν⁽¹⁾. Τὸ Α. Σ. Ἐργασίας ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενον μέχρι τοῦ 1931, ὅτε ἀντεκατεστάθη διὰ τοῦ Συμβουλίου Ἐργασίας, συνθέσεως διαφόρου καὶ βλεψέων στενωτέρων.

Z'

ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

1) Ἡ ἐργατικὴ πολιτικὴ τῆς περιόδου τῶν ἐτών 1909—1918 ἦτο πρωτοβουλίας κρατικῆς, χωρὶς πραγματικὸν στήριγμα εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ἐργατικὰς ὀργανώσεις, διότι τότε, ὅπως εἶδομεν, τοιαῦται σοβαρὰ δὲν ὑπῆρχαν, πλην ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων. Δι' αὐτὸ εἶπομεν, ὅτι ἡ γονιμότης τῶν μετὰ τὸ 1909 ἐτῶν πρέπει ν' ἀποδοθῆ κυρίως εἰς πολιτικὰ αἷτια, ἐννοοῦντες τὴν κίνησιν πού ἐνεφανίσθη τὸ 1909. Πιθανώτατα ἡ ἐργατικὴ νομοθεσία μας ὑπῆρξε λεπτολόγος διὰ τὴν τότε ἀκόμη ἀδιάπλαστον οἰκονομίαν μας.

Ἐκ τῶν ἐτῶν μετὰ τὸ 1909 καὶ μέχρι τοῦ 1935, ἡ περίοδος ρυτῆ (1909—1918), προσέφερε σχεδὸν τὸ σύνολον τῆς νομοθεσίας (πλὴν τῆς ἀσφαλιστικῆς), ἀλλὰ μὲ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐνονηθῆ ὅτι ἡ συσσωρευτικὴ αὐτὴ εἰσαγωγή ἀντεπεκρίνετο ἐξ

(1) Ἴδε Κ. Τριανταφυλλοπούλου, τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Α.Σ.Σ., τὸ σχέδιον νόμου περὶ συμβάσεως ἐργασίας εἰς τὴν «Νεοελληνικὴν Ἐπιθεώρησιν», Ἀθήναι, 1929.

όλοκλήρου εις συνειδητάς ομαδικάς αξιώσεις τών μισθωτών, πολὺ ὀλιγώτερον ὅτι ἐφέρετο ἐπὶ τών ὤμων τῆς κοινῆς γνώμης.

Τοιοῦτόν τι δὲν συνέβη ἄλλωστε οὔτε εἰς τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς χώρας, ὅταν πρὸ 100 περίπου ἐτῶν ἤρχισε νὰ εἰσάγεται παρομοία νομοθεσία. Τὸ κράτος καὶ ἐκεῖ προηγήθη, ἐν τούτοις εἰσήχθη βαθμιαῖα μέσα εἰς διάστημα ζωῆς δύο γενεῶν, ἐνῶ εἰς ἡμᾶς συνεπληρώθη ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Ἐκεῖ ἐνομοθετήθη μετὰ πλήρη ἐμφάνισιν τών ἀτόπων τὰ ὁποῖα ἐγεννοῦσεν ἡ ὑπὸ ἀκρατον φιλελευθερισμὸν συναπτόμενη σύμβασις ἐργασίας καὶ κατόπιν πάλης τών ἀντιμαχομένων συμφερόντων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τάξις τών μισθωτῶν καθισταμένη διαρκῶς ἰσχυροτέρα ἠγωνίζετο διὰ τών ἐνώσεών της καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ὀργανώσεως βάσει πρῶτον τοῦ δικαιώματος τοῦ συνεταιρίζεσθαι, πού τὸ κατέκτησε ὄχι τόσον εὐκόλα ὅσον σήμερον πιστεύεται, καὶ δεύτερον δι' ἀγώνων πολιτικῶν εἰς τὰ νομοθετικά σώματα καὶ εἰς τὸν τύπον.

Εἰς ἡμᾶς, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα καθυστερήσαντα ἱστορικὰ νὰ ἐμφανισθοῦν κράτη, ἡ χώρα εὐρέθη ἔξαφνα, ὅταν ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, πρὸ ἐνός συντελεσμένου ἄλλοῦ γεγονότος τοῦ συστήματος τῆς κειμένης ἤδη ἐργατικῆς νομοθεσίας. Ἐξηγεῖται, ἐπομένως, ὅτι εἰς τὰ νεώτερα αὐτὰ κράτη, ὁ ρυθμὸς τῆς εἰσαγωγῆς της ἦτο ἀσύγκριτα ταχύτερος.

III

ΜΕΤΑΞΥ 1918 ΚΑΙ 1935

1) Μετά τὸ 1918 ἀρχίζει διὰ τὴν χώραν σταθμὸς μικρᾶς διαρκείας (1918—1922), ποὺ ἔκλεισε μὲ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει μία γενικὴ ἄκρατος ἐπὶ ὅλων τῶν πεδίων αἰσιοδοξία. Ἡ ἔθνικὴ φαντασία ἐκινεῖτο εἰς ὀρίζοντας παρελθόντας καὶ μακρυνούς, ἡ δὲ οἰκονομικὴ σκέψις ἀμεριμνη, λικνιζομένη εἰς τεχνητὴν εὐδαιμονίαν, ἐσχεδίαζε νεοελληνικοὺς ἰμπεριαλισμοὺς, παρασύρουσα ὅλας τὰς τάξεις εἰς ἐλπίδας ἀβασίμου.

Ἡ χώρα ὅμως, συνῆλθεν ὕστερ' ἀπὸ τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ Αὐγούστου 1922 καὶ ἡ προσπάθειά της στρέφεται ἐφεξῆς πρὸς τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐρειπίων τοῦ 1922, τὴν γενικὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ συνόλου καὶ τὴν ἀναπροσαρμογὴν τοῦ παντός πρὸς τὰ νέα δεδομένα τοῦ πληθυσμοῦ, πρὸς τὰ πράγματα.

Καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἐργατικῆς διοικήσεως μέχρι τοῦ 1935 συνεχίζεται κυρίως μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας, ποὺ ἐσκόνταψε σοβαρώτατα εἰς τὴν νέαν κοινωνικὴν κατάστασιν ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν, καὶ μὲ τὴν ρύθμισιν ζητημάτων προκυψάντων ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὴν μετὰπολεμικὴν ἐν γένει κατάστασιν. Ἡ ἀθρόα βιαία καὶ ἐντὸς μηνὸς συντελεσθεῖσα εἰσροὴ ἀνεστίου καὶ γυμνητιῶντος πληθυσμοῦ ὑπὲρ τὸ 1.200.000 ψυχῶν, μὴ συγκροτημένου καὶ εἰς οἰκογενείας, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσταὶ ἀκέφαλοι καὶ ἡ ἔξωθεν ἀπαγόρευσις τῆς μεταναστεύσεως (ἀδράνεια τῆς ἀναγκαιοτάτης αἰείποτε δι' ἡμᾶς ἀσφαλιστικῆς αὐτῆς βαλβίδος), διότι μετὰ τὸ 1920 ἐκλείσθησαν ἐρμητικὰ αἱ πύλαι τῶν ὑπερποντιῶν χωρῶν, ἐδημιούργησαν αἰφνιδιαστικὰ τεράστιον πληθυσμικὸν προβλῆμα, ἀλλὰ καὶ ἔδωκαν ἴσην ὄθησιν πρὸς ἐκβιομηχανισμὸν καὶ ὑπερεπαγγελματισμὸν. Τὰ μὴ δημοσιευθέντα ἀκόμη

αποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1940 ἀσφαλῶς θὰ μᾶς δώσουν στοιχεῖα ἐξαιρετικά διαφωτιστικά ὡς πρὸς τοῦτο.

Ἐτέρου, τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως στρέφεται κυρίως εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διεθνοῦς συμβάσεως τῆς Βασιγκτῶνος περὶ χρόνου ἐργασίας καὶ τὴν τακτοποίησιν τῆς κλονισμένης Ἀγορᾶς τῆς ἐργασίας.

2) Κυρίως ὅμως τὸ μέγα ἔργον τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ ὀνήγεσις τοῦ ἀσφαλιστικοῦ οἰκοδομήματος τῶν ἐργαζομένων⁽¹⁾, σπασμωδικὰ καὶ περιπτωσιακὰ εἰς τὴν ἀρχὴν, ριζικώτερα καὶ ὀλοκληρωτικὰ κατόπιν, βάσει τοῦ ἐπικρατήσαντος πλέον στοιχείου τοῦ νομικοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Ἀποτελεῖ πράγματι τὸ λαμπρὸν ἔργον τῆς περιόδου αὐτῆς.

Μᾶς παρουσιάζει τὴν ἐπίμονον θέλησιν ὀργανώσεως τῆς ἀσφαλίσεως ἀρχικὰ κατ' ἐπιχειρήσιν (νόμος 2868 τῆς 20 Ἰουλίου 1922 περὶ ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἐργατῶν καὶ ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων), κατόπιν κατ' ἐπαγγέλματα δι' εἰδικῶν νόμων.

Ἡ ὅλη ὀργάνωσις ἀφορῶσα κυρίως εἰς τὴν ἀσφάλισιν κατὰ τοῦ γήρατος, ἀναπηρίας καὶ θανάτου καὶ εἰς περιωρισμένον βαθμὸν κατὰ τῆς ἀσθενείας (εἰς πέντε περιπτώσεις καὶ κατὰ τῆς ἀνεργίας), ἐμφανίζει κάποιαν ἀταξίαν μέχρι τοῦ 1928, ὅτε συνεστήθη διὰ τοῦ νόμου ὑπ' ἀρ. 3460 τῆς 30 Μαρτίου 1928 τὸ ταμεῖον τῆς πολυπληθοῦς τάξεως τῶν καπνεργατῶν με ἀντικείμενον τὴν ἀσφάλισιν τῶν μελῶν του καθ' ὄλων τῶν κινδύνων. Ἡ λειτουργία τοῦ ταμείου αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἕως τὸ 1928 ὁ σοβαρώτερος συγχρονισμένος πειραματισμὸς τοῦ κράτους ἐπὶ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ πεδίου.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἀσφαλιστικὸν ἔργον ἀπετέλεσεν ὁ νόμος ὑπ' ἀρ. 5733 τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1932 περὶ συστάσεως τοῦ Ἰδρύματος τῶν Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεως βασισθεῖς εἰς μακρὰν καὶ ἀσυνήθη εἰς τὴν χώραν μας, ἐπιστημονικὴν προεργασίαν ξένων καὶ ἐλλήνων εἰδικῶν. Ἀνασταλείσης τῆς ἐφαρμογῆς του, ἐφηρμόσθη ἀργότερα ὁ ἀντικαταστήσας αὐτὸν νόμος 6298 τῆς 19 Ἀπριλίου 1938, διότι περὶ ματαιώσεως τῆς ἐφαρμογῆς

(1) Ἴδε πρόλογον ὑπὸ Σ. Κορώνη, εἰς τὴν Ἑργατικὴν καὶ Κοινωνικὴν Νομοθεσίαν Μ. Κρητικοῦ καὶ Ζάρρα. Ἀθῆναι 1929.

τοῦ θεσμοῦ δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νά γίνῃ λόγος, δεδομένου ὅτι ἡ τάξις τῶν μισθωτῶν ἐθεωροῦσε τὸν θεσμόν αὐτὸν ὡς ἀναφαίρετον πλέον κτῆμα τῆς.

Καὶ ὁ νόμος αὐτός ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς ἰδίας μὲ τὸν πρῶτον προεργασίας, ἀλλὰ διαφέρει αὐτοῦ κυρίως ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν θεμελίωσιν καὶ διότι συνεχίζει τὸ ἀντιοικονομικὸν καθεστῶς τῆς παραλλήλου πρὸς τὸ Ἴδρυμα αὐτὸ ὑπάρξεως ἑκατοντάδος περίπου κλαδικῶν ταμείων χάρις εἰς τὸν ἀναπτυχθέντα εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀτομικισμόν (π. χ. πλῆθος διοικητικῶν συμβουλίων) καὶ εἰς τὴν μὴ ὀφειλομένην εἰς σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ἀντίδρασιν τῶν ἀρμοδίων κρατικῶν ὑπηρεσιῶν.

3) Νομοθετικὸν μέτρον ἄμεσα προστατευτικόν, τῆς περιόδου μετὰ τὸ 1918, σχετιζόμενον μὲ τὴν σύμβασιν ἐργασίας, εἶναι μόνον ὁ νόμος 1112 τῆς 11 Μαρτίου 1920 περὶ καταγγελίας τῆς συμββάσεως ἐργασίας ἰδιωτικῶν συναλλαγῶν, ἐπεκταθεὶς κατόπιν καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ τεχνίτας, ἡ εἰσαγωγή τῆς ὁποίας εἶχε ματαιωθῆ τὸ 1911 (ἴδε ἄνωτ. σελ. 68).

IV

ΜΙΑ ΚΡΙΣΙΣ ΚΑΙ ΕΝΑ ΕΡΩΤΗΜΑ

Α'

ΜΙΑ ΚΡΙΣΙΣ

Ἦθελήσαμεν εἰς ἓνα μικρὸν τότε, μεγάλον σήμερα τομέα ἐργατικῆς πολιτικῆς, ἀνάπτυχθέντα ὀργανικά εἰς σύστημα εὐρυνομένης ὁλονὲν κοινωνικῆς πολιτικῆς, νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ νὰ κρίνωμεν τί ἔγινε κατὰ τὴν δεκαετίαν αὐτὴν (1909—1918).

1) Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας μὲ πνεῦμα εὐρύ καὶ φιλόλληλον εἶχεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Εἰς αὐτὸ καταλήγομεν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν τότε κατάστασιν καὶ κρίνοντες χωρὶς προκαταλήψεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν θέσιν εἰς μίαν μελέτην περὶ τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας. Ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ μισθωτοῦ, ἡ ἐργατικὴ πολιτικὴ τῶν ἐτῶν μετὰ τὸ 1909 κατήργησεν τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ ἐργοδότη, πού ἀπέμεινεν ὡς λείψανον τῆς παλαιᾶς προσωπικῆς σχέσεως μετὰξὺ προϊσταμένου καὶ ὑφισταμένου, ἡ ὁποία κατέρρευσε πρὸ τῆς ἀντικειμενικότητος (ὕπολογισμός!), πού ἀποτελεῖ οὐσιώδες στοιχεῖον τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος, καταρρίψαντος τὴν ἐργασίαν εἰς τὴν ὠμὴν θέσιν ἑνὸς στοιχείου τοῦ κόστους.

Οὕτως, ἀνύψωσεν αὐτόματα τὸ ἐπίπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στέκει ὁ μισθωτὸς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἰσοτιμίαν καὶ τὴν προήγησιν πού ἀνήκει εἰς τὴν ἐργασίαν, ὡς συντελεστήν μέσα εἰς τὸ παραγωγικὸν ἔργον. Διότι ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ συναίσθημα τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας τοῦ ἔργου πού ἐκτελεῖ, χωρὶς τὸ ὁποῖον θὰ ἐμφανίζοντο κενὰ εἰς τὴν ὀλοκληρωμένην κοινωνικὴν ζωὴν. Διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν ποικίλων ὄρων (ἀσφάλεια, ὑγιεινὴν, διάρκειαν τῆς ἐργασίας, ἀτυχήματα τῆς ἐργασίας, δικαίωμα τοῦ συνεταίριζεσθαι), τοὺς ὁποίους ἡ νομοθεσία ἀπέσπασεν

από την κυρίαρχον ἐλευθερίαν τοῦ ἐργοδότη, ὑπὸ τοὺς ὁποίους παρέχει τὴν ἐργατικὴν του δύναμιν, ἔσβυσε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶναι ὁ ἀδύναμος εἴλωρ τῆς κοινωνίας, ὁ πέμπτος τροχὸς τῆς ἀμάξης, τοῦ διηυκόλυτε τὴν εὐρεσιν τοῦ δικαίου του καὶ τὴν συνεργασίαν εἰς πνεῦμα ἀλληλοβοηθείας μὲ τοὺς συνεπαγγελματίας του, τὴν τάξιν ἐν γένει τῶν ἐργαζομένων καὶ τοῦ κατέστησε περισσότερον εὐχάριστον τὴν ζωὴν ἐν γένει μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ὁποίας ὀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέλος. Βέβαια, τὸ ἔργον τῆς ἀποκαστάσεώς του δὲν συνεπληρώθη οὔτε ἕως τὸ 1918 οὔτε κατόπιν ἀκόμη. Καὶ τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν πραγματικὴν καὶ μόνιμον ἐξύψωσιν τῆς νομικῆς καταστάσεως τῶν ἐξηρητημένων ἀπὸ τὴν ἐπιχείρησιν προσώπων εἰς τὴν σχέσιν των πρὸς τὸν ἐπιχειρηματίαν ἀπὸ τῆς προσωπικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς πλευρᾶς.

Ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ἐργασίας, οἱ ἀνθρωπinoὶ ὄροι ἐκτελέσεώς της μὲ τὰς συντελείας των, ποὺ ἔχουν τὸν ἀναμφισβήτητον ἀντίκτυπόν των εἰς τὴν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τοῦ μισθωτοῦ, ἐβελτίωσαν τὴν ἀπόδοσίν της καὶ τὴν κατέστησαν σταθεροτέραν ποσοτικὰ καὶ ποιοτικὰ. Βέβαια, τὰ αἷτια τῆς ἀποδόσεως εἶναι τόσον ποικίλα καὶ ἀνάμικτα, ψυχικὰ καὶ ὕλικὰ (τεχνική!), ὥστε νὰ μὴ μποροῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν εἰς ἕκαστον ἀναλογοῦσαν μερίδα ἀποδόσεως, ἀλλὰ ἀσφαλὲς εἶναι τοῦτο, ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ πολιτικὴ διὰ τῆς ψυχικῆς ἱκανοποιήσεως καὶ τῶν καλυτέρων ὄρων ἐνίσχυσαν τὴν θέλησιν πρὸς ἐργασίαν, τὴν ἔκαμαν πλέον εὐχάριστον καὶ οὕτω συνετέλεσεν εἰς μεγαλυτέραν πνευματικὴν πρόοδον. Αὐτὸ θὰ ἐφαίνετο ἀκόμη καθαρῶτερα, ἂν ἀπὸ τὸ 1909 καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία εἶχε διανύσει ὀμαλοτέρους καιροὺς.

Ἄλλὰ τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα θ' ἀνεύρωμεν καὶ εἰς τὴν ἐργοδοτικὴν πλευράν. Ἀντελήφθη καὶ αὐτὴ πολλὰ πράγματα. Ἐδιδάχθη καὶ διαπαιδαγωγήθη εἰς ἓνα βαθμὸν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κράτους καὶ ἀπὸ τὴν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν ἀνδρωσιν τῶν μισθωτῶν! Εἶδε πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ καθηγητὴς L. Pohle, ὅταν ἔγραφε τὸ 1920, ὅτι «ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἐπιχειρηματίου, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζουν μὲ τὴν ἔκφρασιν ἡγέτης τῆς ἐκμεταλλεύσεως εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν πραγματικότητά διεϋθύνσις ἀνθρώπων . . . ἀπαιτεῖ αὐτὸ πολὺ τάκτ καὶ γνώσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀπὸ τοὺς ἐργοδότας καὶ τ' ἄμεσα ὀρ-

γανά των . . . ., διότι εις τὸ μέλλον ὁ ἐργάτης θὰ εἶναι περισσό-
τερον εὐαίσθητος διὰ τὰς ὑπερβασίας τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ
θ' ἀντιδρᾷ πολὺ δυνατώτερα ἀπὸ ὅ,τι βλέπομεν σήμερα».

Αὐταὶ αἱ διαπιστώσεις καὶ μόναι τῶν ἀποδεικνύουν, ὅτι ἡ
κίνησις τοῦ 1909 ἦτο ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν κοινωνικῶς ἀναγα-
καία πράξις.

2) Διαρκούσης τῆς περιόδου ἀπὸ τοῦ 1909 βλέπομεν, ὅτι
καὶ ἡ ἔννοια κοινωνικὴ πολιτικὴ, ἀφοῦ ἐγκατέλειψε τὸ στενὸν
πλαίσιον τῆς ἐργατικῆς πολιτικῆς, εὐρύνεται ὁλονὲν περισσότε-
ρον ἐπὶ ὄλων τῶν πλευρῶν τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, ἦτοι κυ-
ρίως πρὸς τὴν κατάργησιν τῶν αἰχμῶν τῆς ὁμαδικῆς πτωχείας
καὶ τοῦ μεγάλου πλοῦτου, κατόπιν πρὸς τὴν ὑψώσιν τοῦ μέσου
ὄρου εὐμαρείας καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀπορωτέρων
τάξεων, ὄχι ἀπλῶς τῶν μισθωτῶν, διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ
Κράτους. Σαφῆ στοιχεῖα τῆς ἐξελιξεως αὐτῆς βλέπομεν εἰς ὄ-
λην τὴν ἑλληνικὴν νομοθεσίαν τῶν μετὰ τὸ 1909 ἐτῶν.

Ὁ τομεὺς τῶν μισθωτῶν (πολὺ περισσότερον ὁ τομεὺς τῶν
ἐργατῶν) εἶναι πλέον ὁ μικρότερος μέσα εἰς τὸ σύνολον τῶν
ἀπορωτέρων τάξεων. Ἡ κοινωνικὴ δὲ πολιτικὴ ἀφορᾷ τὸ πλη-
θος τῶν μονάδων μικροῦ, διαρκῶς μικροτέρου γινομένου πρᾶ-
γματικοῦ εἰσοδήματος, οἰασδῆποτε ἐνάσχολήσεως (ἀστικῆς ἢ
γεωργικῆς) εἴτε ἐκ λόγων διεθνοῦς καταμερισμοῦ ἢ γεωγραφι-
κοῦ ἀνταγωνισμοῦ εἴτε ἐκ φυσικῶν μειονεκτημάτων, εἴτε ἐκ τῶν
συγκεντρωτικῶν ἀναμφισβήτητα πρὸς ἰσχυρὰς μονάδας τάσεων
παρὰ πρὸς ἀντιθέτους ἀμυντικὰς ροπὰς ἀντίδρασιν.

Ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς βελτιώσεως τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήμα-
τος κατὰ συνάρτησιν μὲ τὸν βαθμὸν τῆς φυσικῆς αὐξήσεως τοῦ
πληθυσμοῦ θὰ ἐξαρτηθῇ, ἂν ἡ ὑψώσις ἐκείνη θὰ εἶναι ταχεῖα
ἢ βραδεῖα, ἂν θὰ συνδέεται ἢ ὄχι μὲ ἐλάττωσιν, μικρὰν ἢ με-
γάλην, τῶν πρὸς κατανάλωσιν ἢ ἀποταμίευσιν διατιθεμένων
μεγαλυτέρων εἰσοδημάτων.

Ἀπὸ τὴν τάσιν αὐτὴν θὰ ἐπηρεασθῇ ὁ ρυθμὸς τῆς οἰκονο-
μικῆς προόδου καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μόνον εἰμποροῦμεν
ν' ἀναμείνωμεν πλέον σφικτοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς.

Β'

ΕΝΑ ΕΡΩΤΗΜΑ

Ἐζητήσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν δι' ὀλίγων εἰσαγωγικῶν καὶ ἱστορικῶν γραμμῶν νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς μονομιᾶς μετὰ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1909 ἔπνευσε ζωογόνος ἄνεμος γενικῆς ἀναπλάσεως καὶ ἀνορθώσεως τῶν πραγμάτων τῆς χώρας.

Ὁ ἄνεμος ἦτο πολὺ δυνατός, ὁ σπόρος ἐξηπλώθη πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις καὶ ἀπέδωκε καρπούς. Τὰ λιμνάζοντα νερά τοῦ τέλματος ἀνεταράχθησαν. Δὲν ἔμεινε κλάδος τῆς πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἐπέταξε νέους κλώνους. Τὸ βλέπομεν αὐτὸ ἀπὸ ἀποστάσεως τριάντα ἐτῶν, ρίπτοντες τὸ βλέμμα μας ἀναδρομικόν καὶ μετακινούντες αὐτὸ πρὸς τὴν σήμερινὴν ἐποχὴν.

Τί ἦτο αὕτῃ ἡ ζωὴ τότε καὶ τί εἶναι σήμερα; Ἡ μελέτη αὐτοῦ τοῦ θέματος πρέπει νὰ εἶναι ἔργον πολλῶν, διὰ νὰ εἶναι δυνατὴ κατόπιν ἡ σύνθεσις καὶ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ συνολικοῦ ἀποτελέσματος. Διότι πολλοὶ εἶναι οἱ τομεῖς τῆς ἀναπλάσεως, ἡ ὁποία προήλθεν ἀπὸ τὸ Κράτος ἢ ἀπὸ τὰ ἄτομα, ἐκπαιδεύσις, λογοτεχνία, πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ζωὴ, οἰκονομία, γεωργία, ἐμπόριον, διοίκησις, συγκοινωνία, θεσμὸς τῆς ἰδιοκτησίας κτλ. Ὁ αὐτὸς συνθέτης τότε θὰ μπορέσῃ νὰ μᾶς εἴπῃ, ἂν καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν ἐπηρεάσθησαν καὶ τὰ φυλετικὰ μας ἐλαττώματα (1), τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι περισσότερον βλαπτικὰ παρ' ὅσον θὰ ἦσαν εἰς τὴν φιλελευθέραν, τὴν ἀτομιστικὴν οἰκονομικὴν καὶ

(1) Ὁ Γ. Σκληρὸς εἰς «Τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ» (Ἀλεξάνδρεια 1919) ἔθιξε βαθειὰ καὶ ἀμείλικτα τὰ ζητήματα αὐτά. Ἴσως ἡ πολιτικὴ κριτικὴ τοῦ διὰ τὰ μετὰ τὸ Γουδί ἔτη νὰ εἶναι ὀλίγο βιαστικὴ, διότι ἔλλειπεν ἡ δέουσα ἀπόστασις εἰς τὸν κριτὴν. Πάντως, ὁμοίου θέματος βιβλίον ἀξίας δὲν ἐγράφη ἀπὸ ἕλληνα τὰ τελευταῖα 30 ἔτη. Τὸ βιβλίον αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ διαβάσῃ ὁ καθένας. Ἄν εἶναι ἐζητημένον πρέπει νὰ ἀνατυπωθῇ, ἀφοῦ δὲν γράφεται τίποτε καλύτερον καὶ πληρέστερον. Καὶ ὁ Δ. Δανιηλίδης εἰς μερικὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου του «Ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία» (Ἀθῆνα 1934) εἶναι καὶ αὐτὸς ὅσον πρέπει ὡμὸς διὰ τὰ ἐλαττώματά μας.

κοινωνικήν εκατονταετίαν, ἢ ὅποια εὐρίσκεται ὀριστικὰ πλέον ὀπίσω μας εἰς τὴν ἐρχομένην ἐποχὴν «τοῦ συνόλου» καὶ ὄχι τοῦ ἀτόμου. Διότι ἡ πολλὴ κατασοσύνη καὶ ἡ χαρὰ τοῦ ψεύδους, μὲ ἄλλας λέξεις ἢ θυσία τοῦ ἠθικοῦ εἰς τὸ νοητικὸν στοιχεῖον, δὲν εἰμπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς ζημιώσῃ.

Διὰ τὴν νέαν ἐποχὴν καὶ τὰς ἀξιώσεις της πρέπει ν' ἀποκτήσωμεν ψυχικὸν καὶ ἠθικὸν βάθος ἀντὶ τῆς ἐπιφανείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑ

- Ε. Ζολώτα: 'Η 'Ελλάς εις τὸ στάδιον τῆς ἐκβιομηχανήσεως, 'Αθήναι, 1926.
- Γ. Χαριτάκη: 'Ελληνικὴ βιομηχανία, 'Αθήναι 1927.
- 'Αχ. Γρηγορογιάννη: Τὰ ἄλλοδαπὰ κεφάλαια εἰς τὰς ἀνεξελίκτους Χώ-
ρας, 'Αθήναι, 1936.
- Δημ. Στεφανίδη: 'Η εἰσορὴ ξένων κεφαλαίων, Θεσσαλονίκη 1933.
- D. Kyriazis: Die Entwicklung des Gewerbes im heutigen Griechenland
Athen, 1916.
- E. Berustein: 'Η ἀνεργία (μετάφρασις), 1921.
- A. Sombart: Τὸ προλεταριάτον (μετάφρασις), 1921.
- I. Πίντου: Τὰ αἷτια καὶ αἱ διακυμάνσεις τῆς ἀνεργίας ἐν 'Ελλάδι, 'Α-
θήναι, 1934.
- I. Καποδίστρια: 'Ερμηνεῖα 'Εργ. Δικαίου, 1937.
- Σ. 'Αντύπα: 'Ελλ. 'Εργατ. Νομοθεσία, 1938.
- Τὰ μνημονευόμενα εἰς τὸ κείμενον ἢ ὑποσημειώσεις τῆς μελέτης ἔργα.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	Σελ.	5
I. Εισαγωγικαὶ παρατηρήσεις		
Α'. Αἱ πρὸ καὶ μετὰ τὸ 1909 ζυμώσεις	»	7
Β'. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος	>	11
Γ'. Ἀναγνώρισις τῆς ἀνάγκης ἐργατικῆς πολιτικῆς	»	26
II. Ἡ ἐργατικὴ πολιτικὴ καὶ νομοθεσία τῶν ἐτῶν 1906—1918		
Α'. Τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι καὶ ἡ ἀπεργία	>	31
Β'. Διάρκεια ἐργασίας	>	43
Γ'. Ἀσφάλεια καὶ ὑγιεινὴ	>	53
Δ'. Ἀσφάλεισις τῶν ἐργαζομένων	»	57
Ε'. Ζητήματα ἐργατικῆς ἀμοιβῆς	>	67
ΣΤ'. Τὰ ὄργανα τῆς διοικήσεως	>	72
Ζ'. Μία γενικὴ παρατήρησις	»	77
III. Μεταξὺ 1919 καὶ 1935	>	79
IV. Μία κρίσις καὶ ἓνα ἐρώτημα	>	82
Βιβλιογραφία χρησιμοποιοηθεῖσα	>	87
Πίναξ περιεχομένων		